

AkademiK
SƏMƏD VURĞUN
VƏKİLOV

**AZƏRBAYCAN
MİLLİ ELMLƏR
AKADEMİYASININ
TƏSİSÇİLƏRİ**

**Silinməz izlər,
unudulmaz şəxsiyyətlər**

AKADEMİK SƏMƏD VURĞUN VƏKİLOV

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
70 illiyinə həsr olunur.*

İSA HƏBİBBƏYLİ

**AKADEMİK
SƏMƏD VURĞUN VƏKİLOV**

Bakı - 2015

Baş məsləhətçi və elmi redaktor:
akademik Akif Əlizadə

Rəyçi:
akademik Teymur Kərimli

Redaktor:
Bədirxan Əhmədov
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

İsa Həbibbəyli. Akademik Səməd Vurğun Vəkilov. Bakı, Elm, 2015, 146 səh.

Kitabda ilk dəfə olaraq xalq şairi Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətindən və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının haqiqi üzvü və vitse-prezidenti kimi xidmətlərindən bəhs olunur.

ISBN 978-9952-495-82-9

© "Elm" nəşriyyatı, 2015

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
70 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

SƏRƏNCAMI

2015-ci ildə respublikanın ali elmi qurumu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təsis edilməsinin 70 ili tamam olur.

Ölkədə elmi-intellektual potensialın milli sərvət kimi formalaşdırılmasında, elmin dövrün tələblərindən irəli gələn strateji istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və onun ən müxtəlif sahələri üzrə yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasında Milli Elmlər Akademiyasının müstəsna rolu vardır. Yarandığı vaxtdan etibarən ötan fəaliyyət müddəti ərzində o, mühüm nailiyyətlər qazanmış, elmi məktəblərin qurulmasına müvəffəq olmuş, beynəlxalq elm strukturlarına uğurla inteqrasiya etmişdir. Akademiya müstəqil dövlətçiliyin əsaslarının möhkəmləndirilməsində öz üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən bu gün də layiqincə gəlir və cəmiyyətin sosial-iqtisadi tərəqqisinə, mədəni-mənəvi təşəkkülünə töhfələrini əsirgəmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının respublikada elmin təşkili və inkişafındakı böyük xidmətlərini nəzərə alaraq qərara alıram:

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə Akademiyanın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planının hazırlanıb həyata keçirilməsini təmin etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 14 mart 2014-cü il.

GİRİŞ

Coxasrlık Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəb yaratmaq şərəfi bir neçə böyük və qüdrətli sənətkarın adı ilə bağlıdır. Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vəqif, Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəli Məmməd-quluzadə - "Molla Nəsrəddin", Mirzə Ələkbər Sabir, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Rəsul Rza ədəbi məktəbləri Azərbaycan istimai-bədi fikrinin inkişafında mühüm yer tutur. Ədəbi məktəb yaratmaq üçün mövcud əsərlərin zəminində yeni istiqamət açmaq, ədəbiyyatda böyük dönüş yaratmaq və tərəfdarlarını, davamçılarını formalaşdırmaq əsas şərtlərdəndir. Bu mənada Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin görkəmli simalarından biri olan Səməd Vurğun XX əsrdə Azərbaycanda ədəbi məktəb yaratmış qüdrətli sənətkar kimi qəbul olunur. Bu böyük söz ustası Azərbaycan poeziyasını yeni mövzular, parlaq və bənzərsiz obrazlarla, milli və başari ideyalarla zənginləşdirmişdir. Xalq şairi Səməd Vurğun ədəbiyyatda Azərbaycanın möhtəşəm obrazını yaratmışdır. Səməd Vurğunun dərin məzmunlu əsərlərinin təmsalında vətənpərvərlik - Azərbaycançılıq ideyaları milli ədəbiyyatın baş mövzusunda, əsas ideyasına çevrilmişdir. Eyni zamanda, Səməd Vurğun XX əsr Azərbaycan poeziyasında heca vəznli şeiri yüksək zirvəyə qaldırmış, şeirimizi poetik forma baxımından daha da zənginləşdirmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatında "Səməd Vurğun ədəbi məktəbi" - heca vəznli, ilhamlı və həyat nəfəsləri Azərbaycançı şeirin, yeni poetik formaların poeziyanın əsas istiqamətinə çevrilməsi deməkdir. Ədəbi məktəblərin ədəbi cərəyanlardan əsas fərqi onun daha uzunömürlü olması, davamçıların simasında ənənəsinin yaşaması və inkişaf etdirilməsi olduğu üçün Nizami, Füzuli, Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəlil Məmməd-quluzadə ədəbi məktəbləri kimi Səməd Vurğun məktəbi də yaşayır və böyük ədəbiyyat meydanında həmin şeir-sənət yolunu yaradıcılıqla inkişaf etdirən şairlərin təmsalında uğurla davam etdirir.

Məlumdur ki, Səməd Vurğun hələ öz sağlığında ədəbi-ictimai mühitdə mütəfəkkir sənətkar olaraq dəyərləndirilmişdir. Görkəmli şairin ictimai-fəlsəfi baxışları tarixi proseslərin və cəmiyyət həyatının daha dərinədən dərk olunmasına kömək etmiş, irəliləyişin inkişafını yollarına işıq salmışdır. Bir çox məqamlarda o, dünyagörüşünün dərinliyi və genişliyi ilə bərabər şair-filosof səviyyəsinə yüksəlmişdir. Səməd Vurğun həyatın və cəmiyyətin dərin poetik fəlsəfəsinin mahiyyətini achiq ümumiləşdirən mütəfəkkir düşüncəli böyük sənətkardır. XX əsr epoxasından və hərtərəfli şəkildə qavramaq üçün xalq şairi Səməd Vurğunun zəngin yaradıcılığı mötəbər istinad mənbəyi və böyük bələdçidir.

Əlbəttə, xalq şairi Səməd Vurğun hər şeydən əvvəl, müasir Azərbaycan poeziyasının əsas yaradıcılarından biridir. XX əsr Azərbaycan şeirini Səməd Vurğunsuz təsəvvür etmək mümkün deyildir. Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin vaxtilə yazdığı kimi, "Səməd Vurğunun yaradıcılıq arsenalı son dərəcə zəngindir. Poeziyanın ələ bir janrı yoxdur ki, orada sevimli şair öz məharət və ustalığı göstərə bilməsin. ...O, yüzlərcə lirik şeirin, günün ən mühüm məsələlərinə toxunan... əsərlərin, balladaların, pamlfetlərin, qoşmaların, qəzəllərin və nəğmələrin müəllifidir."¹

Azərbaycan dramaturgiyasının tarixində Səməd Vurğun "Vəqif" pyesi ilə ilk dəfə mənzum qəhrəmanlıq dramı yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Ümumiyyətlə, Səməd Vurğun dramaturgiyası Azərbaycan ədəbiyyatında mənzum romantik-realist dramaturgiyanın yeni mərhələsinə təşkil edir.

Xalq şairi Səməd Vurğunun məşhur "Komsomol poeması" əsəri XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında poema janrının manifestidir. Şairin poemaları mövzuları və janrı etibarilə bir-birini tamamlayan "Azərbaycan epopeyası"nın üzvi tərkib hissəsi olan qiymətli poeziya nümunələridir.

Bununla belə, Səməd Vurğun geniş dünyagörüşü, universal zəkaya malik olan mütəfəkkir şəxsiyyətdir. Haqlı olaraq elmi ədəbiyyatda Səməd Vurğundan ədəbiyyatşünas, tarixçi, filosof, etnoqraf, folklorçu, dilçi, hətta rəssam kimi də bəhs olunur. XX əsr Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin tarixində Səməd Vurğun universal zəkaya malik olan geniş dünyagörüşlü sənətkar olaraq yüksək mövqə tutur. Səməd Vurğun əhatə etdiyi ədəbi-elmi sahələrin hər hansı biri üzrə geniş həcmə malik elmi əsərlər yazmasa da, baş vurduğu mövzuların hamısında dərin, yetkin, qiymətli söz deyə bilmə, konsepsiya yaratmaq qədər ümumiləşdirmələr aparmış, ziyalı cəmiyyətinə yol göstərmək funksiyasını yerinə yetirə bilmişdir. Bu mənada Səməd Vurğun nəinki XX əsrin birinci yarısı Azərbaycan fikriliyinin özündə getmiş, hətta cavan yaşlarından etibarən ədəbi-ictimai zıqı, elmi mühitə, yaradıcı ziyalılara ağısaqqallıq etmişdir. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə rəhbərlik etmək yaradıcı ziyalıların yol göstərməli olmaq demək idi. Səməd Vurğunun dərin mənada malik olan ictimai məzmunlu fikirləri özündən sonrakı dövrlərin də inkişaf yollarına işıq salmaqdadır.

Bütün bunlara görə ki, 1945-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası təsis edilərkən Səməd Vurğun heç bir tərəddüd olmadan bu mühüm

¹ Mehdi Hüseyn. Səməd Vurğun. Bax: Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə, 1 cild (müqəddimə) Bakı. 1960. səh. XXV

akademik qurumun həqiqi üzvü seçilmişdir. Bu məqamda Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı sahəsindəki səmərəli fəaliyyəti əsas götürüldə də, ölkədə elmin yüksəlişi istiqamətində də Səməd Vurğunun mühüm xidmətləri nəzərə alınmışdır. Azərbaycan Elmlər Akademiyası yaradılana qədər Səməd Vurğun nəinki Azərbaycanda, geniş mənada keçmiş Sovetlər İttifaqında istedadlı şair və ictimai xadim kimi tanınmışdır. O, 1941 və 1942-ci illərdə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı sahəsindəki xidmətlərinə görə iki dəfə SSRİ Dövlət Mükafatı laureatı adına, 1943-cü ildə isə Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülmüşdür. Səməd Vurğunun Sovet İttifaqı miqyasında keçirilmiş ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni və elmi tədbirlərdəki, mötəbər yığıncaqlardakı çıxışları, Azərbaycan və rus dillərində çap edilmiş əsərləri artıq onu məşurlaşdırmışdır. Bir çox elmi tədbirlərdə də Səməd Vurğun ölkə ziyalıları adından sanballı söz demək vəzifələrini yüksək səviyyədə yerinə yetirmişdir. Ona görə də çoxcəhətli fəaliyyətində bədii yaradıcılıq həmişə xüsusi yer tutsa da, akademik Səməd Vurğun Vəkilovun elmi xidmətləri də Azərbaycan cəmiyyətində dərin izlər salmış, ictimai fikrin irəliləyişinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Səməd Vurğunun elmi fikirləri dövrünün böyük elm xadiminin ən müxtəlif sahələrə özünəməxsus yanaşmaları və dəyərləndirmələri kimi fərqlənmiş, cəmiyyət həyatında qabarıq şəkildə nəzərə çarpmış, zamanın əsas sözlünə çevrilmişdir. Mütəfəkkir sənətkarın ədəbi-ictimai fikirləri siyasi-mədəni mühitdə bir çox hallarda böyük əks-səda doğurmuşdur. Dissertasiya müdafiə edib elmi dərəcə almasa da, Səməd Vurğun yazdığı dərin məzmunlu məqalələri, parlaq məruzələri və çıxışları ilə elmi mühitdə akademik düşüncəni yüksək səviyyədə təmsil etmişdir. XX əsrdə Səməd Vurğunun şair sözü böyük ədəbiyyatın, alim sözü Azərbaycan elminin, ictimai baxışları isə cəmiyyətin əsas inkişaf meyarlarını müəyyən etmişdir. Akademik Səməd Vurğun Vəkilov Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının adlı-sanlı təsisçiləri sırasında görkəmli yer tutmuşdur. O, özünün dərin zəkası və idrakı ilə Azərbaycan elminə və ictimai fikrinə böyük şərafət gətirmişdir.

Lakin xalq şairi Səməd Vurğunun bədii yaradıcılığı geniş şəkildə tədqiq edilib öyrənilməli halda, akademik Səməd Vurğunun elmi xidmətləri həmişə arxa planda qalmışdır. Ən yaxşı halda Səməd Vurğunun zəngin və qiymətli elmi irsindən söz açılarkən əsasən şairin ədəbi-tənqidi görüşlərindən bəhs edilməklə kifayətlənilmişdir. Bu isə heç cür akademik Səməd Vurğunun geniş elmi dünyagörüşünü və çoxşaxəli elmi xidmətlərinin bütün sahələrini tam əhatə edə bilməmişdir. Bütövlükdə Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti, nəzəri-

fəlsəfi görüşləri sanballı bir dissertasiyanın, böyük bir monoqrafiyanın mövzusu ola bilər. Azərbaycan elmi fikri xalq şairi Səməd Vurğuna diqqət yetirdiyi qədər də akademik Səməd Vurğunun çoxcəhətli elmi fəaliyyətinə və irsinə də nəzər salmağa borcludur. Fikrimizcə, xalq şairi Səməd Vurğunun bədii yaradıcılığının yüksək səviyyədə inkişaf etməsində böyük sənətkarın mütəfəkkir düşüncəsinə malik olması, dərin elmi qavrayışı, aydın ictimai baxışları mühüm rol oynamışdır. Və yaxud əksinə, Səməd Vurğunun yetkin elmi-nəzəri baxışlara, geniş dünyagörüşə malik görkəmli bir Azərbaycan mütəfəkkiri səviyyəsinə qalxmasının onun bədii istedadının, ədəbiyyat sahəsində olan zəngin mütlələsinin müstəsna dərəcədə əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Beləliklə, elm və ədəbiyyat Səməd Vurğunun qoşa qanadlarına çevrilmiş, onu tamamlamışdır. Lakin Səməd Vurğunun parlaq istedadının əsas qanadı olan ədəbiyyat tərəfi, bədii yaradıcılıq istiqaməti, poeziya daha çox diqqəti cəlb etmiş və cəmiyyət həyatında olduğu kimi, elmi-tədqiqat baxımından da daim göz önündə olmuş, bir növ onun elmi fəaliyyətini, elm sahəsindəki xidmətlərini öz içində əritmişdir. Halbuki bütövlükdə Səməd Vurğunun çoxcəhətli yaradıcılığı hər iki istiqaməti: elmi və ədəbiyyatı özündə birləşdirən bütöv, vahid bir sistemdir. Bu böyük və hərtərəfli sənəti tam halda, layiqincə öyrənilməli tədqiq etmək üçün məsələyə kompleks münasibət bəsləmək daha faydalı ola bilər.

Akademik Səməd Vurğun Vəkilov xalq şairi Səməd Vurğunun təkcə ayrılmaz bir parçası deyildir, bu böyük mütəfəkkiri bütün genişliyi və dərinliyi ilə təsəvvür etməyə imkan yaradan böyük və zəngin bir elmi irsin yaradıcısıdır. Səməd Vurğunun qanadlı və ilhamlı poeziyası kimi, zəngin elmi irsi də XX əsr Azərbaycan ictimai və humanitar elminin inkişafına yol açan, onu qabaqlayan əhəmiyyətli bir nəzəri təlimdir. XX əsr Azərbaycan humanitar və ictimai fikrinin əsas problemləri Səməd Vurğunun elmi-nəzəri irsində daim öz əks-sədasını tapmışdır.

Xalq şairi Səməd Vurğunun elmi əsərləri və ideyaları bu gün üçün də aktual və müasir səslənir.

Səməd Vurğun Azərbaycanca elmi fikrin inkişafında da görkəmli yer tutmuş mütəfəkkir şəxsiyyətdir.

**SƏMƏD VURĞUNUN
HƏYATI VƏ FƏALİYYƏTİNİN
ƏSAS TARİXLƏRİ**

21 mart 1906-cı il – Səməd Yusif oğlu Vəkilov Qazax rayonunun Salahlı kəndində anadan olmuşdur.

1912-1917-ci illər – Salahlı kəndindəki 5 sinifli zemstvo məktəbində ibtidai təhsil almışdır.

Anası Məhbubə xanım vəfat etmişdir (1912).

Səməd Vurğunun **1916-1917-ci illərdə** bir neçə ay Qori Müəllimlər Seminariyasının hazırlıq kursunda təhsil almasına dair ehtimallar da vardır.

1918-ci il – Böyük maarifçi və görkəmli ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərlinin təşəbbüsü ilə Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazax şəhərinə köçürülmüşdür.

Səməd Vurğunun mənsub olduğu ailə Salahlı kəndindən Qazax şəhərinə köçmüşdür. Səməd Vurğun Qazax Müəllimlər Seminariyasına daxil olmuşdur.

1920-ci il – Qazax Müəllimlər Seminariyasının tələbəsi ikən komsomol təşkilatının üzvlüyünə qəbul edilmişdir.

1922-ci il – Atası Yusif Vəkilov vəfat etmişdir.

1924-cü il – Qazax Pedaqoji Texnikumunu bitirmişdir. Qazax rayonunun İkinci Şıxlı kəndinə müəllim təyin olunmuşdur.

Səməd Vurğun «Cavanlara kitab» adlı ilk şeirini yazmışdır.

1925-1926-cı illər – Qazax rayonunun İkinci Şıxlı və Kəçəsgər kəndlərində müəllimlik etmişdir. «Maydan» şeirini qələmə almışdır (1925).

1926-1927-ci illər – Quba rayonunda müəllim işləmişdir. Əhməd Cavadı ithaf etdiyi «Göy göb», Hüseyn Cavidə müraciətə yazdığı «Sızıltıları» şeirlərini, «Şikəstəyə məktub», «Tərlənmə», «Dan ulduzu», «Dağlar», «Şuşa», «Çiçək» və sair şeirlərini oxuculara çatdırmışdır.

“Dəli şair” imzası ilə “Xəyal” adlı poema yazmaq arzusunda olmuşdur. Əsərin yarıncıq əlyazması qalmışdır.

«Dilcan dərəsi» və «Səyahət» şeirlərindən aydın olur ki, Səməd Vurğun **1927-ci ildə** Dilican-Göyçə gölü yolu ilə Ermənistanı səfər etmiş, Araz çayı کنارından Ağrı dağına baxmışdır.

Eyni zamanda, **1927-ci ildə** qələmə alınmış «Şəki» və «Salyan gözəli» şeirləri onun adıçəkilən rayonlarda da səfərdə olduğunu göstərir.

«Müəllimlik» şeirindən (1927) Səməd Vurğunun həyata və pedaqoji fəaliyyətə münasibəti görünür.

*Müəllimlik – bu, bir incə sənətdir,
Bu yolu hər gedən olmalı incə.
Sarılmaz bir çəmən o göyərincə,
Həyata pak yaxın bir məhəbbətdir.*

*...Ey göylər suları, sən boşalma, dol,
Tutduğun çiçəklə, reyhanlı bu yol
Hər qalbə sevinclər vəd edir bol-bol...
Bu günün qayası çünki zəhmətdir!*

1928-1929-cu illər – Gəncə şəhərində müəllimlik fəaliyyətini davam etdirmişdir. «Həyatə doğru», «Bayram qabağı», «Qafqaz», «İşçi», «Bahar sərgisi» (1928), «Kür çayı», «Şorqın qapısı», «Ölüm məhkəməsi», «Konsert axşamı» irihəcmli şeirlərini (1929) yazmışdır.

Bakıda böyük türk şairi Nazim Həkimlə görüşdə iştirak etmiş, «Hərəkət» adlı şeirini ona həsr etmişdir.

«Qızıl qələm» Ədəbiyyat Cəmiyyətinin Gəncə şöbəsinin üzvlüyünə daxil edilmişdir. Şeirlərini «Qızıl Gəncə» jurnalında çap etdirmişdir.

1930-1931-ci illər – İkinci Moskva Dövlət Universitetinin Dil və Ədəbiyyat fakültəsinə daxil olmuş, 1931-ci ilin yayına qədər burada təhsil almışdır.

«Şairin andı» adlı ilk şeirlər kitabı çapdan çıxmışdır (1930).

«Komsomol poeması»-nı yazmağa başlamışdır.

1931-1932-ci illər – Azərbaycan Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuşdur (1931). Elmi-tədqiqat işini Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda davam etdirmişdir.

«Qasım bəy Zakirin həyatı və yaradıcılığı» mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində çalışmışdır. «Şair haqqında bir ümumi dəftər həcmində elmi əsər də yazmışdır. Əfsus ki, həmin dəftər itmişdir» (Kamran Məmmədov). «Fənar» adlı ikinci şeirlər kitabı çap olunmuşdur (1932).

1933-cü il – «Anamın dərdi», «Çənə söhbəti» poemalarını, «Bizim bayram», «Bəzək və zینət», «Dəniz gəzintisi» və sair şeirlərini yazmışdır.

1934-cü il – Yeni yaranmış Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının məsul katibi vəzifəsinə seçilmiş, 1937-ci ilə qədər həmin vəzifədə çalışmışdır.

Sovet yazıçılarının Birinci Ümumittifaq qurultayında iştirak etmişdir.

SSRİ Yazıçılar İttifaqının İdarə Heyətinin üzvü seçilmişdir.

«Könül dəftəri» adlı şeirlər kitabı nəşr edilmişdir.

Böyük dramaturq Cəfər Cəbbərlinin vəfatı ilə əlaqədar dəfn mənasimində çıxış etmişdir.

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. I cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.37

1935-ci il – Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin üzvü seçilmişdir. «Şeirlər» kitabı çap olunmuşdur.

Məşhur «Azərbaycan» şeiri yazılmışdır.

«Acı xatirələr», «Qız qalası», «26-lar», «Şairin ölümü», «Ordenli qəhrəman», «Aslan qayası», «Bulaq əfsanəsi», «Dar ağacı», «Ölən məhəbbət» poemaları qələmə alınmışdır.

Şimali Qafqazın Kislovodsk şəhərində istirahətdə olmuş, «Kislovodsk» adlı şeir yazmışdır (avqust).

1936-cı il – Azərbaycan SSR-in yaradılmasının 15 illiyi ilə əlaqədar respublika nümayəndə heyətinin tərkibində Moskvada keçirilmiş tədbirlərdə və yüksək səviyyəli görüşlərdə iştirak etmişdir. Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə birlikdə Sovet dövlətinin rəhbəri İosif Stalinin qəbulunda olmuşdur.

Sovet ədəbiyyatının inkişafındakı xidmətlərinə görə «Lenin» ordeni ilə təltif edilmişdir.

Maksim Qorkinin vəfatı ilə əlaqədar olaraq «Sənət ustasına» şeirini çap etdirmişdir.

«Azad ilham» lirik poemasını yazmışdır.

A.S.Puşkinin «Yevgeni Onegin» poemasını Azərbaycan dilinə tərcümə etmək işi ilə məşğul olmuşdur. Puşkina həsr olunmuş «Böyük şairin şərafinə» şeirini yazmışdır:

*Axıtdım alının inci tarini,
Yanmadım ömrümün iki ilinə.
Rusiya şeirinin şah əsərini
Çevirdim ilk dəfə türkün dilinə.
...Mən ki, hər gecəni qatdım gündüzə,
Üfiqdə sönməsin ulduzum, ayım!
Sənət vadisində gəlsin üz-üzə
Sənin Tatyana ilə mənim Humayım.¹*

Lənkəranda səfərdə olmuş, səfər təəssüratları əsasında «Lənkəran şeirləri» meydana çıxmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafındakı səmərəli fəaliyyətinə görə Lenin ordeni ilə təltif olunmuşdur.

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, I cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh. 228

1937-ci il – A.S.Puşkinin «Yevgeni Onegin» poemasını Azərbaycan dilinə müəmməl şəkildə tərcümə etdiyinə görə Ümumittifaq Puşkin Komitəsinin «Puşkin» medalı ilə təltif olunmuşdur.

Şota Rustavelinin «Pələng darisi geymiş pahləvan» poemasının bir hissəsini Azərbaycan dilinə tərcümə etdiyi üçün Gürcüstan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin Fəxri fərmanına layiq görülmüşdür.

«Yazla qışın dəyişməsi» və «Bəsti» poemalarını yazmışdır.

«Azərbaycan epopeyası» yaratmaq yollarında çalışmışdır: «Son zamanlar mən «Azərbaycan» adlı böyük bir epopeya yazmışam. Burada mənim Vətənimin iki min illik tarixinin əsas mərhələləri... öz əksini tapmışdır. Bu epopeya bir-biri ilə bağlı olan otuz poemadan ibarətdir»¹.

1938-ci il – «Vaqif» mənzun tarixi-qəhrəmanlıq dramını bitirmişdir. «Vaqif» pyesi Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur (5 oktyabr). Vaqif rolunda Azərbaycanın Əməkdar artisti Ələsgər Ələkbərov böyük məharətlə çıxış etmişdir.

Birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

Kommunist Partiyası sıralarına daxil olmuşdur.

1939-cu il – Birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin II sessiyasında ölkədə əlifba islahatı ilə əlaqədar çıxış etmiş, Azərbaycan dilinə uyğun gəlməyən hərflərin əlifbamıza daxil edilməsinin əleyhinə olmuşdur.

Səməd Vurğunun «Azad ilham» şeirlər kitabı «Azərbaycan»da çap olunmuşdur.

«Xanlar» pyesi yazılmışdır.

Səməd Vurğun «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif edilmişdir.

1940-cı il – Hərbi-Siyasi Akademiyada maruzə ilə çıxış edərək demişdir: «Cox qədim Azərbaycan xalqının öz zəngin qəhrəmanlıq tarixi vardır... Çoxəsrlik tarixi olan Azərbaycan ədəbiyyatı qüdrətli ədəbiyyatın yaradıcısı olan Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq və rəşadət tarixidir».

«Pravda» qəzetində «Xurşidbanu Natəvan» adlı məqaləsi dərc edilmişdir. Nizami Gəncəvinin «Leyli və Məcnun» poemasının Azərbaycan dilinə tərcüməsinə başlamışdır. «20 bahar» poemasını yazmışdır.

1941-ci il – Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı İdarə Heyətinə sədr seçilmişdir. O, 1949-cu ilə qədər həmin vəzifədə çalışmışdır. «Vaqif» pyesinə görə SSRİ Dövlət mükafatı laureatı adına layiq görülmüşdür.

«Fəhəd və Şirin» pyesini yazıb tamamlamışdır.

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, V cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh. 220

«Ayn əfsanəsi» poeması yazılmışdır.

Böyük Vətən müharibəsinin başlanması ilə əlaqədar olaraq «Bilsin Ana torpaq, eşitsin Vətən, müsəlləh əsgərim mən də bu gündən» - poetik andı ilə çıxış etmişdir.

Böyük Vətən müharibəsində Azərbaycan oğullarının qəhrəmanlığına aid şeirlər silsiləsini – «Anamın öyüdü», «Şəfqət bəcisi», «Qızıl şahinlər», «Qəhrəmanın hüneri», «İgid şahin», «Ukrayna partizanları» və sair şeirlərini yaratmışdır.

1942-ci il – Böyük Vətən müharibəsi mövzusunda yazılmış şeirlərindən ibarət «Səadət uğrunda» kitabı Bakıda nəşr edilmişdir.

«Fərhad və Şirin» pyesinə görə ikinci dəfə SSRİ Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür.

«Azərbaycan ədəbiyyatı və Vətən müharibəsi», «Koroğlu nəsilərinə bizim salamımız» məqalələrini yazıb çap etdirmişdir.

1943-cü il – Azərbaycan SSR Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adına layiq görülmüşdür.

«Bayraqdar», «Ürək» poemalarını və məşhur «Dağlar» şeirini («Binələri çadır-çadır...») yazmışdır.

Sovet İttifaqının himninin yazılmasında iştirakına törədilən maneələrə əlaqədar Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Mir Cəfər Bağırova məktub göndərmişdir (fevral).

«Mənə belə söylədilər» şeirlər kitabı çap olunmuşdur.

1944-cü il – Moskvada SSRİ Yazıçıları İttifaqının IX plenumunda çıxış etmişdir. Plenumda Səməd Vurğunun «Müharibə və ədəbiyyatımızın vəzifələri» mövzusunda həsr edilmiş çıxışı rəğbətə qarşılanmışdır. Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının plenumunda da Səməd Vurğunun «Müasir dövrün və yeni cəmiyyətin qəhrəman obrazının yaradılması məsələləri» mövzusunda çıxışı dinlənilmişdir.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının müasir uşaq ədəbiyyatının vəzifələrinə həsr olunmuş plenumunda Səməd Vurğunun «Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq» adlı məruzəsi dinlənilib müzakirə olunmuşdur.

«Bakının dastanı» poeması, «Hörmüz və Əhrimən» dramatik poeması yazılmışdır.

1945-ci il – Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası yaradılmış (27 mart), Səməd Vurğun 15 nəfər görkəmli elm və mədəniyyət xadimi ilə birlikdə Akademiyanın həqiqi üzvü və ilk təsisçiləri seçilmişdir (31 mart).

Azərbaycan yazıçılarının plenumunda «Ümumittifaq Yazıçılar İttifaqının X plenumunun yekunları və Azərbaycan ədəbiyyatının gələcək vəzifələri»

mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdir.

«İnsan» dramı Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Prokofyev familiar bir rus aliminin «İnsan» dramı haqqındakı fikirləri ilə razılaşmadığı haqqında Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Mircəfər Bağırova məktub yazmışdır.

SSRİ Yazıçılar İttifaqının sədri Akeksandr Fadeyevə məktub göndərərək M.S.Orudubadinin Dövlət mükafatına namizədliyini müdafiə etməyi xahiş etmişdir.

Böyük Vətən müharibəsində Qolobə gününə həsr edilmiş «Zəfər bayramı» şeirini yazmışdır:

*Yazılsın tarixə qızıl bir xətlə
Qırx beşinci ilin 9 may günü.
Başlasın şeirlə, sazla, söhbətlə
Bu ellər bayramı, ellər düşünü.*

*Mən də haqq eşiqinə, insan eşiqinə
Günəşi qaldırım piyalə kimi,
Şəhidlər ömrünün saf türbəsinə
Şeirəm atır saçır bir lələ kimi.¹*

1946-cı il – Azərbaycan sovet ədəbiyyatının inkişafındakı xidmətlərinə görə «Qırmızı Əmək Bayrağı» ordeni ilə təltif olunmuşdur.

SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

«Yandırılan kitablar» şeirini yazmışdır.

1947-ci il – SSRİ Ali Soveti deputatlarının nümayəndə heyətinin tərkibində London şəhərində səfərdə olmuşdur. Yönlü Berlinə getmiş, burada səhnəyə qoyulmuş «Vaqif» tamaşasına baxmışdır.

Partiyanın ədəbiyyat haqqında qərarlarının müzakirəsi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Sovet Yazıçıları plenumunda məruzəsi dinlənilmişdir.

«İstəqlal təranəsi» şeirlər kitabı çapdan çıxmışdır.

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyi münasibətilə təntənəli gecədə məruzə ilə çıxış etmişdir.

1948-ci il – Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı adından SSRİ Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinə xüsusi təqdimat göndərərək Azərbaycan SSR

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, II cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.146

Elmlər Akademiyasının akademiki Heydər Hüseynovun SSRİ EA-nın tarix və fəlsəfə üzrə müxbir üzvlüyünə seçilməsini təklif etmişdir.

Polşa Xalq Respublikasının Vratislav şəhərində keçirilmiş Sülhü müdafiə edən mədəniyyət xadimlərinin Ümumdünya Konqresində iştirak etmişdir.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin iclasında Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyasının fəaliyyəti haqqında çıxış etmişdir.

«Zəncinin arzuları» poemasını tamamlamışdır.

«Avropa xatirələri» şeirlər silsiləsini yazıb çap etmişdir.

1949-cu il – Sovet dövlətinin rəhbəri İosif Stalinə məktub göndərərək 70 illik yubileyi münasibətilə ilə onu təbrik etmişdir (dekabr).

A.S.Puşkinin anadan olmasının 150 illiyi münasibətilə «Rus şeirinin günəşi» adlı əsərini yazıb «Kommunist» (5 iyun), «Bakinskiy raboçiy» (5 iyun) qəzetlərində, «İnqilab və mədəniyyət» jurnalında (№ 6) çap etmişdir.

Moskvada nəşr edilən «Drujba narodov» jurnalında da A.S.Puşkin haqqında «Müəllimimiz və dostumuz» adlı məqaləsi oxuculara çatdırılmışdır (№3). Azərbaycan Dram Teatrının 75 illik yubileyində məruzə ilə çıxış etmişdir. «Muğan» poemasını yazmışdır.

1950-ci il – Səməd Vurğun Qusar rayonundakı «Qırmızı əkinçi» kolxozundan üçüncü çağırış SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

Moskvada keçirilmiş Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti öngünlüyündə iştirak etmiş, sovet dövlətinin rəhbərləri ilə görüşlərdə təmsil olunmuşdur.

«Dram əsərləri» Bakıda kitab halında nəşr olunmuşdur.

«Mənim aındım» şeirlər kitabı çıxdan çıxmışdır.

«Aygün» poeması üzərində çalışmışdır.

Cənubi Koreyanın azadlığına həsr edilmiş «Qoca Şərqə günəş doğur» poemasını yazmışdır.

1951-ci il – Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının sədri vəzifəsində fəaliyyətini davam etdirmişdir.

Bolqarıstanda səfərdə olmuşdur.

«Aygün» poemasını tamamlamışdır.

«Leninin kitabı» poemasını yazmışdır.

«Dünyanın xəritəsi» adlı şeirlər və poemalar kitabı nəşr edilmişdir.

1952-ci il – «Zamanın bayraqları» poemasını yazmışdır.

«Aygün» poeması «Azərbaycan» jurnalında çap olunmuşdur (№1).

Dövr mətbuatda «Aygün» poemasına həsr edilmiş tənqidi məqalələr dərc edilmişdir.

Səməd Vurğun Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi M.C.Bağirova tənqidlərin məliyyəti izah etmək və onlara cavab vermək üçün məktub yazmışdır (mart).

Məktubda deyilirdi: «Azərbaycan KP MK-nın orqanı olan «Kommunist» qəzetinin 13 mart 1952-ci il tarixli nömrəsində mənim «Aygün» poemam haqqında M.Quluzadənin böyük bir məqaləsi çap olunmuşdur. Bu məqalənin ümumi və «hücum xarakterli» ruhunun mənim poemamın ideya müdafiəsi, onun müəllifinin yaradıcılıq qayəsi və ideali ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Məqalə əvvəldən axıra kimi nəinki partiyalı ədəbi-bədii tənqiddən sağlamlıq yaradıcı ruhuna yaddır, eyni zamanda, o, ədəbiyyatda ziyanlı, çoxdan köhnəlmiş şablonları təbliğ edən olduqca dəhşətli bir geriliyin nümunəsidir.

...Lakin Quluzadənin məqaləsi MK-nın bir sıra işçilərinin icazəsi ilə yazılıb çap olunduğuna görə, mənim cavab məqaləmin partiyamın MK-sının, şəxsən Sizin razılığınızla çap olunmasını düzgün və etika daxilində hesab edirəm.

...Xahiş edirəm ki, bu mübahisənin birdəfəlik araşdırılması üçün partiya komissiyası yaradılması barədə göstəriş verəsiniz.¹

Səməd Vurğun Astraxanbazarıda (indiki Cəlilabad rayonunda) səfərdə olmuş (28 iyun) və «Muğanın yeni dövrən» adlı məqalə yazmışdır.

1953-cü il – Mirzə Fətəli Axundzadənin vəfatının 75 illiyi ilə əlaqədar Azərbaycan Sovet Yazıçıları Birliyində çıxış etmişdir. Bu münasibətlə yazılmış «M.F.Axundov bizimlədir» adlı məqaləsi «Kommunist» qəzetində dərc olunmuşdur (5 aprel).

Azərbaycan yazıçılarının Ukrayna yazıçıları ilə keçirilən görüşündə iştirak edən nümayəndə heyətinə rəhbərlik etmiş. Kiyevdə yaradıcı ziyahlar qarşısında çıxış etmişdir. Çıxışın mətni «Böyük qardaşlıq» adlı ilə «Pravda Ukrainu» (4 noyabr) və «Literaturnaya gazeta»da (7 noyabr) çap olunmuşdur.

Nizami Gəncəvinin vəfatının 750 illiyi münasibətilə yazdığı «Böyük humanist» adlı məqaləsi Moskvada «Pravda» qəzetində oxuculara çatdırılmışdır.

«Aygün» poemasının meydana çıxması və «Pravda» qəzetində «Şairin hüquqları» adlı kəskin mövqe ifadə edən məqaləsinin çap olunması respublika rəhbərliyini qəzəbləndirmişdir.

Əsərlərinin teatrların repertuarından çıxarılmasına dair tapşırıqlar verilmiş, həbs edilməsi üçün tədbirlər düşünülmüşdür.

1954-cü il – Quba seçki dairəsindən SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir (mart).

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti vəzifəsində

¹ Ellər Vurğununu (tərtib edən Şamistan Nəzirli). Bakı, 1996, səh.274-275

seçilmişdir (29 mart).

Sovet yazıçılarının II Ümumittifaq qurultayında "Sovet poeziyası haqqında" əlavə məruzə ilə çıxış etmişdir (16 dekabr).

Naxçıvan Muxtar Respublikasında səfərdə olmuşdur.

«Zamanın bayraqdarı» poeması ayrıca kitab kimi çap edilmişdir.

Üç cildlik «Seçilmiş əsərləri»nin I və II cildləri Bakıda «Azərbaycan» tərəfindən çapdan buraxılmışdır.

«Elmin gücü» məqaləsini yazmışdır.

Mingəçevir su elektrik stansiyasının birinci növbəsinin başa çatdırılması ilə əlaqədar olaraq keçirilən tədbirlərdə iştirak etmiş, «Literaturnaya gazeta»da «Mingəçevir işıqları» adlı məqaləsini çap etdirmişdir (14 noyabr).

1955-ci il – Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının yaradılmasının 10 illiyi münasibətilə keçirilmiş elmi sessiyada «Respublikada ictimai elmlərin inkişafı və vəzifələri» mövzusunda geniş məruzə ilə çıxış etmişdir (23-25 aprel). Geniş əhatəyə malik olan, Azərbaycanda tarix, fəlsəfə, arxeologiya, etnoqrafiya, iqtisadiyyat, ədəbiyyat, incəsənət və dilçilik elmləri sahəsində gedən proseslərin dərin təhlili verilmiş məruzədə ölkədə ictimai elmlərin qarşısında dayanan vəzifələr də öz əksini tapmışdır.

İstisna yaylağında ustad sənətkar Aşıq Şəmşirələ görüşüb deyilmişdir (avqust).

David Quramaşvilinin anadan olmasının 250 illiyi münasibətilə Tbilisidə keçirilmiş təntənəli gecədə Azərbaycan nümayəndə heyəti adından iştirak və çıxış etmişdir (oktyabr).

Nəcəf bəy Vəzirovun anadan olmasının 100 illik yubileyində məruzə ilə çıxış etmişdir (fevral).

Tanınmış tatar şairi Musa Cəlilin Kazan şəhərində keçirilmiş 50 illik yubiley gecəsində Azərbaycanı təmsil etmişdir (15 fevral).

Sovet İttifaqı Parlament nümayəndə heyətinin tərkibində Vyetnama səfər edərkən yolda xəstələnmiş, yolüstü Pekin xəstəxanasında müalicə olunmuş və 11 noyabrda orada aşağıdakı şeiri yazmışdır:

*Vaxtsız acəl, məndən uzaq dayan, dur,
Qürbət eldə can verməyəm ölümə!
Qılıncını məndən uzaq dolandır,
Onu bil ki, qələm aldım əlimə,
Qürbət eldə can verməyəm ölümə!*

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, III cild. Bakı, «Elm», 1960, səh.296

«Seçilmiş əsərləri»nin III cildi çap olunmuşdur.

«Dram əsərləri» nəşr olunmuşdur.

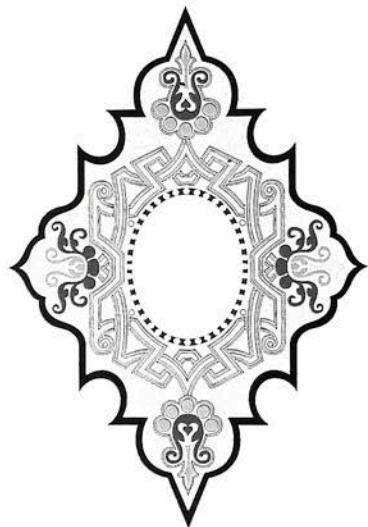
1956-cı il – Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fərmanı ilə Səməd Vurğuna Xalq şairi fəxri adı verilmişdir (23 yanvar).

SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə sovet ədəbiyyatının inkişafı sahəsindəki xidmətlərinə görə və anadan olmasının 50 illiyi ilə əlaqədar olaraq ikinci dəfə Lenin ordeni ilə təltif edilmişdir (24 mart).

M.F.Axundzadə adına Opera və Balet Teatrında xalq şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 50 illik yubileyi böyük təntənə ilə qeyd olunmuşdur (12 may).

Mirzə İbrahimov Səməd Vurğunun həyatı və yaradıcılığı haqqında məruzə ilə çıxış etmişdir. Yubiley gecəsində Sovetlər İttifaqının görkəmli elm, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri – K.Simonov, P.Antokolski (Moskva), Qafur Qulam (özbək), P.Voronko (Ukrayna), Georgi Lomidze (Gürcüstan), A.Möv-lanov (qazax), Rəşid Həmzətov (Dağıstan), G.Seltiyev (Türkmənistan), Əziz Şərif və başqaları çıxış etmişlər.

Xalq şairi Səməd Vurğun Bakı şəhərində vəfat etmiş (27 may), Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur (30 may).

**XALQ ŞAIRİ
SƏMƏD VURĞUN
HAQQINDA SÖZ**

Azərbaycan şeirinin çoxəsrlik tarixi və böyük ənənələri vardır. Azərbaycan şifahi xalq şeiri ən qədim dövrlərdən başlamış sonrakı bütün inkişaf mərhələlərində həmişə ədəbiyyatımızı müşayiət etmişdir. Sonralar şifahi xalq şeirinin böyük bir qolu kimi meydana çıxmış aşıq poeziyası zəngin ənənələrə məxsus olmuş və Azərbaycan yazılı şeiri ilə müqayisə oluna bilən mükəmməl poetik nümunələr yaratmış görkəmli söz-saz ustaları, aşıq-şairlər yetişmişdir. Eyni zamanda, görkəmli yaradıcıları və böyük ədəbi ənənələri ilə məşhur olan Azərbaycan klassik ədəbiyyatında lirika, poeziya uzun əsrlər zirvədə dayanmışdır. Və ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbiyyatında həmişə, bütün əsrlərdə lirika üstünlük təşkil etmiş, qabaqda getmişdir. Buna görə də çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şeirin, poeziyanın Nizami Gəncəvi, Əfzələddin Xaqani, Məhsəti Gəncəvi, Qazi Bühranəddin, İzzəddin Həsənəli, İmadeddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Saib Təbrizi, Molla Pənah Vəqif, Mirzə Şəfi Vəzəh, Qasım boy Zakir, Mirzə Ələkbər Sabir, Hüseyn Cavid, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhihət, Əhməd Cavad, Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar, Mikayıl Müşfiq, Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm, Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza, Məmməd Araz, Nəbi Xəzri, Sabir Rüstəmxanlı, Zəlimxan Yaqub kimi görkəmli yaradıcıları böyük ümummillilik ideallarını və ümumbəşəri ideyaların qüdrətli tərənnümcüləri kimi insanlığın və cəmiyyətin irləyişə doğru inkişafına böyük xidmət göstərmişlər. Azərbaycan şeirinin mükəmməl poetik sistemi yaranmış, oturmuş, dayanıqlı janrlar müəyyən olunmuş, davamlı ənənələri formalaşmışdır. Uzun əsrlər ərzində ədəbiyyatda hakim mövqə tutan böyük poeziya nəhənglərinin olduğu bir ədəbiyyatda şeir sahəsində yeni mərhələ və ya məktəb yaratmaq çox çətin və məsuliyyətli bir vəzifədir. Fikrimizcə, Azərbaycan poeziyasının çoxəsrlik tarixində həmin məsuliyyətli və şərəfli vəzifəni Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vəqif, Mirzə Ələkbər Sabir, Hüseyn Cavid, Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar, Səməd Vurğun və Rəsul Rza həyata keçirə bilmişlər. Böyük Nizami Gəncəvi epik poemalar məktəbini yaratmışdır. Məhəmməd Füzuli lirika məktəbinin banisidir. Molla Pənah Vəqif xalq şeiri əsasında yaranmış yazılı poeziyanın böyük yaradıcısıdır. Mirzə Ələkbər Sabir Azərbaycan ədəbiyyatında satirik şeirin qüdrətli yaradıcısı olaraq qəbul edilir. Məhəmməd-hüseyn Şəhriyar Cənubi Azərbaycanda anadilli şeir məktəbi yaratmışdır. Rəsul Rza Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə sərbəst şeir məktəbinin banisi olaraq özünün möhürünü vurmuşdur. Xalq şairi Səməd Vurğun isə XX əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatında heca vəznli milli vətənpərvərlik şeirini ədəbi məktəb səviyyəsinə qaldırmışdır. Minillik Azərbaycan şeirinin böyük səkkizliyi

təmsil edən bu qüdrətli sənətkarların poeziya məktəbləri ayrı-ayrı əsrlərdə meydana çıxmalarından asılı olmayaraq, heç vaxt bir-birini təkrar etməmiş, ədəbiyyatda yeni yollar açmış, milli şeiri yeni mövzular, bənzərsiz obrazlar, təzə janrlar, orijinal bədii təsvir vasitələri ilə zənginləşdirərək poetik fikri daim irlə aparmış, hər biri özünün davamçılarını formalaşdırmışdır.

Səməd Vurğun ədəbi məktəbi ilk növbədə çoxəsrlik ədəbi ənənələrin müasirliklə üzvi şəkildə əlaqələndirilməsi və yenilik imkanlarının genişləndirilməsi əsasında formalaşmışdır. Nizami Gəncəvi yaradıcılığında dərin ictimai məzmun, Füzulinin lirikası, Vəqifin xalqiliyi, həyat eşqi və nikbinliyi, Mirzə Ələkbər Sabirin yüksək vətəndaşlıq mövqeyi və Hüseyn Cavidin fəlsəfi müdrikliyi Səməd Vurğun poeziyasının ilham qaynaqlarıdır. Lakin özündən əvvəl ədəbi məktəb yaratmış böyük sənətkarların içində hər birindən müəyyən dərəcədə yaradıcı şəkildə faydalansa da, Molla Pənah Vəqifin yaradıcılığı ona daha yaxın və doğmadır. İlk növbədə, şeirlərindəki xalq ruhu, ana dili, həyatilik və nikbinliklə Molla Pənah Vəqif Səməd Vurğun şeirinin parlaq sələfidir. Molla Pənah Vəqif Azərbaycan yazılı ədəbiyyatında əruz vəznli şeirlə xalq-aşıq şeiri arasında böyük bir uçurum yaratmaqla, yeni ədəbi məktəbi meydana çıxarmışdır. Səməd Vurğun «könlümün şeir dastanı» adlandırdığı Molla Pənah Vəqifin Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafındakı xidmətinə aşağıdakı kimi dəyərləndirmişdir:

*Baxıb durnaların yaşıl telinə,
Ərmağan göndərir Bağdad elinə.
...Bəzən xatırlayır Kür qırağını,
Alır kəkliklərin ilk sorağını
Şairin ilhamı gözəldir deyə,
Əzəldən aşığıdır o gözəlliyə.
...Könlümü başlamaş sızlar elində
Deyir türküsinü ana dilində.¹*

XIX əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatında heca vəznli ilə əruz vəznli yanaşı işlədilmiş, şeirdə ikihakimiyyətlik mövcud olmuşdur. Bu dövrdə klassik şeir də hələ xeyli dərəcədə mühafizə edilmişdir. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan satirik və lirik poeziyasında əruz-heca münasibətlərində heca vəznli şeir üstünlük əldə etsə də «hökm-fərma» ola bilməmişdir. Heca vəznli şeirin

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, I cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.187-188

qələbəsi ilk növbədə Səməd Vurğunun bu istiqamətdəki ardıcıl fəaliyyəti və onun müasirlərinin yaradıcılığı ilə baş tutmuşdur. XX əsr Azərbaycan heca vəznli şeirini Səməd Vurğun böyük sürətlə inkişaf etdirmiş, milli düşüncə və vətənpərvərlik ideyaları, müasirlik ruhu ilə zənginləşdirmişdir. Azərbaycan heca vəznli şeirində yeni formaların yaradılması və genişləndirilməsində, orijinal sənətkarlıq imkanları qazanmasında Səməd Vurğunun böyük xidmətləri vardır. Səməd Vurğunun ilhamlı poeziyası ilə heca vəznli, azərbaycançı ideyali və həyatı məzmunlu şeir milli ədəbiyyatın həmişəlik əbədi sərvətinə çevrilmişdir. Beləliklə, Səməd Vurğun Azərbaycan şeirinin tarixində yeni mərhələ, xüsusi ədəbi məktəb yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Hec şübhəsiz, Səməd Vurğunun çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətində bədi ixtisad, şairlik birincilik qazanmışdır. Səməd Vurğun bədi sözün bütün romantikasını şeirdə əks etdirən qüdrətli sənətkardır. Təsədüfi deyildir ki, Səməd Vurğun sənətindəki şeiriyyəti əngin səmaları fəth edən qartalla müqayisə edirlər. O, Azərbaycan ədəbiyyatında qartal qanadlı böyük poeziyanın qüdrətli yaradıcısı kimi qəbul olunur. Səməd Vurğunun 1935-ci ildə 29 yaşında ikən qələmə aldığı məşhur «Azərbaycan» şeiri böyük istedadla yazılmış ilhamlı poeziyanın ecazkar nümunəsidir. Çoxəsrlilik Azərbaycan poeziyasında Vətən haqqında «Azərbaycan» şeiri ilə müqayisə edilə biləcək başqa bir şeir göstərmək çətindir. Səməd Vurğunun «Azərbaycan» şeiri milli azərbaycançı şeirin manifestidir:

*Cox keçmişəm bu dağlardan,
Durna gözlü bulaqlardan.
Eşitmişəm uzaqlardan
Sakit axan arazıları,
Sınamışam dostu-yarı.*

*El bilir ki, sən mənimсэн,
Yurdum, yuvam məskənimсэн,
Anam, doğma vətənimсэн!
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!*

Səməd Vurğun 1954-cü ildə Sovet yazıçılarının II qurultayında poeziya haqqındakı məruzəsində əsil böyük poeziyanı aşağıdakı kimi səciyyələndirmişdir: «Lirika öz nağməsini oxuduqdan sonra o saat uçub gedən gəldi-gedər quşlara bənzəməməlidir... lirik şeir... insanın qəlbini dilə gətirməli, onun

qəlbində yuva salmalı və zümrüd quşu kimi onu isindirməli, ...onda nəcib hissələr oymatmalı və beləliklə də insanı yüksəltməli, onu daha güclü, daha ağıllı və mənəvi cəhətdən zəngin etməlidir».¹

Bu yüksək tələblərə böyük ədəbiyyat hadisəsi səviyyəsində Səməd Vurğun şeirləri tam cavab verir. Səməd Vurğun şeiri həyatın və cəmiyyətin ən incə düşüncələrini və uca fikirləri əks etdirən böyük sənət nümunəsidir. Yasağıdı dövrün özünəməxsus ciddi ictimai çətinliklərinə baxmayaraq, Səməd Vurğun Azərbaycan şeirində xalqilik və romantika ilə böyük ideoloji mətləbləri birlikdə ədəbiyyatda canlandırmağın mümkünlüyünü yüksək səviyyədə nümayiş etdirmişdir. Səməd Vurğunun zəngin yaradıcılığı Azərbaycanın çoxəsrlilik tarixinin və yeni həyatının böyük poetik dastanıdır. Səməd Vurğunun ilhamlı şeiri Azərbaycan vətənpərvərlik poeziyasının klassik nümunəsidir və ən mükəmməl müasir təəcəssümüdür.

Böyük istedad, qanadlı ilham, dərin ictimai dünyagörüş, vətənpərvərlik və müasirlik Səməd Vurğun şeirinin ilham mənbələridir.

Məlum olduğu kimi, Səməd Vurğun ədəbiyyatda «Azərbaycan epopeyası» yaratmaq niyyətində olmuşdur. Şair ilk dəfə 1937-ci ildə özü bu barədə məlumat vermişdir. Səməd Vurğunun qeydlərindən «Azərbaycan epopeyası»nın əhatə dairəsi, həmin epopeyaya daxil olan əsərlər, sənətkarın məqsədi haqqında müəyyən təəvvürlər əldə etmək olur: «Son zamanlarda mən «Azərbaycan» adlı böyük bir epopeya yazmışam. Burada mənim vətənimin iki minillik tarixinin əsas mərhələləri və ona azadlıq gətirən sovet illəri öz əksini tapmışdır. Bu epopeya bir-biri ilə bağlı olan otuz poemadan ibarətdir. Epopeya Azərbaycan xalqının azadlıq mübarizəsinə, böyük ...tarixi xidmətlərə həsr edilmiş «Ordenli qəhrəman» poeması ilə qurtarır».²

İndiyədək Səmədvurğunşünaslıqda «Azərbaycan epopeyası»ndan bəhs edilərsə də, bu epopeyaya daxil olan 30 əsər dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilməmişdir. Ədəbiyyatşünas Həbib Babayevin fikrincə, Səməd Vurğun XX əsrin otuzuncu illərində «Azərbaycan» epopeyasına daxil olan 17 əsəri yazıb təmamlaşmışdır.³ Şairin 1937-ci ildə artıq yazılmış olduğunu bəyan etdiyi həmin əsərləri dəqiqləşdirmək və ardıcıl olaraq sistemli şəkildə təqdim etmək Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin qarşısında duran vəzifələrdəndir. «Azərbaycan epopeyası»na aid olan əsərləri ayrıca kitab halında çap etmək və bu silsilə əsərləri tam halda tədqiq etməklə Səməd Vurğunun azərbaycançılıq

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, V cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.331

² Yəni orada. Səh.20-21

³ Габил Бабаев. Сəмəd Вурğun. Москва, «Советский писатель», 1981, стр.68

ideali yollarındakı xidmətlərinin obyektiv elmi qiymətini vermək olar. Bu, sovet hakimiyyəti dövründə azərbaycanlılığın inkişaf səviyyəsini və əsas istiqamətlərini, ideallarını və keçdiyi çətin yolları öyrənmək baxımından da əhəmiyyətli ola bilər.

Fikrimizcə, Səməd Vurğun 1937-ci ildə bitirmiş hesab etdiyi «Azərbaycan epopeyası» bütövlükdə şairin yaradıcılığında Azərbaycan mövzusunda yazılmış əsərlərin hamısının məcmusundan ibarətdir. İkincisi, konkret olaraq adlarını çəkməyə də, Səməd Vurğun yaradıcılığının birinci dövründə qələmə aldığı geniş həcmli əsərlərini «Azərbaycan epopeyası»nın tərkibində şərti olaraq poemalar kimi nəzərdə tutmuşdur. Lakin bizə görə «Azərbaycan epopeyası» yalnız poemalardan ibarət olmamışdır. Haqlı olaraq Səməd Vurğun bir sıra süjetli şeirlərini də «Azərbaycan epopeyası»na daxil etmişdir. Üçüncüsü, Səməd Vurğun bütün ömrü boyu həmişə «Azərbaycan epopeyası» yaratmaq ideali uğrunda çalışmışdır.

Xalq şairi Səməd Vurğunun bütün yaradıcılığı Azərbaycanın mükəmməl poetik dastanıdır.

Ümumiyyətlə, Səməd Vurğunun XX əsrin otuzuncu illərində yazdığı əsərlərdən «Azərbaycan epopeyası»na aşağıdakı nümunələr daxil edilir: «Macəra» (1932), «Muradxan» (1933), «Xumar» (1933), «Lökbatan» (1933), «Kənd səhəri» (1933), «Acı xatirələr» (1935), «Qız qayası» (1935), «Bulaq ofsanəsi» (1935), «Aslan qayası» (1935), «Talışan», «Ordenli qəhrəman» (1935), «26-lar», «Üsyan» (1936), «Komsomol poeması» (1937), «Bəstə» (1937), «Yazla qışın dəyişməsi» (1937).

Fikrimizcə, bunlardan başqa «Azərbaycan epopeyası»na Səməd Vurğunun otuzuncu illərdə yazılmış, Molla Pənah Vəqifin həyatından bəhs edən «Şairin ölümü» (1935), «Azad ilham» (1936) poemalarını, «Rəport» poemamonoqonu (1931), «Pambıqçılar» (1931), «Aşığın dördü» (1932), «Anamın dördü» (1933), «Həsərat» (1934), «Leyla» (1935) süjetli şeirlərini də əlavə etmək olar. Eyni zamanda, epopeyanı 1935-ci ildə yazılmış «Azərbaycan» şeirindən ayrı təsvir etmək mümkün deyildir. «Azərbaycan» şeiri geniş əhatə dairəsinə malik olan «Azərbaycan epopeyası»nın, bütövlükdə Səməd Vurğun yaradıcılığının manifestidir. Bundan başqa, 1938-ci ildə yazılmış «Azərbaycan» adlı digər bir şeiri də haqqında bəhs edilən epopeyanın tərkib hissəsi, mənalı bir proloqu təəssüratı yaradır. Bu «Azərbaycan» şeirində Vətənimizin gözəlliyi və qüdrəti poetik şəkildə ümumiləşdirilmişdir:

*Nə çoxdur qoynunda almalı bağlar,
Qüdrətin göylərin dilini bağlar.*

*Məşəli dərələr, sal buzlu dağlar,
Dağların süd kimi qarı məndədir!*

*...Bu yerlərin hər torpağı, hər daşı
Yaranmışdır ayın, günün sirdaşı.
Əyilməmiş bu yerlərin dik başı,
Koroğlunun mərd vüqarı məndədir!*

*... Nə zindan var, nə yumruq var, nə də din,
Könlim quşu! Bir də dillən, bir də din.
Nizaminin, Füzulinin, Vəqifin
Gözəl-gözəl yadıqarı məndədir!*

Bütövlükdə 22 bənddən ibarət olan şeirdə «Məndədir» rədifli ilə bitən bəndlərdə Azərbaycan ölkəsinin özünəməxsusluqları, zənginliyi yüksək poetik şəkildə əks etdirilmişdir. «Məndədir» rədifli ilə ifadə olunan və bəndlərin əsas fikrini mənalandıran həmin misralar bir yerdə, cəm halda Azərbaycanın hətərfəli, bütöv obrazını canlandırırlar: «Minbağın, bağcanın barı məndədir!», «Hər sevən ürəyin yarı məndədir!», «Pəyə bal düzən arı məndədir!», «Elin kamançası, tarı məndədir!», «İsti yanaqların narı məndədir!», «Dünyanın ən böyük varı məndədir!», «Diş göynədən bulaqları məndədir!», Səhərlərin xoş rüzgarı, məhəbbətin vəfadarı, dumanların düz qatırı, Ana yurdun sənətkarı, şeirimizin ilk baharı... məndədir, yəni Azərbaycandır. Bu şeirdə Səməd Vurğun özü ilə ölkəsi Azərbaycan arasında birlik, eynilik, vəhdət görür. Artıq XX əsrin otuzuncu illərində cavan şair Səməd Vurğun ana Vətəni Azərbaycan adından söz demək haqqı qazanmışdı.

Xalq şairi Səməd Vurğunun «Ayn əfsanəsi» (1941), «Hörmüz və Əhrimən» (1944), «Bakının dastanı» (1944), «Muğan» (1949), «Aygün» (1951) poemaları «Azərbaycan epopeyası»nın sonrakı dövrünün əsərləri kimi qəbul olunmalıdır. Bu poemalarda Səməd Vurğunun Azərbaycan tarixinin ayrı-ayrı səhifələri və milli mədəniyyətin dərinlikləri haqqında ictimai baxışları əks etdirilmişdir. Biz hətta bu sıraya «İyirmi bahar» (1940), «Bayraqdar» (1943), «Ürək» (1943), «Nəftin qüdrəti» (1953) poemalarını da aid etməyi zorlu hesab edirik. Bundan başqa, yeri gəlmişkən deyək ki, indiyədək Səməd Vurğunun külliyyatlarında «Şeirlər» bölməsində çap olunmuş bu əsərləri şairin poemaları ilə birlikdə nəşr etmək və elmi tədqiqatlarda həmin əsərlərdən poema kimi söz açmaq lazımdır.

Səməd Vurğun «Azərbaycan epopeyası»nda vətəninin ədəbiyyatda «iki min illik tarixinin əsas mərhələlərini» əks etdirməyi qarşısına bir vəzifə olaraq qoyduğunu bəyan etmişdir. Sonrakı yaradıcılıq prosesində axtarışlar genişlənmiş, tarixin daha dərin qatlarına işıq salınmışdır. Səməd Vurğun «Bakının dastanı» poemasında ölkəsinin 4 min illik tarixindən söhbət açmışdır.¹ Bu, poemanın yazıldığı dövrdə – 1944-cü ildə Azərbaycanın tarixini müəyyən etmək baxımından elmin gəldiyi nəticədən də irəli getmək idi. Bu məqamda şair Səməd Vurğunun gətirdiyi dəlillər elm üçün də əhəmiyyətli, cəlbədicə ola bilər:

*Hələ daşlar, o mədənlər, qırıntılar,
Dayanmamış bir qəlbidir zamanların.
Azı-azı dörd min illik tarixi var,
Azərbaycan torpağında insanların.*

*Kərgədanın çürüməmiş sümükləri,
Yaşamışdır yüz min illər bundan qabaq.
Alim deyir: Bizim Bakı səhraları,
Öz-özünə alov kimi alınsaraq,
Yandırarmış nəfəs alan canlılar.*

*Fəqət, nefti bir qan kimi soran torpaq
Yanmışların cəsədinə yapışaraq
Bir çoxunu yaşatmışdır indiyədək,
Qərinədən-qərinəyə «Qal!» deyərək.²*

Səməd Vurğun yaradıcılığında lירו-epik səviyyədə ən uca zirvə «Bakının dastanı»dır. «Bakının dastanı» poeması mövzusu, ideyası və əhatə dairəsi etibarilə təkcə ölkənin paytaxtı deyil, sözün geniş mənasında Azərbaycan haqqında mükəmməl poetik dastandır. Elmi ədəbiyyatda «Zamanın bayrağı» poeması Səməd Vurğun yaradıcılığının zirvəsi hesab olunur. Heç şübhəsiz, vaxtilə «Zamanın bayrağı» poemasının daha üstün səviyyədə dəyərləndirilməsində siyasi-ideoloji baxış nəzərə alınmışdır. Bununla belə, etiraf etmək lazımdır ki, «Zamanın bayrağı» poeması Səməd Vurğun poeziyasının geniş, intəhasız vüsətini parlaq şəkildə əks etdirir. «Zamanın bayrağı» poeması Səməd Vur-

ğunun siyasi dünyagörüşü və həyat tərübüsü ilə böyük poeziyasının vahətdindən yaranmışdır. Kommunist Partiyasına həsr edilmiş bu əsərdə Zamanın mükəmməl obrazı yaradılmışdır. «Zamanın bayrağı» poemasında poeziya sovet hakimiyyəti dövrünün ideologiyası ilə birlikdə Azərbaycanın da yaşadığı tarixi taleyin əks-sədası kimi tərənnüm olunmuşdur. «Zamanın bayrağı» sovet ədəbiyyatı baxımından Sovetlər İttifaqının ideallarına həsr edilmiş ən yaxşı əsərlərdən biridir, bəlkə də birincisidir. Poemada Kommunist partiyasının idealarına obrazlı şəkildə yüksək romantik münasibət ifadə edilmişdir. Bununla belə, «Zamanın bayrağı» poemasının qeyri-adi dərəcədə yüksək şeiriyəti ilə Səməd Vurğun Zamanın poeziyasının bayrağı olduğunu isbat etmişdir. Poemadakı «Partiyamızdır» rədifini «Vətənimizdir», yaxud «Azərbaycandır» sözləri ilə əvəz etməklə, tamamilə fərqli bir əsər formalaşdırmaq mümkündür. Bütün hallarda «Zamanın bayrağı» Səməd Vurğunun siyasi lirikasının böyük faktıdır. Azərbaycançılıq baxımından müəyyən fraqmentləri əks etdirməsinə baxmayaraq, tam halda «Zamanın bayrağı» sovet dövrü haqqında formalaşmış siyasi-ideoloji baxışların böyük poeziyasıdır. Poemada siyasi-ideoloji motivlər əsas leymotivdir. Bu mənada yalnız sovet dövrünün ideoloji yönümlü elmi qənaətinə görə, «Zamanın bayrağı» poemasını «Azərbaycan epopeyası»nı layiqli səviyyədə tamamlayan əsər»¹ hesab etmək olardı. Reallıqda isə bu əsər Səməd Vurğunun azərbaycançılıq idealının yox, siyasi baxışlarının əks-sədasıdır. Azərbaycançılıq idealları baxımından Səməd Vurğunun ideya-bədii cəhətdən ən mükəmməl əsəri «Azərbaycan» şeiridir. Şair özü də yaradıcılıq ideallarından danışarkən «Azərbaycan» şeirinin onun həyatı və yaradıcılığında proqram xarakteri daşdığını bəyan etmişdir: «Azərbaycan» mənim həyatımın mənasıdır, proqramıdır. Bundan sonra nə qədər mən yaşayacağam, siz mənim kiçik «Azərbaycan» şeirimdə qoyulan motivləri tapa biləcəksiniz».²

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə haqlı olaraq «Azərbaycan» şeirini «bədi qüdrətli etibarlı dastan təsiri bağışlayan»³ əsər kimi qiymətləndirmişdir. Həqiqətən də Səməd Vurğunun «Azərbaycan» şeiri Azərbaycanda milli düşüncəli vətənpərvərlik ədəbiyyatının şərəfli bir epigrafıdır. Bu şeir Səməd Vurğunun «Azərbaycan epopeyası»nın manifestidir. «Azərbaycan epopeyası»nda lירו-epik planda ən möhtəşəm əsər isə «Bakının dastanı» hesab oluna bilər. Əvvəla, bu, Azərbaycanın paytaxtı Bakı haqqında birinci böyük həcmli

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, III cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.213

² Yəni orada. Səh.213

¹ Həbib Babayev. Səməd Vurğun. Moskva, 1981, səh.125

² Bax: Həbib Babayev. Səməd Vurğun. Moskva, 1981, səh.33

³ Bəxtiyar Vahabzadə. Səməd Vurğun. Bakı, «Gənclik», 1984, səh.58

bədii əsərdir. Nə Səməd Vurğundan əvvəl, nə də ondan sonra Azərbaycan ədəbiyyatında Bakı şəhəri haqqında «Bakının dastanı» səviyyəsində bədii əsər meydana çıxmamışdır. «Bakının dastanı» Səməd Vurğunun «Azərbaycan epopeyası»nın kulminasiya nöqtəsidir. Bu əsərlə Səməd Vurğun Azərbaycan haqqında dərin, geniş və ümumiləşmiş bədii söz demişdir. Bu, Bakının təmsalında Azərbaycan dastanıdır. Əsərdə Səməd Vurğun Bakıya bir neçə bucaqdan, daha geniş mənada baxmışdır. Şairin fikrincə, Bakı, dağlarından müslüləh atlılar keçən «qarlı Qafqazın» əsas azadlıq mərkəzlərindən biri, «Koroglu nəsl» olan azərbaycanlıların da isticlal şərqisinin ucaldığı məkandır. Əsərdə «Bakının çalxalanan zəlzələsindən» «Böyük Petronun qurduğu şəhərin» də lərzəyə gəlmiş poetik baxımdan mənalandırılmışdır. Bu mənada «Bakının dastanı» poeması Səməd Vurğunun qanadlı və dərin məzmunlu poeziyası ilə siyasi və elmi baxışlarının böyük vəsətini nümayiş etdirir. «Bakının dastanı» poemasında öz əksini tapan mətləblər şeirin dili ilə yox, elmin gözü ilə ifadə edilərsə, Bakı haqqında bir neçə cildlik monoqrafik tədqiqat yarana bilər. Bu mənada «Bakının dastanı» elmi düşüncə ağırlıqlı romantik-tarixi poemadır. «Bakının dastanı»nın izi ilə getməklə nəinki Səməd Vurğun epoxasında, hətta indi də elm üçün əhəmiyyətli olan yeni səhifələr açmaq mümkündür. Bir çox əsərlərində olduğu kimi, «Bakının dastanı» poemasında da Səməd Vurğun baxışları və fantaziyası elmi fikri qabaqlamışdır.

Fikrimizcə, «Muğan» poeması da Səməd Vurğunun azərbaycançılıq baxışlarını bütün genişliyi ilə təsvir etmək üçün zəngin material verir. Əvvəla, «Muğan» poeması Səməd Vurğunun «Azərbaycan epopeyası»nın parlaq bir səhifəsidir. Bu əsərdə də «Muğan» geniş mənada Azərbaycanı təmsal edir. Səməd Vurğun «Muğan»ın tarixindən söz açarkən yadellli qüvvələrə, Pompeyin ordularına qarşı Azərbaycanda göstərilən müqaviməti diqqət mərkəzinə çəkmiş, Tonrisin hakimiyyətinin məhiyyətini açıqlamışdır. Şairin təqdimatında tarixin ibrotamiz dərslərindən çıxarılan noticələr müasir Muğanı və bütövlükdə Azərbaycanın qurulub-möhkəmləndirilməsi zərurətini bir daha diqqətə edir. «Muğan» poeması Azərbaycanın inkişafı və gələcəyi haqqında Səməd Vurğun romantikasının kamil poetik ifadəsidir. Səməd Vurğun «Muğan» poemasında Kür çayını da coğrafi baxımdan yox, ölkənin rəmzlərindən biri kimi mənalandırır. Səməd Vurğun bu əsərlə Azərbaycan ədəbiyyatında Kürün mükəmməl bədii obrazını yaratmışdır:

*Boz dağların arasından axan Kür
«Yandım» deyən səhraları doladır.*

*Onun qəlbi qəlbim kimi döyünür,
Dağlar yarib öz eşiqinə yol açır.*

-0-

*...Yaşılbaşlar qanad çırpır suyunu,
Gah dururlar, gah da dönüb bulanar.
Arabir də səhraların qoynuna
Acıqlı Kür ilan kimi dolanar.*

-0-

*...Kür qırağı, Qarayazı, göy çəmən,
Qoca palıd... Tüstülənən od-ocaq
Saç ağardı, unutmadım sizi mən,
Hansı şair sizi bir də yazacaq?!*

-0-

*...Kiçikcik bir sudur yer üzündə Kür,
Baxsan bu dünyanın xəritəsinə.
Bəs niyə qəlbimdə umman döyünür,
Mən qulaq asdıqca Kürün səsinə.¹*

Poemadakı «Muğanın sabahı» ideyası təkcə Mingəçevirin yox, geniş mənada Azərbaycanın sabahı, ölkənin gələcəyi mənasını daşıyır. «Bakı-Mingəçevir» adlanan on səkkizinci nəğmədəki «Məndən işıq alır bütün gündoğan» tipli misralar mövzuya geniş və ümumiləşmiş baxışları ifadə edir. «Muğan» poeması, eyni zamanda, «döşündə sarı gil, dizində batlaq» yaşamış Azərbaycan insanının Dəli Kürü yolundan döndərmək və öz məqsədlərinə təbə etdirmək gücünə malik olan idrak və iradə sahibinə çevrilməsini vəsf edən əsər kimi də mühüm əhəmiyyətli parlaq ədəbiyyat nümunəsidir.

Digər əsərlərində olduğu kimi, «Muğan» poemasında da şair ilhamı, sonatkar müşahidəsi ilə elmi düşüncə bir-birini tamamlayır. Əsərdə tarixçi alimin dilindən deyilən fikirlər Səməd Vurğunun elmi biliklərinin dərinliyini və milli iftixar duyğusunun fəlsəfi məhiyyətini göz önünə gətirir. «Muğan» poemasının on üçüncü nəğməsi Muğanın tarixinin poeziyasıdır:

*Bu nizanlar, bu qatxanlar, bu şeypurlar soruş nədir?
Zənn etmə ki, əfsanədir...
Bütün bunlar babalardan bizə qalmış yadigar.*

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, III cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.282-283; 294

*Batıb getmiş hər axşamın, hər qaralıb sönmüş şamın
 Öz hüznü var, adı vardır...
 Burda Pompey ordusuna sına görmiş bizim ellər,
 Yanğınların arasında nəfəs almış aylar, illər.
 Görürsənmi? Türbəsinədən baş qaldıran bir gəlin də
 Öz döşünə qalxan çəkib, qılinc tutmuş sağ əlində
 Amazonka dediyiniz bu qəhrəman qadın nəslə
 Qədim Muğan dövlətində qadın qurub bahar fəslə.
 Yazıqlar ki, bir insan da qalmamışdır ondan bəri,
 Yer altında batıb getmiş o dövrün dastanları.¹*

«Muğan» poeməsindəki Azərbaycan tarixini yenidən öyrənməyə çağırışlar bu gün üçün də aktual və əhəmiyyətlidir. «Muğan» poeməsində ayrı-ayrı fəsilər: «Qəhrəmanın zəfəri» fəslə ölkənin zəfərini, «Qəhrəmanın arzuları» nəğməsi xalqın arzularını əks etdirir. «Qəhrəmanın bayrağı» böyük zəhmətlə qazanılmış Azərbaycan bayrağının nəğməsidir. Poemadakı «Yeni şəhər» fəslə yenilən Azərbaycanın rəmzi ifadəsidir. Bu şəhəri o zaman olduğu kimi, elə indi də Azərbaycanın hər yerində təsəvvür etmək olar:

*Burda nəfəs alır böyük bir şəhər,
 Şəhərə sığmayır geniş küçələr.
 Hər evin surəti canlı bir əsər,
 Var olsun, deyirəm hər memar ali,
 Var olsun insanın eşqi, əməli²*

«Azərbaycan epopeyası»nın mühüm bir səhifəsi olan «Aygün» poeması yeni insan haqqında monzum romandır. Səməd Vurğun əsərdə Aygün və Əmirxan münasibətlərinin fonunda Azərbaycanda baş verən dəyişiklikləri və yeni insanın mənəvi simasını təqdim etmişdir. Aygünün əhatə etdiyi hadisələr Azərbaycan mənəviyyatında gedən prosesləri, Əmirxanın yaşadığı mühit isə yeni kəndin simasını cəmiyyətə çatdırır. XX əsrin əllinci illərinin əvvəllərində, daha açıq desək, Sovet dövlətinin rəhbəri İosif Stalinin sərt rejimi mühitində mənəvi-mədəni mühitin dəyişməsi prosesindən söz açmaq böyük cəsarət tələb edirdi. Səməd Vurğunun «Aygün» poeməsində özünəməxsus müd-

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, III cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.308

² Yəni orada, səh. 323

riklik və uzaqgörənlikdə cəmiyyətin real olaraq yaşadığı yox, ehtiyac duyduğu dəyişiklikləri ailə-məişət planında təsvir edilmişdir. Cəmiyyətin rəsmi dairələrində yaxşı başa düşüldür ki, əslində «Aygün» poeması mənəvi mühitin deyil, siyasi sistemin dəyişməsi, yeniləşməsi zərurəti haqqında çağırışları ifadə edən dərin ictimai məzmunla malik əsərdir. Ona görə də «Aygün» poeması çap olunan kimi ədəbi tənqiddə Səməd Vurğuna qarşı ittihamlarına start verilmişdir. Dövrü mətbuatda «Aygün» əsərinə ünvanlanan haqsız tənqidlər real olaraq əsərin müəllifinə aid idi. Hətta ədəbi tənqiddə Səməd Vurğunun «Aygün» poemasında sosialist realizmi prinsipindən geri çəkilməsi kimi ağır ittiham irəli sürülmüş, şairin vaxtilə «İnsan» dramına görə ona ünvanlanmış partiya tənqidindən lazımı nəticə çıxarmaması nəzərə çatdırılmışdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Səməd Vurğun Azərbaycan Kommunist Partiyasının rəhbərliyinə rəsmi məktubla müraciət edərək, «Aygün» poemasında izlədiyi qayəni aydınlaşdırmış və haqsız tənqidlərin qarşısını alınması tələbi ilə çıxış etmişdir. Buna baxmayaraq, Səməd Vurğun ədəbi tənqidi ittihamlarına cavab olaraq hazırladığı məktubun çapına icazə verilməmişdir. Yəqin ki, bunun bir səbəbi də şairin özünü müdafiə üçün yazdığı məktubda əsl ədəbiyyatın cəmiyyətdəki nöqsanları, çatışmazlıqları, mənfə halları da göstərməyə borclu olmasına dair qənaətlərində ısrarlı olması idi. Səməd Vurğun rəsmi dairələrin nəzarətinə çatdırırdı ki, «bəzi tənqidçilər tələb edirlər ki, bədii əsərlərdə yalnız ideal tiplər göstərsin. Əgər yazıçı, dramaturq həyatda olan mənfə insanları göstərsə, onu möhkəmcə tənqid etmək istəyirlər. İlə bu cür münasibət doğru deyildir. Belə hərəkət etmək «qorxaqlıq» göstərmək və həqiqət qarşısında günah işləməkdir. Bizdə hər şey yaxşı və gözəl deyil, bizdə mənfə tiplər var, həyatımızda fənalıq az deyildir, saxta qəlbli insanlar da az deyildir. Biz nöqsanları və çətinliyi göstərməkdən qorxmamalıyıq. Nöqsanları müalicə etmək lazımdır. Bizə Qoqollar və Şedrinlər lazımdır. Hərəkət və inkişaf olmayan yerdə nöqsansız da olan yoxdur... Biz bu əsərdə nöqsanları «müalicə» məqsədini daşmışıq»¹

Bu, Səməd Vurğunun aydınlaşdırıcı ifadələri deyil, ittihamlara qarşı müqaviməti demək idi. Ona görə də şairin əsas mətləbi müdafiə etdikdən sonra «əsərin bu və başqa nöqsanlarını, çatışmayan cəhətlərini müəllif düzəltmək və yenidən işləmək istəyir» - kimi öhdəlikləri rəsmi dairələrə qane etməmişdir. Bütün bunların adı məhiyyətinin dərinə dərk edən Səməd Vurğunun «Zamanın bayraqları» mövzusunda müraciət etməsini həm də onun

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 5 cildə, V cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.306

özünü müdafiə məqsədi daşdığını da nəzərə almaq lazımdır. Bu mənada Səməd Vurğunun ədəbiyyatdakı azərbaycançı mövqeyinin yalnız şanlı tarixi və yaşadığı dövrü romantik pafosda vəsf etməsi kimi başa düşmək doğru olmazdı. Böyük vətəndaş şairin «Azərbaycan epopeyası» müdrikliyin və gerçəkliyin poeziyası idi.

Doğrudur, Səməd Vurğun «Azərbaycan epopeyası»ndan söz açarkən yalnız poemalarını nəzərdə tutmuşdur. Həm də «Azərbaycan epopeyası»ndan bəhs edildikən, yəni 1937-ci ildə şairin hələlik heç bir dram əsəri yazılmamışdı. Əslində isə Səməd Vurğunun yaradıcılıq yoluna tam, bütöv halda nəzər salsaq, onun dram əsərlərinin də «Azərbaycan epopeyası»nın üzvi tərkib hissəsi olduğu qonağına gəlmək mümkündür.

Ümumiyyətlə, ədəbi tənqid bu fikirdə olmuşdur ki, «dramaturgiya Səməd Vurğun yaradıcılığının zirvəsidir». ¹ Bu mənada dram əsərləri növbəti Səməd Vurğunun «Azərbaycan epopeyası»nın sadəcə üzvi tərkib hissəsi, qiymətli və parlaq səhifələridir. Yaradıcılığında xalqilik və vətənpərvərlik şairin dramaturgiyasında özünün ən yüksək zirvəsinə çatır. Bu isə ümumiyyətlə, Səməd Vurğunun yaradıcılığında azərbaycançılıq idealını qüvvətləndirir və tamamlayır.

Səməd Vurğunun «Vaqif» pyesi sənətkar və xalq probleminə həsr olunmuş romantik-realist tarixi dramdır. Şair XVIII əsrdə baş vermiş hadisələrin əsasında Azərbaycan xalqının yaşadığı mübarizə yolunu bütün dramatizmi ilə təqdim etmişdir. Akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin haqlı qənaətlərinə görə, Səməd Vurğun «Vaqifin simasında... bir xalqın ən yaxşı insani keyfiyyətlərini, fikri-mənəvi gözəlliyini təcəssüm etdirmişdir». ² Azərbaycan xalqına məxsus müdriklik və ağıllıq Molla Pənah Vaqif obrazında ümumiləşdirilmişdir. «Vaqif» - Azərbaycan xalqının ağıllıq heykəlinin dramıdır.

«Fərhad və Şirin» dramında da məhəbbət mövzusu fonunda Vətən idealının ifadə olunmasına xüsusi fikir verilmişdir. Əsərdəki Azər baba obrazı əslində Azərbaycanın bədii təcəssümüdür. Səməd Vurğunun «Fərhad və Şirin» dramındakı əsas qayəsi də klassik bir süjetdən seçilmiş məqamlar əsasında Vətən uğrunda fədakarlıq və qəhrəmanlıq göstərmək ideyasını təlqin etməkdən ibarətdir.

¹ Pavel Antokolski. Xalq şairi Səməd Vurğun. Bax: Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 2 cildə (rus dilində), I cild Moskva, 1958, səh. 13

² Məmməd Arif. Səməd Vurğunun dramaturgiyası. Bakı, «Elm», 1964, səh. 44

*Ucalsın yurdumuz öz hünərlə,
Halal zəhmətilə, alın tərilə.
Qoy azad yaşasın bəxtiyar ellər,
Bizim bu ceyranlı, turacılı çöllər.
Qoy bir də yuxusuz qalmasın Vətən,
Düşmənlə atlarının ayaq səsinə.*

Səməd Vurğunun «Aygün» poemasında təsvir edilmiş dəyişiklik və təkamül ideyası ilk əvvəl onun 1945-ci ildə yazdığı «İnsan» dramında öz əksi-ni tapmışdır. Bu mənada «İnsan» dramı «Aygün» poemasının baş məşqidir. Səməd Vurğun «İnsan» dramı ilə təkcə tarixi mövzulardan müasir insana doğru üz tutmaqla qalmamış, hadisələri bilərəkdən Qara dəniz sahillərinə çəkməsinə baxmayaraq, əslində Azərbaycan cəmiyyətində getməsinə arzu etdiyi, baş tutmasına səy göstərdiyi hadisələri və insanları səhnəyə çıxarmışdır. Şair «İnsan» pyesində Şahbaz obrazının simasında «dünən, bu günün və istiqbalın» işığını özündə cəmləşdirən və cəhəddə qalıb gələcək yeni insanı təqdim etmişdir. Səməd Vurğunun fikrincə, Vətənin istiqbalı «qılıncla kamalın vəhdətindədir».

Xalq şairi Səməd Vurğun xalqına, Vətəninə vurğunluğunu yüksək bədii səviyyədə əks etdirən qüdrətli sənətkar kimi ədəbiyyat qazanmışdır. Onun başladığı «Azərbaycan epopeyası» XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında azərbaycançılıq idealının proqramına çevrilmişdir. Xalq şairi Səməd Vurğun dərin məzmunlu obrazlı poetik sözü ilə yanaşı, həm də böyük vətənpərvərliyi, yüksək azərbaycançılıq idealı ilə ölməkdir və unudulmazdır.

*Demə Səməd Vurğun gəldi-gedərdi,
Unutmaz bu oba, bu mahal məni!*

SƏMƏD VURĞUN

VƏ

ELM

Azərbaycan xalqının dünya ədəbi-ictimai fikrinə bəxş etdiyi görkəmli simalardan biri olan Səməd Vurğun, ilk növbədə bədii istedadına görə tanınan, böyük şöhrət qazanan və geniş miqyasda qəbul edilən qüdrətli yaradıcı şəxsiyyətdir.

Səməd Vurğunun yaradıcılığı XX əsrin birinci yarısının ideologiyasından da qalib çıxmış, mənsub olduğu xalqın milli mənafeyi baxımından daha uzağa gələn hədəflərə doğru inkişaf edən müdrik poeziyadır. Səməd Vurğunun poeziyası - Azərbaycanın milli poetik fəlsəfəsindən yoxlunmuş vətənpərvər şeir sənəti nümunəsidir. Eyni zamanda, Səməd Vurğunun mənzum dramaturgiyası da poeziyanın məğrur qanadları altında cəmiyyət həyatının təkinə yənən və real həyat həqiqətlərini böyük ədəbiyyat fəlsəfəsi səviyyəsində cəmiyyətə və əbədiyyətə təqdim edə bilən möhtəşəm sənət hadisəsidir. Səməd Vurğun şeirində olduğu kimi, mənzum dramaturgiyasında da ölkə dəyərlərinin yerini və mövqeyini, milli məzmunun xüsusi çəkisini müəyyən etmiş, Azərbaycan idealını bədii ədəbiyyatın baş mövzusunə çevirmişdir.

Qədim dövr və orta əsrlər Azərbaycan şeirində də mövcud ədəbi ənənəyə görə türk-müsəlman ənənəsi faktorı üstün mövqedə idi. Yalnız XVIII əsrdə Molla Pənah Vəqifin lirikası və xalq-aşıq poeziyası Azərbaycan mövzusunun diqqət mərkəzinə çıkmışdı. XX əsrin əvvəllərində meydana çıxmış Mirzə Ələkbər Sabirin şeirləri isə satirik məzmununda idi. Böyük demokrat yazıçı Cəlil Məmmədquluzadə başda olmaqla Azərbaycan mollaşsərdəddinçiləri Vətən və millət məsələsini ədəbiyyatın əsas mövzusu səviyyəsinə qaldırmışdılar. Lakin mollaşsərdəddinçi tənqidi-realist şeir satirik üslubda inkişaf edirdi. Azərbaycan romantiklərinin lirikasında isə Vətən daha çox ümumi şəkildə «könlümün sevgili məhəbbət» səviyyəsində tərənnüm olunurdu. Beləliklə, mollaşsərdəddinçi ədəbiyyat istisna olmaqla Səməd Vurğuna qədərki böyük poeziya daha çox ümumbəşəri dəyərlərin qarçısı kimi şöhrət qazanması ilə səciylənmiş, milli-mənəvi dəyərləri ədəbiyyata gətirmək üçün müəyyən zəmin hazırlamışdır. Səməd Vurğunun poeziyası isə konkret olaraq azərbaycançılığın tac damarları üstündə köklənmişdi. XIX əsrin ikinci yarısından etibarən formalaşmaqda olan azərbaycançılıq ideyası XX əsrin əvvəllərində daha da qüvvətlənsə də, vətənpərvərlik möhür Səməd Vurğunun simasında böyük ədəbiyyatın baş mövzusunə çevrilmişdi. Bunun üçün yalnız bədii istedad, qanadlı ilham nə qədər zəruri olsa da, yetərincə deyildi.

Buna görə də Səməd Vurğun sənətində elm də bədii düşüncə qədər milli və bəşəri poeziyanın böyük dayağı funksiyasını yerinə yetirir. "Elmsiz şeir" qanadsız quş kimi çəpərdən o tərəfə uça bilməz, böyük Məhəmməd Füzuli

demişkən, «əsası yox divar» olaraq XX əsrin böyük fırtınaları qarşısında durmuş gətirmək hünəri qazanmamışdı. Səməd Vurğunun yaşayıb-yaratdığı epoxada sadəcə elm deyil, elmi-siyasi biliklər bir yerdə həmin dövrün elminin əsasını təşkil etmişdi. Hətta o tarixi mərhələdə hakim siyasi ideologiya elmi dünyagörüşün də aparıcı istiqamətini müəyyən edirdi. Səməd Vurğun üçün də ideologiyayı dərinləndirən mənimləmə cəmiyyəti elmi şəkildə qavramağın əsasına çevrilmişdi. Nəticədə Səməd Vurğun mövcud ideologiyayı da elmin, ədəbi-elmi təfəkkürün süzgəcindən keçirməyi bacarmışdı. Müqabilində Səməd Vurğun özü üçün qəbul edilməsi zəruri olan, lakin müəyyən qədər fərqli şəkildə dərk edilən bir ideologiyayı - ümumi baxışların nüvəsini təşkil edən azərbaycançı vətənpərvərlik düşüncəsini dərinləndirən mənimləmə, həyat və sənət ideali səviyyəsində qəbul etmişdi. Səməd Vurğun üçün Azərbaycan vətənpərvərliyi ideyası tarixiliklə müasirliyin vəhdətindən ibarət idi. Bu nöqtedə beynəlmilçilik-bəşəriyyəti, vətənpərvərlik-milliliyi, xalqilik isə həyatiliyi ifadə edirdi. Beynəlmilçiliklə vətənpərvərliyin sintezinə nail olmaqda, beynəlmilçilik ideyasında milliliyin yerini tapmaqda, dərəcəsini müəyyən etməkdə bədii istedadın çox elmi dünyagörüş tələb olunurdu. Bu mənada Səməd Vurğunda nadir poetik istedadla dərin elmi təfəkkür bir-birini tamamlamışdır. Səməd Vurğun simasında mükəmməl bir şeir-alim obrazı formalaşmışdır. Səməd Vurğun sənətində şairlik ideyanın qanadlı yelkəni, elm isə onun hərəkətverici pəri idi.

Xalq şairi Səməd Vurğun geniş idraka malik olan mütəfəkkir şəxsiyyətdir. Şairliklə yanaşı, geniş elmi dünyagörüş onun simasında bir yerdə cəmləşmişdir. Səməd Vurğunun tarixi baxışları professional tarixçidən geri qalmadı kimi, fəlsəfi dünyagörüşü də mükəmməl bir cəmiyyətsünas filosofun elmi təfəkkürünün dərinliyini və müasirliyini özündə əks etdirir. Dil haqqında fikirləri də ana dilinin keşiyində dayanan şair-vətəndaş mövqeyi ilə bərabər, həm də dilçiliyə dair elmi qənaətləri də dolğun ifadə edir. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovun yazdığı kimi, «Səməd Vurğun öz xalqının hisslərinə və həyəcanlarına, onun tarixi xüsusiyyətlərinə, müasir həyatına, tarixi inkişafının tələblərinə dərinləndirən bələd idi. Bu, şairin tarix və müasirliklə əlaqədar ən mürəkkəb problemlərin düzgün bədii həllini tapmasına şərait yaradır, həyat həqiqətlərini dərinləndirən hiss etməsinə və tam halda əks etdirməsinə kömək edir»¹.

Səməd Vurğun təhsil illərində keçdiyi keşməkeşli yol onun ideya-mənəvi təkamülünə ciddi təsir göstərmişdir. O, görkəmli ədəbiyyatsünas və

¹ Mirzə İbrahimov. Səməd Vurğunun həyatı və yaradıcılığı haqqında. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun "Elmi əsərlər" jurnalı, 1957, səh.8

böyük maarifçi Fəridun bəy Köçərlinin rəhbərlik etdiyi Qazax Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir. Müasirlərinin xatirələrindən aydın olur ki, məşhur Qori Seminariyası ənənəsi əsasında yaradılmış Qazax Müəllimlər Seminariyası statusuna görə, pedaqoji texnikum funksiyasını yerinə yetirsə də özünün zəngin elmi-mədəni, maarifçi mühiti etibarilə ali məktəb səviyyəsində fəaliyyət göstərmişdir. Səməd Vurğunun 1929-cu ildə cəmi bir il təhsil aldığı Moskva Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsi onun dünyagörüşünün formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda aldığı ali təhsil şairin milli ədəbiyyatın inkişaf yolunu, görkəmli yaradıcılarını və böyük ənənələrini yaxından öyrənməsinə geniş yol açmışdır. Səməd Vurğunun Azərbaycan Elmi Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında 1931-1932-ci illərdə elmi axtarışlarla məşğul olması, «Qasım bəy Zakirin həyatı və yaradıcılığı» mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində çalışması, burada dövrün tanınmış alimləri ilə tanış olması və ünsiyyəti də elmi dünyagörüşün inkişafında mühüm mərhələyə çevrilmişdir. Beləliklə, Səməd Vurğunun Azərbaycanda və Moskvada aldığı təhsil onun filoloji biliklərinin, dünyagörüşünün formalaşmasında həlledici əhəmiyyət kəsb etmişdir. Təhsil sahəsində keçdiyi yol onun ədəbiyyat savadı üçün əhəmiyyətli olduğu qədər elmi düşüncəsinin müəyyən olunmasında və zənginləşməsində də özünəməxsus rol oynamışdır.

İkincisi, Səməd Vurğunun dövrünün görkəmli alimlərindən – Fəridun bəy Köçəri, Bəkir Çobanzadə, Aleksandr Makovelski, İsmayıl Hikmət və başqalarından dərs alması, mühazirələrini dinləməsi, onların əsərlərini, tədqiqatlarını dərinlənən mütaliə etməsi də elmi dünyagörüş baxımından əhəmiyyətli olmuşdur.

Üçüncüsü, elmə olan xüsusi marağı, daha doğrusu, elmin əhəmiyyətini gənc yaşlarından dərinlənən dərk etməsi Səməd Vurğunun geniş dünyagörüşlü ziyalı kimi hazırlanmasına imkan yaratmışdır. Şairin bədii əsərlərində və məqalələrində elmin roluna xüsusi diqqət yetirilmiş və yüksək qiymət verilmişdir. Səməd Vurğun hələ gənclik illərindən tərbiyənin, təhsilin və elmin vəhdətini şəxsiyyətin inkişafında əsas amil kimi dəyərləndirmişdir:

*Sən ey insan qüdrətinin ilk beşiyi böyük ana!
Pərvanələr dolanmışdır ətrafına yana-yana.
Qoy düşməsin əllərindən o kitablar, o dəftərlər,
Təleyimiz, tərbiyəmiz tapşırılsın bu gün sənə.*

*Elmin gücü yol açmışdır kilidlənmiş dənizlərə,
Mədəniyyət işıq verdi sarı solğun bənizlərə.
İnsan oğlu öz elmilə səmaları fəth edəcək,
Göydə yanan ulduzları çiçək kimi dərdə-dərdə.*

*Lakin elmin bacısı var – o da təmiz bir ürəkdir,
Saf ürəkli insanlardan tarix xeyir görəcəkdir.
Biz qururuq, yaradırıq bu səadət dünyasını,
Bizim gənclik nə bəsətlər, nə dövrənlər sürəcəkdir.*

Göründüyü kimi, Səməd Vurğun tarixə xeyir verəcək saf ürəkli, yaradıcı insanların yetişməsində elmin gücünü düzgün qiymətləndirmişdir. O, elmi əsərlərində də eyni həyəcanla gənc nəslə elm öyrənməyin zəruri olduğunu tövsiyə etmişdir. Ümumiyyətlə, «elmin gücü» motivi ictimai-mədəni və mədəni tərəqqidə mühüm amil kimi Səməd Vurğunun dəyərləndirdiyi əsas meyardır. Səməd Vurğunun aşağıdakı fikirləri onun cəmiyyətin inkişafında «elmin gücü» amilinə nə qədər geniş səviyyədə yanaşdığını və ciddi surətdə əhəmiyyət verdiyini nümayiş etdirir: «Gözəl və geniş Vətənimizi qarış-qarış gözüb, onun hər guşəsinə nəzər saldıqda elmin gücü ilə yaranmış hər şey adamı heyran edir. Böyük sənətkarlıqla tikilmiş monolit binalar, nəhəng fabriklər və zavodlar, açıq dəniz qoynunda uzanıb gedən buruqlar meşəsi-bir sözə, insan qəlbini fərhələ dolduran hər bir şey elmin gücü ilə yaranır. Elmin gücü ilə biz torpağın altından belə xəbər tutur, onun təbii sərvətlərini mənimsəyirik. Vətənimizin geniş münbit torpaqları altında hələ əvvəllər də faydalı qazıntıları, sərvətlər çox idi. Lakin bunlar kəşf edilmir, istifadəsiz qalır, yaxud da az miqdarda mənimsənilirdi. Yalnız... inkişaf etmiş elmin gücü ilə yerin lap dibindən hər cür sərvətləri çəkib çıxarıyıq... Elm bizə ona görə lazımdır ki, ictimai həyatı idarə edən qanunları dərk edək. Çünki ancaq bu qanunları dərk edərkən biz öz həyatımızı, mədəniyyətimizi qura bilərik və şanlı vətənimizi daha güdrətli edirik.¹

Cəmiyyətdə elmin gücünün və imkanlarının bundan dərin və geniş dərk və şərh edilməsi çox çətindir. Bu fikirlər elm haqqında şair sözü yox, sözün əsl mənasında mütləqəkkir alim baxışlarının ifadəsidir.

Müşahidələr göstərir ki, Nizami Gəncəvinin elmə bədii yaradıcılığın böyük dayacağı, hərəkətverici enerji kimi yaradıcı şəkildə münasibət bəsləməsi

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 5 cildə, V cild. Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.296

Səməd Vurğun üçün örnək olmuşdur. Səməd Vurğun belə qərara gəlmişdi ki: «Nizaminin sələflərindən və müasirlərindən heç biri elmin qüdrətini, elmi həqiqətin, elmin qanunlarının qüdrətini Nizami kimi hərarətlə tərənnüm edə bilməmiş, romantikləşdirməmişdir... Nizami etiqadına görə insanın ən böyük qabiliyyəti elm və onun qanunlarıdır. Ona görə də hamı və hər şey elmə, onun həqiqətinə və şərtsiz, qanunlarına tabe olmalıdır. Beləliklə Nizami romantizmi bizim zamanımızda da köhnəlməmişdir.»¹

Səməd Vurğun da böyük sələfi Nizami Gəncəvi kimi möhkəm surətdə inanırdı ki, «insan ağı yalnız elmin nəfəsilə dəniz kimi, ümman kimi qalır-daşır», insanlığı irəli apara bilər. Buna görə də o, bədii yaradıcılığında elmin nailiyyətlərinə istinad etmiş, elmi fikrin xalqın tarixi və inkişafı ilə əlaqədar gəlidiyi mühüm nəticələri poeziyada əks etdirməyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Səməd Vurğunun ideyaları bir çox hallarda elmi qabaqlamışdır. Səməd Vurğun xalqın ideya-mənəvi inkişafında alim zəkasının böyük rolunu yüksək qiymətləndirmişdir. Səməd Vurğunun «Bakının dastanı» və «Muğan» poemalarında yaratdığı alim obrazları elm adından cəmiyyətə şair sözündən də ötkəm, daha yetkin söz demək məqsədinə xidmət edir. Səməd Vurğun alim sözünə «insanlığı bir bahara aparacaq» müqəddəs kəlam kimi baxmış, alimlərlə «həqiqəti idrak ilə kəşf edənlər» olaraq böyük inam bəsləmişdir. Böyük şairin elm haqqında fikirləri XX əsrin əvvəllərinin «Elma təgrib» şeirlərindəki çağırış, nəsihət, dəvət notlarını yox, elmin darkolunmuş mahiyyətini və əhəmiyyətini aydınlaşdırmağa xidmət edir. Bu, alim və elm haqqında Səməd Vurğun təliminin ifadəsidir:

*İndi sizə alimlərdən verim xəbər,
Sakit olur alimlərin təbiəti.
Həqiqəti idrak ilə kəşf edənlər,
Yaranmışdır insanlığın son ziyanı.
Bu sakitlik mənə elmin fitratıdır.
Tufanda da şaşırmayır hüsnü-kəmal.
Hər kəmal da bir qınağın siqlətidir,
Bu surətlə ziyanı tapar hüsnü-cəmal.
Elmin böyük qüdrətilə silahlanan
Bu ordu da, sərkərdə də basılmazdır.*

¹ Səməd Vurğun. Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və Nizami. «Ədəbiyyat qəzeti», 12 iyun 1947, №16

*Bu dünyada min il ömür sürsə insan,
İdrak üçün, kəmal üçün yenə azdır.
...İnsan oğlu öz elmilə loğman oldu,
Ayı, göyü, ulduzları duydu ürək.
Mədəniyyət! Sansız neçə əməl soldu,
Neçə arzu, neçə murad, neçə dilək?!*

«Bakının dastanı» poemasından götürülən bu parçada elm haqqında şair düşüncəsindən çox, alim baxışının şairinə təqdimatıdır. Səməd Vurğun poemada adı çəkilməyə də, elm haqqında danışarkən görkəmli tibb alimləri Mirəsədulla Mirqasımovu və Mustafa Topçubaşovunu nəzərdə tutmuşdur.

Səməd Vurğunun elmin və aliminin vəzifələri haqqındakı mülahizələri xalqın və cəmiyyətin inkişafında bu mühüm amillərin əhəmiyyətinə dair baxışlarının əsasında dayanır. Elmin qanunlarını müqəddəs sayan Səməd Vurğun cəmiyyətin inkişafında elmə əsaslanmağı faydalı və zəruri hesab etmişdir:

*Elmin qartal qanadında uçan xəyal,
Siqlətin yox, hüduvun yox, nə sayırsan?
Sehrkarsan, qəlbimizi kəməndə sal!
Sən daima yaşıl qələm bir baharsan!
Sən hakimsən! Çıxardığın bu qərarlar,
Bu qanunlar müqəddəsdir həyat qədar.
Sənin kiçik bir zərrəndə kainat var,
Bir anında nəfəs alır qərinələr!²*

Səməd Vurğunun «Muğan» poemasında yaratdığı arxeoloq alimin prototipi də olmuşdur. Müasirləri şairin «Muğan» poeməsindəki «qoca alim» obrazını yaradarkən Azərbaycan arxeologiyaya elmində xüsusi xidmətləri olan Saleh Qaziyevi nəzərdə tutduğunu qeyd etmişlər. Saleh Qaziyev (1893-1971) Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı 1946-1953-cü illərdə Mingəçevir Arxeoloji Ekspedisiyasına rəhbərlik etmiş, buradakı qədim şəhərdən 20 mindən çox nadir abidəni üzə çıxarmış, su altında qalmıqdan qoruyub saxlayıb, əldə olunan zəngin maddi mədəniyyət qalıqlarının mühafizə edilməsinə nail olmuşdur.³

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə, III cild. Bakı, «Elm», 1961, səh. 310

² Yəni orada, səh.211-212

³ Bax: Qara Əhmədov. Elmə həsr olunmuş həyat. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının «Xəbərlər» jurnalı, 1969, № 2, səh.121-123

Buna görə də tez-tez Mingəçevir Elektrik Stansiyasının tikintisinə və buradakı arxeoloji ekspedisiyaya baş çəkən, insanlarla görüşən Səməd Vurğun oradan tanıdığı tarix elmləri namizədi, dosent Saleh Qaziyevi "Muğan" poemasındakı "qoca alim" obrazının prototipi kimi düşünmüşdür. O, yaxından tanıdığı arxeoloq alimi hərtərəfli şəkildə öyrənmiş, onun işi, fədakarlığı, düşüncəsi şəirdə poetik təəssüratlar oyatmışdır. Beləliklə, "Muğan" poemasında "qoca alim"ə həsr edilmiş aşağıdakı misralar meydana çıxmışdır:

*"Ekskavator tapələri lay-lay açıb, lay-lay qazır.
Qoca alim saxsı yığıb yer altında tarix yazır...
Oğul, Sarvan! Dərinə get, heç çəkinmə, qorxma məndən,
Yol aç, oğul, yol aç elmin, düşüncənin gözüne sən;
Yuxarıdan işıq da sal! Işıq da sal günəş kimi,
Babaların taleyi tək qaranlıqdır yerin dibi...
Külək əsir, qum sovrulur, gözə girir toz-tozanaq,
Qoca alim yer altından ayrılmayıb hələ ancaq.
Gah tər basır vücudunu, gah bürəyir, gah yıxılır;
Yer dərşəqal, hava tozlu, nəfəs durur, can sıxılır.
Alim yenə qucaq-qucaq yığır qədim saxsısları.
Yer altındakı hər kərpicin üstündəki yazıları.
O qabların-qacaqların rəngi hələ solmamışdır,
Arçan ağac daşa dönmüş, fəqət torpaq olmamışdır...
Çovğun vurur, qum sovrulur, külək əsir,
Nəçin bizim qoca alim çox tələsir?
Sarvan Kütrü döndərməmiş, su basmamış yə yerləri,
Can atır ki, tamamlasın başladığı bir əsəri,
Biz də baxıb alışı deyək bu cəlalə, bu dövrəna.
Öz əsrinin sürətli ayaqlaşan hər insana."*

Xalq şairi Səməd Vurğunun ilhamlı poeziyası böyük şairlik istedadı ilə elmin gücünün vəhdətindən yığılmışdır. Obrazlı şəkildə belə deyə bilərik ki, Səməd Vurğun yaşadığı cəmiyyəti elmi şəkildə dərinləndirən dərkinə, şair kimi bədii baxımdan yüksək poetik səviyyədə mənalandırmışdır. Buna görə ki, onun poeziyasında vəsf etməklə dərkinə qoşa qanad kimi iştirak edir. Səməd Vurğunun yaradıcılığında həyat, cəmiyyət və insan haqqında

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, V cild, Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, səh. 159

fikirilər şair ilhamı ilə alim zəkasının işığında dəyərləndirilmişdir:

*Bu dünyanın xəritəsi bir rəngdə deyil,
Hər surətin öz nəqşi var bir əzəl gündən.
Qoca palıd ayılmadan yaşayır yüz il,
Qopanda da vüqar ilə qopur yerindən."*

Buna görə ki, Səməd Vurğunun «Dünya» şeiri bu mövzuda yazılmış bədii nümunələrin içərisində dünyaya dərin elmi-fəlsəfi baxışların daha kamill poetik ifadəsi olmaqla fərqlənir:

*Yerlərə baxıram – bağçalı-bağlı,
Göylərə baxıram – qapısı bağlı.
Kainat ixtiyar, sirli-soraqlı,
Əzəldən yaranıb tamaşa dünyaya!*

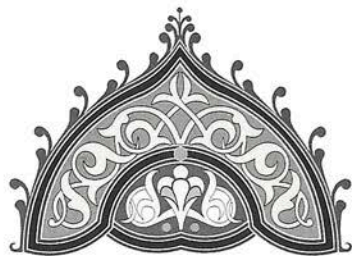
*Əzəldən belədir çünki kainat,
Cahan daimidir, ömür – amanat.
Əldən-ələ keçir vəfasız həyat,
Biz gəldi-gedərik, sən yaşa dünya!*

Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətə marağı şairlik meyindən bir qədər gec meydana çıxsada, ötürülməmiş, böyük sənətkarı bütün ömrü boyu müşayiət etmiş, ona güc və qüvvət vermişdir. «Komsomol poeması» kimi müasir olduğu qədər də tarixi-fəlsəfi mahiyyət daşıyan qüvvətli və əhəmiyyətli əsəri yazma bilmək üçün yalnız bədii istedad kifayət deyildi. «Komsomol poeması» xalqın tarixi taleyinin elmi dərkinin müasir poetik ifadəsi idi. Fikrimizcə, məhz buna görə ki, «Komsomol poeması» Azərbaycan cəmiyyəti komsomol dövrünü başa vurandan sonra daha çox aktualıq qazana bilmişdir. Azərbaycan oxucusu Garay bəy, Bəxtiyar, Cəlal, Humay kimi obrazların mahiyyətini dövlət müstəqilliyi illərində daha dərinləndirən başa düşmüşdür. Bu mənada «Komsomol poeması» böyük mürəkkəblik içində sadə bir aydınlığın – azərbaycançılığın bariz əsəri olaraq əbədi yaşamaq haqqı qazanmışdır. Fikrimcə, «Komsomol poeması»nın adındakı «komsomol» sözü şərtdir. «Komsomol poeması»nı "Yeni gəncliyin poeması", "Bəxtiyarın və Cəlalın poeması" da adlandırmaq olar. Əslində bu, Azərbaycanda yeni epoxanın başlanğıcı dövrünün gerçək mahiyyətinin epik-poetik dərkinin poemasıdır. XX əsrin iyirminci-otuzuncu illəri kimi mürəkkəb bir dövrün bütün fəlsəfəsi və gedişatı böyük

reallıqları və aydınlığı ilə "Komsomol poeması"nda özünün gerçək bədii əksini tapmışdır. Bu, yeni əsrin ibtidasının poemasından çox faciəsini əks etdirən mükəmməl sənət əsəridir.

Səməd Vurğunun «Vaqif» tarixi-qəhrəmanlıq dramı Azərbaycan dramaturgiyası tarixində cəmiyyətin inkişafında dərin izləri olan ədəbi şəxsiyyətlərin xidmətləri ilə gerçək hadisələri vəhdətdə ifadə edən qiymətli bədii əsərdir. «Vaqif» dramını Səməd Vurğun böyük bədii istedadı ilə yanaşı, həm də elmi-siyasi və tarixi biliklərinin, geniş dünyagörüşünün əsasında yarada bilmişdir. Doğrudur, «Vaqif» dramında romantik ideallar da mühüm yer tutur. Bununla belə, əsərdə Molla Pənah Vaqif, Ağə Məhəmməd Şah Qacar, İbrahim xan, Molla Vəli Vidadi və başqaları kimi tarixi şəxsiyyətlərin obrazlarının təqdimatı həm də dərin və əsaslı elmi dünyagörüş tələb edirdi. Səməd Vurğunda belə bir universal dünyagörüş var idi. Fikrimizcə, «Fərhad və Şirin» dramının da elmi-siyasi biliklərsiz yazmaq mümkün olmazdı. Bunun üçün həm Nizami Gəncəvinin dövrünü və irsini, həm də müasir dövrü dərinlən qavramaq və irəliyə baxmağı bacarmaq lazım idi. «İnsan» dramı isə bütövlükdə ədəbiyyatda idrakın, kamalın təntənəsinə çağırış idi. Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi yer tutan Səməd Vurğun yaradıcılığının fəlsəfəsi bu böyük bədii sənətin möhkəm elmi dayaqlarının olması ilə müəyyən olunur. Səməd Vurğunun bədii yaradıcılığı ədəbiyyat ağırlıqlı elmi dünyagörüşün poetik təəcəssümündən ibarət olan mükəmməl sənət nümunəsidir.

SƏMƏD VURĞUN AZƏRBAYCAN ELMLƏR AKADEMİYASINDA

Görkəmli xalq şairi, böyük dramaturq və tanınmış ictimai xadim Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həyatında da yaxından iştirak etmişdir. Məlum olduğu kimi o, Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərindən və həqiqi üzvlərindən biri olmuş, Akademiyanın Rəyasət Heyətinin Ümumi yığıncağının, İctimai Elmlər Bölməsinin iclaslarında çıxışlar etmiş, fəal mövqə nümayiş etdirmiş, elmin və ictimai fikrin inkişafına kömək edən, yol açan təkliflər irəli sürmüş, əməli addımlar atmışdır. Akademik Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti onun ədəbi xidmətlərini daha da zənginləşdirmiş və tamamlamışdır. Səməd Vurğunun Azərbaycan Elmlər Akademiyasındakı fəaliyyətini aşağıdakı 3 mərhələyə ayırmaq olar:

1. Səməd Vurğunun Azərbaycanda ilk akademik qurumların fəaliyyəti dövründəki elmi axtarışları
2. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Səməd Vurğun Vəkilov
3. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti.

Səməd Vurğun XX əsrin otuzuncu illərindən elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olmağa başlamış, həyatın sonrakı bütün mərhələlərində Elmlər Akademiyası ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərmişdir. Beləliklə o, fəal bədii yaradıcılıqla yanaşı, həm də 20 ildən çox ölkəmizin elmi mühitində də ardıcıl olaraq təmsil olunmuşdur. Səməd Vurğun Sovetlər İttifaqı miqyasında görkəmli bir şair kimi qəbul edilməklə yanaşı, həm də geniş dünyagörüşə malik mütəfəkkir sima kimi də böyük nüfuz qazanmışdır. Lakin geniş ədəbi şöhrətə malik olduğundan haqqında olan tədqiqatlarla doğru olaraq onun bədii yaradıcılığından, sənət qüdrətindən daha çox bəhs edilmişdir. Lakin demək olar ki, Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti xüsusi olaraq araşdırılmamış, bu istiqamətdəki xidmətlərinin öyrənilməsi həmişə arxa planda qalmışdır. Məvcud tədqiqatlarda isə Səməd Vurğunun elmi sahəsindəki fəaliyyətindən danışılarkən daha çox onun ədəbi-tənqidi görüşlərindən bəhs edilməklə kifayətlənilmişdir. Lakin Səməd Vurğunun, onun elmi fəaliyyətini yalnız ədəbi-tənqidi baxışlar ilə məhdudlaşdırmaq doğru olmazdı. Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətində ədəbi baxışları ilə yanaşı, ictimai və humanitar elmlərin müxtəlif sahələrinin problemlərinə dair baxışları və əməli addımları da mühüm yer tutur. Sözüün həqiqi mənasında Səməd Vurğun Vəkilov geniş elmi dünyagörüşə malik olan, ədəbiyyatdan başqa tarix, fəlsəfə, arxeologiya, etnoqrafiya, musiqi-şünaslıq, dilçilik və sair sahələrə dair özünəməxsus fikirləri, ideyaları, axtarışları ilə ölkəmizdə elmin inkişafına fəal surətdə kömək edən, token verən mütəfəkkir şəxsiyyət idi. Elmi-nəzəri görüşlərinin dorinliyi, genişliyi və

müasirliyi etibarilə o, akademik olmağın əsil nümunəsini göstərmişdir. Sovet Yazıçılarının 1954-cü ildə Moskvada keçirilən ikinci qurultayında poeziya haqqındakı dərin məzmunlu məruzəsi Sovetlər ölkəsi miqyasında mükəmmal akademik düşüncə nümunəsi idi. Əhatə dairəsinin genişliyinə, dərin nəzəri ümumiləşdirmələrinə, elmi yeniliklərinə və müasirlik ruhuna görə Səməd Vurğunun poeziyaya həsr olunmuş əlavə məruzəsi bir neçə doktorluq dissertasiyası, çoxcildlik monqrafik tədqiqat əsərləri ilə müqayisə olunmağa layiqdir. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti kimi 27 aprel 1955-ci ildə Akademiyanın yaradılmasının 10 illiyi münasibətilə keçirilmiş yubiley elmi sessiyasında "Respublikada ictimai elmlərin inkişafı və vəzifələri" mövzusunda etdiyi məruzə Səməd Vurğunun geniş elmi dünyagörüşünü, müəfəkkir düşüncəsini aydın və qabarıq şəkildə nümayiş etdirir. Səməd Vurğun Vəkilovun çoxcəhətli elmi fəaliyyəti xüsusi bir elmi tədqiqatın mövzusu ola bilər.

AZƏRBAYCANDA İLK AKADEMİK QURUMLARIN FƏALİYYƏTİ DÖVRÜNDƏKİ ELMİ AXTARIŞLARI

Məlum olduğu kimi, Səməd Vurğun bədii yaradıcılığa 1924-cü ildə başlamışdır. Şairin «Əsərləri»nin 1960-cı ildə çap edilmiş akademik nəşri ilk bədii yaradıcılıq nümunəsi kimi 1924-cü ildə yazılmış «Şikəstəyə məktub» şeiri ilə açılır. Səməd Vurğunun 1930-cu ildə «Şairin andı» adı ilə çapdan çıxması birinci kitabındakı şeirlər onun böyük istedadla malik olduğunu isbat etmişdir. Eyni zamanda, Səməd Vurğun hələ 29 iyul 1925-ci ildə «Kommunist» qəzetində «Qadın klubu açıldı» adlı ilk məqaləsini çap etmiş, bu istiqamətdə də otuzuncu illərə qədər müəyyən addımlar atmışdır. Xüsusən, 1930-cu ildə «Kommunist» qəzetində çıxmış «Fatma xala» adlı məqaləsi onun bədii publisistika sahəsində də istedadlı olduğunu aydın surətdə göstərirdi. Bununla belə, 1927-ci ildə yazdığı «Müəllimliyə» adlı şeirindən göründüyü kimi, Səməd Vurğun məsuliyyətini və vəzifəni dərindən dərk etdiyi pədaqoji fəaliyyətə də ürək-dən bağlı olmuşdur. Eyni zamanda, Səməd Vurğun otuzuncu illərin əvvəllərində aspiranturaya daxil olaraq namizədlik dissertasiyası üzərində elmi axtarışlara başlamaqla maraq göstərirdi yaradıcılıq sahələrinə daha birini də əlavə etmişdir. Beləliklə, Səməd Vurğun üçün keçən əsrin iyirminci illəri ədəbiyyata, otuzuncu illəri isə həm də elmə gəlmək baxımından əhəmiyyətli olmuşdur. O, bu istiqamətlərin hər ikisi ilə inadla məşğul olsa da, yaradıcılıq yolunu qəti müəyyənləşdirmək qayğıları içərisində həyəcanlı bir keçid dövrü yaşamışdır.

İlk axtarışlar dövründə yazdığı «Ömrün pərişan günləri», «Sızıntılarım», «Nə vaxt güləcəyəm», «Həyat dedikləri şübhəli bir şey» və sair şeirləri cavan şairin mədəni həyatındakı həmin qabarma və çökilmələri nəzərə çarpdırır. Hətta o, bu dövrdəki şeirlərində "mütəfəkkir düşündürdüm bir xəyalin izincə" kimi misraları ilə həyatı şair kimi tərənnüm etməklə yanaşı, həm də fikir adamı olaraq da qavramağa, "izincə" axtarışlar aparıb düşünməyə də meyilli olduğunu biruzə vermişdir. Müşahidələr göstərir ki, Səməd Vurğun cavan yaşlarında ictimai-mədəni mühitdə bir neçə istiqamətli fəaliyyətini sınımış, bu sahələrdən hər birinə məsuliyyətlə yanaşmış, lakin özünü daha çox şeirdə-sənətdə tapmışdır. Bununla belə o, bütün ömrü boyu bədii yaradıcılıqla yanaşı, elmi fəaliyyətdə də ardıcıl surətdə məşğul olmuşdur. Ədəbiyyat və elm Səməd Vurğunun böyük istedadının qoşa qanadlarıdır. Səməd Vurğunun bədii yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının zirvələrindən birini təşkil edir. Daha doğrusu, Səməd Vurğun XX əsr Azərbaycan poeziyasının əsas yaradıcılarından biridir. Lakin Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti və zəngin nəzəri irsi də son yüz ilin ictimai-elmi fikrinin formalaşması və inkişafında mühüm rolə və əhəmiyyətə malikdir.

Qeyd edildiyi kimi Səməd Vurğun elmi fəaliyyətlə XX əsrin otuzuncu illərindən əvvəllərən məşğul olmağa başlamışdır. Onun hazırda aspiranturaya daxil olması barədə iki məlumat mövcuddur: Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu¹ və Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu². Müxtəlif tipli dərslər və araşdırmalarda bu məlumatların hər ikisinə ayrı-ayrılıqda müraciət olunur. Ona görə də Səməd Vurğunun hazırda elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olmasının dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Bu cəhətdən şairin özünün 18 avqust 1948-ci il tarixdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına təqdim etdiyi şəxsi işin içərisindəki sənədlərdən biri olan rus dilində yazılmış "Автобиография" (Tərcümeyi-hal)da "Bakıda Pedaqoji İnstitutun aspiranturasında oxumuşdur" – sözləri və şəxsi anketindəki həmin realliyi əks etdirən rəsmi informasiya məsələyə aydınlıq gətirməyə imkan yaradır.³ Səməd Vurğunla təxminən eyni illərdə təhsil almış, ədəbi-ictimai mühitdə onunla

¹ Bax: Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, I cild. Səməd Vurğunun tərcümeyi-halı (Mehdixan Vəkilov). Bakı, "Elm", 1960, səh. XLII; "Səməd Vurğun". Bibliografiya. Bakı, "Elm", 1965, səh. 17.

² Bax: Vəzirov Vahabzadə. Səməd Vurğun. Bakı, "Gənclik", 1984, səh. 15.

³ Səməd Vurğun Vəkilovun şəxsi işi. AMEA-nın Arxiv, Fond 39, saxlama vahidi 78, qutu 100, vərəq 7, 8.

birgə fəaliyyət göstərmiş professor Cəfər Xəndan Hacıyevin (1910-1961) aşağıdakı fikirləri onun ali təhsili və Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun aspiranturasında oxuması məsələsinə dəqiqləşdirməyə açar verir: "Səməd nədənsə Moskva Universitetində də axıradək oxumadı. İkinci kursdan qayıdıb, əvvəlcə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat İnstitutunun hazırlıq kursunda, sonra isə Azərbaycan Dil və Sənət İnstitutunda ali təhsilini tamamlayıb, V.I. Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun aspiranturasında yenə bizimlə birlikdə oxudu".¹

Deməli, Səməd Vurğun əvvəlcə (1929-cu ildə İ.H.) Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutuna qəbul olmuş, sonra Moskva Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində təhsilini davam etdirmiş, ikinci kursdan sonra yenidən Azərbaycana qayıdaraq burada ali təhsilini başa çatdırmışdır. Araşdırmalar məlumdur ki, Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunda yalnız tədqiqat işləri aparılmış, bu qurum ali təhsil məsələləri ilə məşğul olmamışdır². Ona görə də Səməd Vurğunun Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunda ali təhsilini davam etdirməsi mümkün deyildi. Ali təhsil diplomu olmadan isə aspiranturaya daxil olmaq qaydası yox idi: Fikrimizcə, Səməd Vurğun Moskva Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində ikinci kursu bitirib, 1931-ci ildən Bakıda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda oxumuş və ali təhsilini tamamlamışdır. Bunun üçün isə ona ən azı 2-3 il vaxt lazım idi. Beləliklə, Səməd Vurğun ən tezi 1933-cü ildə ali məktəbi bitirə bilərdi. Həmin vaxt isə artıq Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu fəaliyyətini dayandırmış, bu qurumun bazasında SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan şöbəsi yaradılmışdır. Bütün bunlara görə, bizim ehtimalımıza əsasən Səməd Vurğunun Moskvadan qayıtdıqdan sonra Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda ali təhsilini bitirib, 1933-1934-cü illərdə həmin institutun aspiranturasında oxumuş və qısa müddət elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olmuşdur. Fikrimizcə, şəxsi sənədlərindəki aspirantura ilə əlaqədar yazılan 1931-ci il rəqəmi onun aspiranturada oxumasını yox, Moskvadan Bakıya qayıdıb təhsilini davam etdirməsinə aiddir. Əgər Səməd Vurğun 1931-1934-cü illərdə aspiranturada oxusa idi, yaqın ki, 3 il ərzində tədqiqat işini başa çatdırıb dissertasiya işini müdafiə edə, elmi ad almış olardı. Tədqiqatçıların hamısının Səməd Vurğunun aspiranturada "qısa müddət" oxumasını qeyd etməsi ilə 1931-1934-cü illər tarixləri uyğun gəlir.

¹ Cəfər Xəndan. Unudulmaz xatirələr. Bax: Qalacaqdır dünyada (törtüncü Cavid Məmmədboyov). Bakı, Azərneşr, 1973, səh. 112.

² Bax: Zəmfira Hacıyeva. Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutu. Bakı, "Elm", 2009.

Müxtəlif mənbələrdə Səməd Vurğunun Qasım bəy Zakir haqqında dissertasiya mövzusu üzərində çalışdığı qeyd olunmuşdur. Kamran Məmmədov onun "Qasım bəy Zakirin həyatı və yaradıcılığı"¹, Cəfər Xəndan isə "Qasım bəy Zakirin lirikası"² mövzusunda tədqiqat işi apardığını göstərmişdir. Mənbələrdə eyni zamanda dissertasiya işi kimi seçdiyi mövzuda Səməd Vurğunun bir ümumi dəfərlər həcmində tədqiqat işi yazması barədə də məlumatlar vardır.³ Həm Səməd Vurğunun, həm də Qasım bəy Zakirin tədqiqatçıları qeyd olunan ümumi dəfərlərin itdiyini, indiyədək tapılmadığını qeyd etmişlər. Səməd Vurğunun Qasım bəy Zakir haqqında hansı qənaətdə olmasını aydınlaşdırmaq məqamında isə ədəbiyyatşünaslıq elmi onun «Xurşidbanu Natəvan» məqaləsindəki Qarabağdan və bu böyük satirik şairdən söz açan cəmi bir neçə cümləni misal çəkməklə kifayətlənməli olmuşlar. Səməd Vurğunun Qasım bəy Zakirə həsr edilmiş araşdırmalarını axtarıb tapmaq, üzə çıxarmaq uzun zaman «axtarışda» olan məsələ kimi maraq doğursa da, konkret bir nəticə əldə olunmamışdır. Ona görə də Səməd Vurğunun Qasım bəy Zakir haqqındakı qənaətləri, «Xurşidbanu Natəvan» haqqındakı yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ümumi təsəvvürlər əsasında təqdim olunmuşdur. Çünki Səməd Vurğunun 1940-ci ildə çap etdirdiyi «Xurşidbanu Natəvan» adlı məqaləsində daha çox Qasım bəy Zakirin dövrü və mühitindən bəhs edilmiş, yaradıcılığı ümumi şəkildə təhlil edilib qiymətləndirilmişdir. O, «Xurşidbanu Natəvan» məqaləsində şairinin müasiri Qasım bəy Zakirin mühitindən danışmış, yaradıcılığı barədə bəzi qeydlər etməklə kifayətlənmişdir. Məqalədə deyilirdi: «Qarabağ gözəldir. Onun keçilməz dağlarını, qalın və ayaq doymamış meşələrini, dağ sellərini və şoffaf bulaqlarını Azərbaycan şairləri öz şeirlərində əz torənnüm etmişlər. Uca dağların döşündə Şuşa şəhəri düşmüşdür. Şuşa nöinki özünün özəl təbiəti, yüksək poetik və əhəngdar kütürası ilə də şöhrət tapmışdır. Şuşanı əbəz yerə musiqi və poeziyanın beşiyi adlandırmırlar.

...Məşhur lirik şair, sadlıq və səadət müğənnisi Vaqifin qəbri bu gözəl şəhərdədir. Bəli, bütün xalqımızın sevimli oğlu, Azərbaycanın poetik kütürasını görülməmiş bir yüksəkliyə qaldıra bilmiş Vaqifin böyük ürəyi hələ XVIII əsrdə Şuşa şəhərində döyünmüşdür.

Şuşada başqa bir çox məşhur şair, əməzsiz satirik, öz şeirlərində çar cinovniklərinin və Azərbaycanın feodal təbəqələrinin iyrəncliyinə gülən, onları if-

¹ Kamran Məmmədov. Qasım bəy Zakir. Bakı. "Elm", 1957, səh.7

² Qalacaqdır dünyada (Səməd Vurğun haqqında xatirələr). Bakı, Azərnəşr, 1973, səh.112

³ Bax: Kamran Məmmədov. Qasım bəy Zakir. Bakı, "Elm", 1957, səh.7

şa edən Qasım bəy Zakir yaşayıb-yaratmışdır. Öz xalqının düşüncələrinin hakimi, onun sevimlisi olan Vaqif oldu, lakin onun şeir bayrağını Zakir ələ aldı»¹.

«Kommunist» qəzetində 1957-ci ildə Qasım bəy Zakirin vəfatının 100 illiyinə həsr edilmiş ədəbiyyat səhifəsində böyük satirik şairin xidmətləri haqqında Mirzə Fətəli Axundzadə, Nəcəf bəy Vəzirov, Nəriman Nərimanov, Fəridun bəy Köçəri və Yusif Vəzir Cəmənzamini ilə birlikdə Səməd Vurğunun da fikirləri öz əksini tapmışdır.² Ədəbiyyat səhifəsinə çıxarılan fikirlər Səməd Vurğunun «Xurşidbanu Natəvan» məqaləsində Qasım bəy Zakirə aid olan mülahizələrdən ibarətdir. Ona görə də «Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» seriyasından çap edilmiş «Bibliografiya»da da Səməd Vurğunun 1957-ci ildə «Kommunist» qəzetində «Qasım bəy Zakir haqqında» adlı ayrıca məqaləsinin çap edilməsinə dair verilmiş məlumat yanlışdır.³ Qasım bəy Zakir haqqındakı bu mülahizələrin Səməd Vurğunun vaxtilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun aspirantı ikən yazdığı «ümumi dəfərlər» əlaqəsi yoxdur. Lakin, nəhayət ki, biz lap bu yaxınlarda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fondundan Səməd Vurğuna aid «Qasım bəy Zakir» adlı bir əlyazması əldə etmişik.⁴ Səməd Vurğunun xətti ilə yazılmış və 11 vərəq həcmində olan bu araşdırma onun digər əsərlərinin əlyazmalarındakı xətlə eyniyyət təşkil edir. Həcm etibarilə 11 vərəq təxminən bir şagird dəftərinə yaxındır. «Qasım bəy Zakir» adlı əlyazması həm də Səməd Vurğunun ilk elmi məqalələrinin dili və üslubu ilə səsləşir. Əlyazmasında Səməd Vurğuna xas olan geniş, ümumiləşmiş baxışların əks etdirildiyi də diqqəti cəlb edir. İlk dəfə üzə çıxarıldığını və Səməd Vurğunun birinci elmi məqaləsi sayıla biləcəyini nəzərə alaraq, həmin əlyazmanı tam halda oxucuların diqqətinə çatdırmağı əhəmiyyətli hesab edirik: «XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında Mirzə Fətəli Axundov, Molla Panah Vaqif, Baxıxanov kimi tanınmış yazıçılar sırasında Qasım bəy Zakiri də görürük. Lakin ədəbiyyat tariximizdə Zakir yaradıcılığının ictimai köklərini araşdıracaq, bu yaradıcılığın bütün xüsusiyyətlərini açıb tökəcək elmi vəsiqələrə təsadüf etməyirik. Ədəbiyyat tariximizdə Zakir yaradıcılığı xarakter bir

¹ Səməd Vurğun. Xurşidbanu Natəvan. «Pravda» qəzeti, Moskva, 23 may 1940 (№142)

² Bax: Qasım bəy Zakir (1857-1957). Ədəbiyyat şifahi, «Kommunist» qəzeti, 7 mart 1957, №55 (10391)

³ Səməd Vurğun. Bibliografiya. Bakı, «Elm», 1965, səh.95

⁴ Əlyazmasının tapılmasında göstərdiyi köməyə görə M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, filologiya üzrə elmlər doktoru Paşa Əlioğluna minnətdarlığımı bildirirəm.

hadisədir ki, bunun vasitəsilə XIX əsr Azərbaycan ictimai həyatının müxtəlif sahələrini, xüsusiyyətlərini öyrənmək olur. Əgər Molla Pənah Vəqif, Molla Vəli Vidadi kimi şairlər ilə Zakiri müqayisə edəcəkdir olursaq, Zakirin yaradıcılığının ictimai həyatla daha yaxın rəhbərli, daha kiçik və həyatı olduğu görünür. O, nə Vidadi kimi tərk-i cəhən, nə də Vəqif kimi həyatın, xan saraylarının ipəkli divarları arasında dünyaya məzaq gözü ilə baxmaq, öz şəxsi duyğularını oxşamaq, böyüklərin, xanların zövqlərini oxşamaq arzusunda olmamışdır¹. Əksinə olaraq, Zakir yaradıcılığında xanlara, dəvəbəylərə, xanlığın istirahət və əminliyi pozan insanlara, rüsvətxor, zülmkar çar məmurlarına qarşı üsyan, nifrət görünür:

*Qorxum yoxdur nə paşadan, nə xandan,
Analar doğubdur şiri-nar mənə –*

deyən Zakir dövrünün ağalarına, qoluzorlularına qarşı öz üsyanı və əylməz şair qələmilə hücumu keçir, "Gündə bir zakona dözən canımız" – deyər o zaman ki çar siyasətinin mənafehinə çalışın, fəqət geniş xalq kütləsinin fəlakətinə, cəhəlatinə səbəb olan qanunlara zidd çıxır.

Nə yazıq ki, bütün bu üsyanlar bir şikayət, bir göz yaşı kimi qalır. Bütün bu ictimai hadisələrin əsl mahiyyətini, tarixi səbəblərini və inkişafını düşünə bilməyən Zakir nəhayət bədbinləşir, bütün bunlara qarşı aciz və zəif bir vəziyyət alaraq:

*Əl urmazam əsla bir dəfi-bələyə,
Yağdırsa kəmandar fələk qəsdimə səd tir –*

deyə inləyir, acı göz yaşları tökür. Daha sonra bütün zülmərlərin, haqsızlıqların səbəbini

*Çox zari-təzərrə eyləmə, eyibdi, Zakir,
Təqdiri-qəzayə gərək adəm ola şakir. –*

deyə Allahdan gizli bir qüvvədə görür.

Bütün Zakir yaradıcılığı öz xüsusiyyəti ilə başdan-baş ağıllıqlar, fər-yadlar ilə doludur. O, mühitində, əsrində təsadüf etdiyi hər hənək bir təbəddülət, bir yeni qəhrəman ilə barışa bilməyir. Zakir ilə o zaman ki ictimai həyat arasında dərin bir uçuşdur. Bu heç də təsadüfi deyildir.

¹ Bu, Səməd Vurğunun Qasım bəy Zakirə müqayisədə Molla Pənah Vəqif haqqında ilkin təsəvvürlərinə aiddir. Sonralar şairin Vəqifə dair baxışları inkişaf etmişdir.

Birinci sırada o zaman ki siyasi quruluş, çar divanları ilə barışmayan Zakir onların iç yüzünü açıb tökür:

*Yüz təşəbbüsi-gəhr olasan, xadimi-dövlət,
Verməz bir içim su sənə ta almaya dəryə.*

Yaxud:

*Hər kimsə ki, düşdü tora, müşküldü xilas,
Çəkməzlər əl ondan şirəsin sormayalar ta.
Simü zər ilə doldurasan ta gərək ovcum,
Ondan sora zahir qıla şayəd yədi-beyza.*

*Divanə demə hərgiz buna kim, afəti-candır,
Mən söyləmədim nola ki, məşhuri-cəhəndir –*

deyir:

Çar Rusiyanı məmurlarının, divanlarının rüsvətxor, zülmkar və alçaq təbiətini görəndə Zakir onlara qarşı susmayır, onları işfə edir; o vaxtın siyasi simasını açıb tökən bu misraların tarixi əhəmiyyəti böyükdür. Biz cürətlə deyər bilərik ki, heç bir şairin yaradıcılığında Zakir qədər öz dövrünün xarakter cəhətləri yoxdur.

2

Məncə, Zakir böyük mülkədarlar tərəfindən sıxışdırılan, nəhayət, iflasa uğrayan xırda mülkədarların şairidir; o mənsub olduğu sinfin açıqdan-açıq iflasa getməsinə bədii satirlərlə ifadə edir:

*Təfəvüt qalmadı gədəyə, bəyə,
Barkeşlər indi keçib yedəyə,
Qənaət eyləsin, beşə, qədəyə,
Cəməyi-gülünü görəndə canımız.*

*Yalavac ayaldan çəksin xəcalət,
Bəzəkli xatunı görəndə canımız.*

*Ac qaldıqca rəxtü xəb satacaq,
Gələ-gələ quru yerdə yatacaq,
Uzaqdan sikkəyə güllə atacaq,
Min tünməndə altunu görəndə canımız.*

*Satarıq, savırruq olan, qalını,
Həqq bilir sözümün yoxdu yalanı,
Salsın altına öküz palanı,
Balıq-pərğünü görən canımız.*

*Tağar-tağar arpa, buğda əkilən,
Biçilib, döğülüb dama tökülən,
Qan axıt gözündən, ipək çəkilən,
Xali tərəzuni görən canımız.*

Açıq türkçə, təbii və real ifadələr ilə yazılmış bu parça nə qədər həyatidir. Bu müəyyən bir zümranin açıqdan-açıq iflasa getməsinə, iqtisadi əsasının uçmasını və bunun üzərində hüquqca da əksilməsini, gədalərə tay olmasını göstərir:

Təfəvüt qalmadı gədəyə, bəyə -

deyir.

Zakir yaradıcılığında o zamandan bəriyə davam edib gələn milli qovğaların, erməni-müsəlman düşmənçiliyinin başlanğıcını görürüz. Hələ Fətəlinin "Hacı Qara"sındakı ermənilərin öylə qorxaq və güllünc göstərilməsi bu başlanğıcın başqa bir nümunəsidir. Ermənilərə qarşı ədəvət hissi Zakir yaradıcılığında daha kəskin, daha təsirlidir:

*Nə gündə yaradıb Xudavənd bizi,
Bir yana apara bilmədik izi,
Gahi Avanesi, gahi Sərkizi,
Gahi də Semyoni görən canımız.*

Zakir və ticarət burjuaziyası

Zakir ticarət burjuaziyasının inkişafı ilə artan xəsis, oğru tacirlərə, baqqallara və molla, seyidlərə gülür, onlara rixşənd edir:

*Səhra mərdümünü şəhr əhli görək,
Yalvarıb, yapışub oturdur çömlək,
Beş arşında sürüşdürür üç çərək,
Tacirə seyr eylə, sövdayə bir bax.*

Zakir bu parçasında tacirlərin iç üzünü, onların xəsis və qansovurucu simasını göstərir. Bu, Mirzə Fətəlidə də var. O Hacı Qara xəsisliyini ustalıqla göstərir. Lakin Mirzə Fətəli tacirlərin islah olunmasına çalışdığı halda, Zakir bu fikrə düşməyir, Zakir onlara qarşı daha qatı, daha barışmazdır:

*Baqqal qoyar tərəziyə imanını,
Əsəl qiymətinə satar ayrınanı,
Qudurmuş it kimi tutar hər yanını,
Deyən yoxdur Ali-Əbəyə bir bax. -*

deyə öz kəskin satirası ilə zamanın xarakter tiplərini verir. Bu gün belə bu satiralar öz bədii təsirini saxlamışdır.

Zakir mənsub olduğu bəylərin də iflası nəticəsində oğurluq, quldurluq ilə məşğul olmalarına və bu məqsəd üçün tamojnalar ilə əlbir olmalarına acıyaraq onları tənqid edir, lakin bu tənqid onları islah məqsədilə olur:

*Həramilər kibi yol üstə yatar,
Damojnaya çəkər olub mal tutar,
Dümbək çalar, şərab içər... atar,
Qövlü-bəyzadəyə, tərsəyə bir bax.*

*Yaxud:
Görsən tanımazsan yarımşaqqalı,
Çıxıb əndazədən dövləti, malı,
Xəndəmirov çaldı, çapdı mahalı,
O ki, var tutub özün keçəl qurumsaq.*

Bütün bu parçalarda o vaxta mənsub bir anarxiyanın, dərəbəyliyin, quldurluğun, qarışıq bir həyatın səhnələri, tipləri və canlı xarakterləri vardır. Zakir yaradıcılığı real varlıqdır, həyatdır, uydurma, süni hisslər, xarakterlər, tiplər onda yoxdur.¹

Göründüyü kimi, tədqiqat işində Səməd Vurğun Qasım bəy Zakirin dövrü və mühiti, törəməyi-halının zəruri məqamları barədə geniş məlumat vermiş, yaradıcılığın əsas, aparıcı meyillərini, xüsusən realizm cəhəbindəki, satira yaradıcılığı sahəsindəki xidmətlərini ön mövqeyə çəkilərək əsaslı şəkildə

¹ Səməd Vurğun. Qasım bəy Zakir haqqında. AMEA Əlyazmalar İnstitutunun arxivi, fond 27, saxlama vahidi 1479.

kildə təhlil etmişdir. Bütün bunlar göstərir ki, Səməd Vurğun elmi yanaşmalarında, ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyətində o dövr üçün dəbdə olan sosioloji təhlillə müqayisədə real ədəbiyyat tarixçiliyinə, nəzəri dəyərləndirmələrə daha çox diqqət yetirmişdir. Buna görə də o, kiçik elmi işində Qasım bəy Zakirin həyat və yaradıcılığının əsas ümumi mənzərəsini canlandıra bilmişdir.

Qasım bəy Zakir haqqında «Ümumi dəftər»də Səməd Vurğunun satirik şairin yaradıcılığını əsaslı şəkildə oxuyub öyrəndiyini görmək olur. Təqdim olunan parçada Qasım bəy Zakirin bədii yaradıcılığının əsas qayəsi diqqət mərkəzinə çəkilmişdir. XX əsrin əvvəllərində Qasım bəy Zakirin əsərlərinin hələ kitab halında nəşr edilmədiyini nəzərə alsaq, Səməd Vurğunun mövzu ətrafında ciddi axtarışlar apardığı, xeyli dərəcədə material topladığı qənaətinə gəlmək mümkündür. Bundan başqa, qeyd etmək lazımdır ki, «Ümumi dəftər»də Səməd Vurğun böyük satirik Qasım bəy Zakirin taleyini və sənətinin mahiyyətini obyektiv elmi mövqedən qiymətləndirmişdir. Buradakı «ədəbiyyat tariximizdə Zakir yaradıcılığı xarakterik bir hadisədir ki, bunun vasitəsilə XX əsr Azərbaycan ictimai həyatının müxtəlif sahələrini, xüsusiyyətlərini öyrənmək olur»; «Biz cürətlə deyə bilərik ki, heç bir şairin yaradıcılığında Zakir qədər öz dövrünün xarakter cəhətləri yoxdur»; «Bütün bu parçalarda o vaxta mənsub bir anarxiyanın, dərbəbəliyin, quldurluğun, qarma-qarışıq bir həyatın səhnələri, tipləri və canlı xarakterləri vardır» kimi ümümləşmiş mülahizələr Səməd Vurğunun dəqiq elmi baxışlarını əks etdirməklə yanaşı, həm də Azərbaycan realist-satirik ədəbiyyatının görkəmli yaradıcılarından biri olan sənətkarın özünəməxsus sənətkarlıq xüsusiyyətlərini də obyektiv şəkildə ifadə edir. Qasım bəy Zakirin yaradıcılığında «milli qovğalar» və xüsusi mövzusu Mirzə Fətəli Axundzadənin əsərləri ilə müqayisəli şəkildə təhlil edərək fərqli nəticələrə gəlməsi də Səməd Vurğunun ciddi tədqiqatçılıq sərişsinə malik olduğunu göstərir. Səməd Vurğunun qənaətlərinə görə Mirzə Fətəli Axundzadə ilə müqayisədə Qasım bəy Zakirin yaradıcılığında «ermənilərə qarşı ədəvət hissi daha kəskin, daha təsirlidir». Səməd Vurğunun xüsusi mövzusu münasibətdən bəhs edərkən «Mirzə Fətəli tacirlərin islah olunmasına çalışdığı halda, ... Zakir onlara qarşı daha qəti, daha bərkiməzdir» - kimi nəticə çıxarması da bu sənətkarları bir-birinə qarşı qoymaq üçün deyil, onların konkret məsələyə fərqli mövqedən yanaşdıqlarını göstərmək məqsədini daşımışdır. Bununla belə, Səməd Vurğunun Zakir haqqında araşdırmalarında Mirzə Fətəli Axundzadənin vaxtilə Molla Pənah Vəqif və Qasım bəy Zakirə xüsusi heyranlıqla yazdığı «Nəzm və nəsr» adlı məqaləsindən faydalandığı da müşahidə olunur. Bundan başqa,

Səməd Vurğunun Zakirin yaradıcılığını qiymətləndirərkən müəyyən dərəcədə dövrün sərt ideoloji mühitini nəzərə aldığı da görmək mümkündür. Səməd Vurğunun «Zakir böyük mülkədarlar tərəfindən sıxışdırılan, nəhayət, iflasa uğruyan xırda mülkədarların şairidir» - kimi mülahizələri, yaxud «Zakir və ticarət, burjuaziyası» sərlövhası ilə verilmiş parçadakı fikirlər obyektiv realılıqla yanaşı, həm də dövrün mövcud ideoloji baxışlarını əks etdirir. Çünki ədəbiyyatın təhlili və tədqiqində sinfi münasibətlərin əsas götürülməsi XX əsrin böyük bir dövrünün mühüm elmi prinsiplərindən biri idi.

Səməd Vurğunun «Qasım bəy Zakir haqqında» əlyazması dövrün yeni nəsil cavan tədqiqatçıları tərəfindən də maraqla qarşılanmışdır. Cəfər Xəndan Hacıyevin «XIX əsr şairlərindən Qasım bəy Zakirin lirikası (yaradıcılığı - İ.H.) haqqında S.Vurğunun yazdığı referat (araşdırma - İ.H.) öz elmi dəyəri ilə hamımızın nəzərini cəlb etmişdir»¹ - kimi mülahizələrində verilmiş qiymətlə yuxarıda təqdim etdiyimiz tədqiqat işinin orijinallığı bir-birini təsdiq edir.

Cəfər Xəndanın xatirələrindən Səməd Vurğunun Qasım bəy Zakir haqqında tədqiqat işini professor Bəkir Çobanzadənin elmi rəhbərliyi ilə apardığı məlum olur.²

Göründüyü kimi, elmi-tədqiqat işini tamamlamasa da, Səməd Vurğun özünün elmi axtarışları ilə Azərbaycan realist şeirinin, satirik ədəbiyyatın inkişafında böyük yer tutmuş Qasım bəy Zakirin yaradıcılığında dərinlən bələd olmaq imkanı qazanmışdır. İlk elmi işi onda bütövlükdə poeziya, o cümlədən də realist şeir haqqında aydın qənaətlərin formalaşmasına müsbət təsir göstərmişdir. Zakirin lirikasındakı xalq ruhu, milli xüsusiyyətlər, heca vəznı, yeni təsvir və ifadə vasitələri Səməd Vurğunun şeir-sənətə baxışları ilə üst-üstə düşmüş və onda bu meylin daha da qüvvətlənməsinə təkan vermişdir. Ona görə ilk elmi axtarışları Səməd Vurğunun şeir yaradıcılığı üçün də böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Səməd Vurğun elmi cəhətdən müşahidə edib öyrəndiklərindən şeir yaradıcılığı prosesində yaradıcı şəkildə faydalanmışdır.

Bütün bunlara görə «Qasım bəy Zakir haqqında» tədqiqatı Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətinin başlanğıc mərhələsinin müəyyən göstəricisidir. «Ümumi dəftər» Səməd Vurğunun elmi yaradıcılığının sosioloji xüsusiyyətlərini müəyyən etmək baxımından da əhəmiyyətlidir. Beləliklə, Səməd Vur-

¹ «Qalacaqdir dünyada». Səh. 112

² Yəni orada

ğünün araşdırmaları ədəbiyyatşünaslıq elmində Qasım bəy Zakirə həsr edilmiş ilk tədqiqat işi kimi də qiymətlidir. Həcm etibarilə kiçik olmasına baxmayaraq bu, bütövlükdə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elmində Qasım bəy Zakirdən bəhs edən birinci elmi tədqiqat əsəri olaraq da özünəməxsus əhəmiyyət kəsb edir.

Səməd Vurğun Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutundan ayrılaraq, əsasən Yazıçılar Birliyində təmsil olunmağa, bədii yaradıcılıqla məşğul olmağa üstünlük versə də, heç vaxt elmi mühitdən kənarda qalmamışdır. O, 1932-ci ilin sonlarında yaradılmış SSRİ Elmlər Akademiyası Qafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsi ilə, həmin qurumun davamı olan SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filiali ilə əlaqələrini və əməkdaşlığını davam etdirmişdir. Səməd Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı ilə Akademiyanın işini əlaqləndirməyə çalışmış, birgə fəaliyyətin təmin olunmasına əhəmiyyət vermişdir. Bu isə nəticə etibarilə hər iki qurumun xeyrinə olmuş, respublikada ədəbiyyatın da, elmin də inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Yazıçılar İttifaqının əsas rəhbərlərindən biri kimi o, XX əsrin 30-40-cı illərində böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 800 illik, özbək ədəbiyyatının klassiki Əlişir Nəvainin 600 illik yubileylərinə hazırlıq işlərinin, tərcümə və nəşr məsələlərinin akademik qurumlarla birlikdə həyata keçirilməsinə nail olmuş, ölkədə yazıçılarla alimlərin yaradıcılıq söylərinin cəmləşdirilməsində mühüm rol oynamışdır. Gürcü ədəbiyyatının böyük dühası Şota Rustavelinin 800, rus ədəbiyyatının qüdrətli yaradıcısı Aleksandr Puşkinin vətəninin 100, dəhi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun anadan olmasının 60 illik yubileylərində də Səməd Vurğun yazıçılarla, incəsənət xadimləri ilə alimlər arasında böyük və etibarlı mənəvi körpü olmaq funksiyasını bacarıqla yerinə yetirmişdir. Qeyd edilən yüksək səviyyəli tədbirlərdə Səməd Vurğunun etdiyi məruzələrdə və çıxışlarda, çap etdirdiyi məqalələrdə böyük yazıçı sözü ilə ciddi və dərin alim düşüncəsi vohəddə ifadə olunmuşdur. Ədəbiyyatı, ictimai prosesləri yazıçı fəhmi ilə dərinləndirən hiss etməklə müfəkkir düşüncəsi səviyyəsində təhlil edib ümumiləşdirməyi bacarması və ədəbi-tarixi hadisələri müasirlik işığında qiymətləndirmək istedadı Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətinin özünəməxsusluğunu müəyyən edir. İlk dövr elmi əsərlərindən müşahidə olunan bu keyfiyyət elmi yaradıcılığının bütün dövrlərində onun təhlil və dəyərləndirmələrinin əsasını təşkil etmişdir.

Bundan başqa, «Azərbaycanın elmi tarixinə yaradaq» - kimi ölkəmizdə zəruri olan bir çağırışla çıxış etməsi Səməd Vurğunun vətənpərvər şairlik

mövqeyi ilə alim-vətəndaş misiyasını birlikdə çiynlərində daşıdığını nümayiş etdirir. O, 1940-cı ildə alimlərimizə müraciət edərək xalqımızın qədim dövlətçilik tarixini, Babək hərəkatını, Koroğlu qəhrəmanlığını elmi surətdə, dərinləndirən və əsaslı şəkildə tədqiq edib yeni nəsilə çatdırmağı həlli zəruri olan vəzifə kimi qarşıya qoyurdu. Səməd Vurğunun çağırışında şairlik və elmiliklə eyni səviyyədə milli mövqə xüsusi yer tuturdu. O, qədim Mədiyadan Azərbaycan dövləti kimi bəhs etməyi zəruri saymış, «azadlıq və müstəqillik uğrunda» aparılan mübarizələrin şanlı tarixini araşdırıb öyrənməkdən və təbliğ etməkdən ümummilli vəzifə kimi söz açmışdır: «Azərbaycan xalqının tarixi - onun azadlıq və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizə tarixidir... Təəssüf ki, Azərbaycan tarixçiləri indiye qədər Babək dövrünü, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixinin qızıl səhifələrini xarakterizə edən ləyaqətli əsərlər yaratmamışlar. Azərbaycan milli eposunun qəhrəmanı Koroğlunun adı bütün Şərq xalqlarının nəğmələrində mədh edilir. Lakin Koroğlu və onun dövrü haqqında bizim kitabxanalarımızda tarixçilərimizin əsərləri yoxdur»¹

Səməd Vurğunun bu mülahizələri dövrü ilə müqayisədə çox cəsarətli və zamanı qabaqlayan fikirlər idi. Sovet ideologiyasının «şanlı Oktyabrın» nailiyyətlərini təbliğ etdiyi ən çətin illərdə milli dövlətçilik tarixindən və qəhrəmanlıq ənənələrindən danışmaq məsuliyyətli məsələ idi. Bu baxmayaraq Səməd Vurğun çəkinmədən tələb edirdi ki, «SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filiali öz işini elə qurmalıdır ki, bizdə tarix elmləri özünə layiq yer tutsun».²

Göründüyü kimi, Səməd Vurğun hələ Azərbaycan Elmlər Akademiyası təsis edilənə qədər respublikada ictimai və humanitar elmlərin inkişafı yollarında böyük səylər göstərmiş, təşəbbüslər irəli sürmüş, mühitin vəzifələri həyata keçirmişdir. Azərbaycanda Elmlər Akademiyası yaradılarkən, 1945-ci ildə o, artıq qüdrətli şair olmaqla bərabər, həm də görkəmli ziyalı kimi də şöhrət qazanmışdı.

Səməd Vurğun Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda aspirant kimi qısa müddət axtarışlar apararsa da buradan başlanılan yol onun sonrakı həyatında ədəbiyyatla, bədii yaradıcılıqla yanaşı, elmin də özünəməxsus yerini müəyyən etmişdir. Böyük şair sonralar müasir ədəbi hərəkatla yanaşı, həmişə elmi mühitdə də yaxından iştirak etmiş, görkəmli alimlər və mədəniyyət xadimləri

¹ Səməd Vurğun. Azərbaycanın elmi tarixinə yaradaq. «Bakinskiy raboçiy» qəzeti, 12 dekabr 1940, № 287

² Yəni orada

haqqında sanballı məqalələr yazmış, ədəbiyyatımızın və ictimai fikrimizin problemlərinə həsr olunmuş parlaq məruzələr və çıxışlar etmişdir. Azərbaycan cəmiyyəti Səməd Vurğunun qüdrətli şair və dramaturq olmaqla bərabər, həm də elm yönümlü milli ziyalı, mütəfəkkir şəxsiyyət kimi də qəbul etmişdir. Artıq XX əsrin otuz-qırkıncı illərində o, Azərbaycan elmi mühitində mötəbər ziyalı sözü deyən şəxslərdən biri olmaqla funksiyasını böyük bacarıqla həyata keçirməkdə idi.

Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətinin birinci dövrü 1931-1945-ci illəri əhatə edir. Yəni Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutundakı aspirantlıq dövründən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk həqiqi üzvlərindən biri, akademik seçilənə qədər Səməd Vurğun elmi sahəsində, ictimai fikrin inkişafı istiqamətində ölkə üzrə diqqəti cəlb edən bir yaradıcı şəxsiyyət kimi tanınmışdır. İlk hesablamalar göstərir ki, Səməd Vurğun 1933-1945-ci illər arasındakı 12 ildən çox dövrdə SSRİ Yazıçılar İttifaqının mötəbər iclaslarında, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında plenum, müşavirə və konfranslarda ədəbiyyatın, bədii yaradıcılıq proseslərinin müxtəlif problemləri haqqında Bakıda və Moskvada 24 dəfə məruzələr etmiş, çıxışları dinlənilmişdir. Bu məruzə və çıxışlarda "Formalizm və naturalizm əleyhinə" (Bakı, 1936), "Nizami və Nəvai yubiley komitələrinin işi haqqında" (Moskva, 1940), "Mühərib dövründə Azərbaycan yazıçılarının fəaliyyəti haqqında" (Moskva, 1942), "Dövrümüzün yüksək sənət əsərləri uğrunda" (Moskva, 1943), "Bədii tərcümənin nəzəri və təcrübə məsələləri haqqında" (Moskva, 1943), "Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq" (Bakı, 1945), "Azərbaycanda ədəbiyyat tənqidi haqqında" (Moskva, 1945) ümumiyyətlə ədəbiyyat, o cümlədən də Azərbaycan ədəbiyyatı üçün xüsusi aktuallıq tələb edən mühüm məsələlər haqqında yüksək professional səviyyədə fikirlər söylənilmiş, ədəbi-ictimai fikrin inkişafına təsir edən mülahizələr irəli sürülmüşdür. Səməd Vurğunun SSRİ və Azərbaycan Yazıçılar İttifaqlarının yığıncaqlarındakı məruzələri və çıxışlarından hər biri haqqında söz açılan problemlərə dair on mötəbər mövqə kimi qəbul olunmuşdur. Bundan başqa, Səməd Vurğunun məruzə və çıxışları analitik elmi və bədii təfəkkürün məhsulu olub, dövrün yüksək yazıçı fikrini də, alim sözünü də ifadə edə bilmişdir. Səməd Vurğun məruzələri və çıxışları ilə təkcə ədəbiyyata, bədii yaradıcılıq proseslərinə deyil, elmi fikrin inkişafına da istiqamət vermişdir.

Bundan başqa, Səməd Vurğunun ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərə əlaqədar Ümumazərbaycan Fövqolada IX Sovetlər Qurultayında (1937),

Kənd Təsərrüfatı Staxanovçılarının III Azərbaycan Toplantısında, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Birinci çağırış ikinci sessiyasında (1940), İkinci çağırış beşinci sessiyasında (1944), Hərbi-Siyasi Akademiyada (1940), Ümum-bakılı İntelligensiyası Mitingində (1941) və sair mötəbər yığıncaqlardakı məruzələri və çıxışları onu Sovetlər İttifaqı miqyasında və respublikada fəal ictimai xadim kimi tanıtmışdır.

Səməd Vurğunun XX əsrin otuz-qırkıncı illərində Nizami Gəncəvi, A.S.Puşkin, Molla Pənah Vəqif, Maksim Qorki, Şota Rustaveli, Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəfər Cəbbəli, Məmməd Rəhim, Abdulla Şaiq və başqaları haqqında yazıb çap etdiyi məqalələr dərin nəzəri səviyyəsi, elmi-siyasi ümumiləşdirmələri, bəxş bucağının, yanaşma tərzinin yeniliyi və orijinallığı ilə cəciyələnməmişdir. Bütün bunlar Səməd Vurğunun nüfuzlu bir sənətkar olmaqla yanaşı, həm də əsil elm xadimi və ictimai xadim olaraq cəmiyyətə töqdim etmişdir. O, artıq yaradılması nəzərdə tutulan Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvlüyünə real namizədlərdən biri idi.

AZƏRBAYCAN ELMLƏR AKADEMİYASININ İLK TƏSİSÇİLƏRİNDƏN BİRİ

SSRİ Elmlər Akademiyasının fəaliyyətinin genişləndirilməsi, xüsusən də Böyük Vətən müharibəsinin təcrübəsi nəzərə alınmaqla ölkədə hərbi-sənaye kompleksinin həyata keçirilməsində elmin rolunun artırılması zərurətinin meydan çıxması ilə əlaqədar müttəfiq respublikalarda məkəzləşdirilmiş qaydada idarə olunan müstəqil akademiklərin yaradılması məqsəduyğun hesab edilmişdir. Sovetlər İttifaqı miqyasında aparılan həmin siyasətə uyğun olaraq SSRİ Nazirlər Soveti 23 yanvar 1945-ci il tarixdə "Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının yaradılmasının təşkili haqqında" qərar qəbul etmişdir.¹ Bundan sonra SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialının bazasında Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının yaradılması üzrə zəruri hazırlıq işləri aparılmışdır. İlk növbədə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərinin müəyyən etmək məqsədli respublikanın ayrı-ayrı elmi-tədqiqat institutlarından, ali məktəblərdən və ictimai təşkilatlardan təklif edilən 41 nəfərdən ibarət ümumi bir siyahı hazırlanmışdır. Təklif olunan namizədlərin müəyyən edilməsində Azərbaycan KP MK-nın katibi vəzifəsində işləyən Stalin mükafatı laureatı, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor

¹ Azərbaycan Elmlər Akademiyası. Qərarlar. AMEA-nın Arxivi, fond-7, siyahı 1, saxlanma vahidi 8, vərəq 3

Ələşraf Əlizadə və SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialının direktoru, Stalin mükafatı laureatı, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor Əhəd Yaqubov yaxından iştirak etmişlər.

Bundan sonra 41 nəfərin içərisindən namizədliyi daha üstün hesab edilən 24 nəfərin siyahısı hazırlanaraq rəsmi qaydada yuxarı dövlət qurumuna təqdim olunmuşdur. Son noticədə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk həqiqi üzvlərinin və təsisçilərinin siyahısı hazırlanarkən bu siyahıya istinad edilmişdir. Bu mənada Səməd Vurğun da daxil olmaqla 1945-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına iddiaçıların kimliyini müəyyən etmək və həm də elminizin o zamankı kadr potensialının ümumi mənzərəsini aydın şəkildə təsvir etmək üçün qeyd edilən siyahını olduğu kimi təqdim etməyi faydalı hesab edirik:

“Azərbaycan SSR-in ali təhsil, elmi-tədqiqat müəssisələri və ictimai təşkilatları tərəfindən Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvlüyünə təqdim edilmiş namizədlərin SIYAHISI

1. Abramoviç Mixail Vladimiroviç – Əməkdar elm xadimi, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor
2. Əzizbəyov Şamil Əbdülrəhim oğlu – geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor
3. Əmirxanov Həbibulla İbrahim oğlu – fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor
4. Əlizadə Ələşraf Əbdülhüseyn oğlu – Stalin mükafatı laureatı, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru
5. Balakışiyev Abdul Hüseyn oğlu – Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
6. Hacıbəyov Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu – fəlsəfə elmləri doktoru, professor, SSRİ xalq artisti
7. Qrossheym Aleksandr Alfonsoviç – SSRİ Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, biologiya elmləri doktoru, professor
8. Hüseynov Heydər Nəcəf oğlu – fəlsəfə elmləri doktoru, professor
9. Dadaşov Sadiq Ələkbər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, SSRİ Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, professor
10. Yeqorov Konstantin Aleksandroviç – Əməkdar elm xadimi, texnika elmləri doktoru, professor

11. Yesman İosif Qavriloviç – Əməkdar elm xadimi, texnika elmləri doktoru, professor
12. Qarayev Abdulla İsmayıl oğlu – Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
13. Qaşqay Mirali Seyidəli oğlu – geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor
14. Makovelski Aleksandr Osipoviç – Əməkdar elm xadimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor
15. Məmmədəliyev Yusif Heydər oğlu – kimya elmləri doktoru, professor
16. Məmmədov Şamxal Əliməmməd oğlu – kimya elmləri doktoru, professor
17. Məlikov Malik Məmmədhüseyn oğlu – Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
18. Mirqasımov Mirəsəddulla Mirələsgər oğlu – Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
19. Vəkilov Səməd Vurğun Yusif oğlu – **İki dəfə Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi, şair**
20. Topçubaşov Mustafa Ağabəy oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
21. Useyinov Mikayıl Ələsgər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
22. Şirəliyev Məmmədəğa Şirəli oğlu – filologiya elmləri doktoru, professor
23. Şirokoqorov İvan İvanoviç – SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü, Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
24. Yaqubov Əhəd Ələkbər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor”¹.

Təqdim edilən adlı siyahı rəsmi dairələrdə təhlil edilmiş və müzakirələrdən keçdikdən sonra artıq Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk həqiqi üzvlərinin və təsisçilərinin müəyyən edilməsi üçün konkret elm sahələri üzrə namizədlərin siyahısının tərtib edilməsi tövsiyə olunmuşdur. Bu dəfə 24 nəfərin sıralarından 4 bölmə üzrə 14 nəfərin siyahısı və onlar haqqında mə-

¹ Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının təşkilinə dair materiallar. Fond-7, siyahı 1, A-5, kop-1, vərəq 3-4

umatlar hazırlanaraq aidiyyəti olan dövlət orqanlarına göndərilmişdir. Bu sənəd həm də yaradılmaq ərafəsində Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasında hansı elmi bölmələrin təşkil edilməsinin nəzərdə tutulmasını müəyyən etmək baxımından da əhəmiyyətlidir. Bu, 1945-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının haqqı üzvlüyünə ən şanslı olan alimlərin və ziyalıların təqdimatıdır. Həmin siyahı aşağıdakı kimi idi:

“Azərbaycan SSR-in ali təhsil, elmi-tədqiqat müəssisələri və ictimai təşkilatları tərəfindən təqdim olunanlardan Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının haqqı üzvlüyünə nəzərdə tutulanların SIYAHISI

I. Geologiya-Cəqrafiya Elmləri və Neft Bölməsi

Neft geologiyası üzrə

1. Əlizadə Ələsrəf Əbdülhüseyn oğlu
2. Yaqubov Əhəd Ələkbər oğlu

Mədən geologiyası üzrə

1. Əzizbəyov Şamil Əbdülrəhim oğlu
2. Qaşqay Mirəli Seyidəli oğlu

Neft kimyası üzrə

1. Məmmədliyev Yusif Heydər oğlu

II. Fizika-Riyaziyyat və Texnika Elmləri Bölməsi

Fizika üzrə

1. Əmirxanov Həbibulla İbrahim oğlu

Texnika üzrə

1. Yesman İosif Qavriloviç

III. Biologiya və Kənd təsərrüfatı Elmləri Bölməsi

Biologiya üzrə

1. Qrossheym Aleksandr Alfonsoviç

Tibb üzrə

1. Mirqasımov Mirəsədulla Mirələsgər oğlu
2. Topçubaşov Mustafa Ağabəy oğlu

IV. İctimai Elmlər Bölməsi

Ədəbiyyat və incəsənət üzrə

1. Vəkilov Səməd Vurğun Yusif oğlu

2. Hacıbəyov Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu

Fəlsəfə və filologiya üzrə

1. Hüseynov Heydər Nəcəf oğlu

2. Makovelski Aleksandr Osipoviç”¹

Tədqiqatlar göstərir ki, təxminən təsisçilərin müəyyən edilməsinə cəmi bir neçə gün qalmış hazırlanan bu siyahı da son qəti qərarı ifadə edə bilməmişdir. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının yaradılması haqqında Xalq Komissarları Sovetinin qərarı imzalanmaq üçün təqdim edilərkən, ən yuxarı səviyyədə məsələyə yenidən baxılmış və müəyyən dəyişikliklər edilmişdir. Əvvəlki müzakirələrdə olduğu kimi, yekun siyahı tərtib olunarkən də Səməd Vurğunun adına toxunulmamışdır. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk tərkibinə son anda edilmiş ixtisarlər və əlavələr aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

1. Adları həm 24 nəfərin, həm də 14 nəfərin siyahısında olan, bütün yoxlamalardan keçmiş Stalin mükafatı laureatı, geologiya-minerologiya elmləri doktoru, professor Əhəd Yaqubovun, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Həbibulla Əmirxanovun və Əməkdar elm xadimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Aleksandr Makovelskinin adları yekun siyahıdan çıxarılmışdır.
2. Qalan 11 nəfərlik heyət Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının tərkibində ayrı-ayrı elmi bölmələrin təşkil etmək baxımından yetərli olmadığından, «Siyahı»ya 4 nəfərin adı əlavə olunmuşdur. Əlavə olunanlardan 3 nəfər şanslı alimin adı əvvəlcə tərtib edilmiş 24 nəfərlik siyahıda olan, lakin hansı səbəbdənsə, axırıncı siyahıya daxil edilməmiş aşağıdakı alimlər idilər:

Dadaşov Sadiq Ələkbər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, SSRİ Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, professor Useynov Mikayıl Ələsgər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi, SSRİ Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, professor Şiroqorov İvan İvanoviç – SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının haqqı üzvü, tibb elmləri doktoru, professor

¹ Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının təşkilinə dair materiallar. Fond-7, siyahı 1, A-5, kop-1, vərəq 1-2

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının haqqı üzlüyünə 27 mart 1945-ci ildə seçilmiş ən şanslı namizəd əvvəllər tərtib edilmiş heç bir siyahıda adı göstərilməmiş, bir gün qalmış, bəlkə də elə həmin gün son siyahıda yer alan tanınmış yazıçı, filologiya elmləri namizədi Mirzə Əjdər oğlu İbrahimov olmuşdur. Mirzə İbrahimov da bu zaman artıq «Qıqantlar ölkəsində» kitabı (1935), Azərbaycan teatrlarında böyük uğurla tamaşaşa qoyulan «Hayat» (1935), «Madrid» (1937), «Məhəbbət» (1941) pyesləri, bir çox hekayələri və məqalələri ilə tanınır, ölkə miqyasında qəbul olunurdu. O, 1935-1937-ci illərdə SSRİ Elmlər Akademiyasının Leninqraddakı Şərqşünaslıq İnstitutunun aspiranturasında təhsil almış, görkəmli Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadənin demokratik görüşləri haqqında namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Mirzə İbrahimovun 1939-cu ildə nəşr edilmiş «Böyük demokrati» kitabı elmi-ədəbi mühitdə böyük maraq doğurmuşdu. O vaxta qədər Xalq Komissarları Soveti yanında İncəsənət işləri idarəsinin rəisi, Xalq maarif komissarı vəzifələrində çalışmış Mirzə İbrahimov cəmiyyətdə aparıcı mövqeyə malik olan şəxsiyyətlərdən biri kimi də nüfuz qazanmışdı.

Beləliklə, 1945-ci ilin 23 yanvarından başlanan axtarışlar, yoxlamalar və müzakirələr iki aydan çox davam etmiş və nəhayət, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının 15 nəfərlik ilk təsisçiləri – birinci akademikləri müəyyən olunmuşdur. Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin sədri Teymur Quliyevin imzaladığı və işlər idarəsinin müdiri A.Bokovetsin təsdiq etdiyi «Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının yaradılması haqqında» 27 mart 1945-ci il tarixli, 316 sayılı qərarla ölkəmizdə Elmlər Akademiyasının təsis edilməsi rəsmiləşdirilmiş, Akademiyanın ilk Nizamnaməsi təsdiq olunmuşdur. Qərarda adları aşağıda göstərilmiş görkəmli alimlər Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçiləri və birinci akademikləri seçilmək şərəfinə qazanmışlar:

1. Əzizbəyov Şamil Əbdülrəhim oğlu – geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor
2. Əlizadə Ələsraf Əbdülhüseyn oğlu – Stalin mükafatı laureatı, geologiya-mineralogiya elmləri doktoru
3. Vəkilov Səməd Vurğun Yusif oğlu – İki dəfə Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi, şair
4. Hacıbəyov Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi, professor
5. Qorssheyim Aleksandr Alfonsoviç – SSRİ Elmlər Akademiyasının

- müxbir üzvü, biologiya elmləri doktoru, professor
6. Hüseynov Heydər Nəcəf oğlu – fəlsəfə elmləri doktoru, professor
7. Dadaşov Sadiq Ələkbər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, SSRİ Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, professor
8. Yesman İosif Qavriloviç – Əməkdar elm xadimi, texnika elmləri doktoru, professor
9. İbrahimov Mirzə Əjdər oğlu – Əməkdar incəsənət xadimi, yazıçı
10. Qaşqay Mirzə Seyid Əli oğlu – geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor
11. Məmmədaliyev Yusif Heydər oğlu – kimya elmləri doktoru, professor
12. Mirqasımov Mirzə Əjdər oğlu – Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
13. Topçubaşov Mustafa Ağabəy oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor
14. Useynov Mikayıl Ələsgər oğlu – Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi, SSRİ Memarlıq Akademiyasının müxbir üzvü, professor
15. Şirokoqorov İvan İvanoviç – SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının haqqı üzvü, Əməkdar elm xadimi, tibb elmləri doktoru, professor.¹

Göründüyü kimi, ölkə üzrə dövrünün ən tanınmış, adlı-sanlı adamları Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk haqqı üzvləri olmaq şansına qazana bilməmişlər. Hansı bucaq altında baxsaq, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk akademiklərinin sıralarında heç bir təsadüfi şəxs in olmadığını görmək mümkündür. Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin sədri Teymur Quliyevin 27 mart 1945-ci il tarixdə təsdiq etdiyi Akademiyanın ilk təsisçilərinin tərkibinə daxil olanlardan 6 nəfəri Stalin mükafatı laureatı, əksəriyyəti Əməkdar elm xadimi, yaxud Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adlarına malik olan şəxsiyyətlər idilər. Səməd Vurğun və Mirzə İbrahimov istisna olmaqla Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərinin hamısı müxtəlif elm sahələri üzrə elmlər doktoru, professor elmi dərəcəsinə malik idilər. Hətta dünya şöhrətli Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun da adının qarşısında «fəlsəfə elmləri doktoru, professor» sözləri yazılmışdır.

¹ Bax: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti haqqında. AMEA Rəyasət Heyətinin arxiv, F-7, opis-1, A-8, kop.1, vərəq 18-19

Doğrudur, Üzeyir Hacıbəyov SSRİ xalq artisti, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının rektoru kimi professor vəzifəsini daşımışdır. SSRİ Ali Attestasiya Komissiyası 26 aprel 1941-ci il tarixli qərarı ilə Üzeyir Hacıbəyov musiqi və kompozisiya nəzəriyyəsi ixtisası üzrə professor elmi adına layiq görülmüşdür. Lakin onun fəlsəfə elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə malik olması haqqında məlumatın haradan alındığı aydın deyildir. Bəlkə də Üzeyir Hacıbəyov Sankt-Peterburq Konservatoriyasında təhsil alarkən "fəlsəfə doktoru" kimi müəyyən elmi dərəcə də almışdır. Lakin hələlik heç bir mənbədə Üzeyir Hacıbəyovun konkret elmi dərəcəyə malik olmasına dair rəsmi bir məlumat, yaxud sənəd belə deyildir. Fikrimizcə, Üzeyir Hacıbəyovun tədqiqatçıları bu məsələni araşdırıb dəqiqləşdirməlidirlər.

Əməkdar incəsənət xadimi, şair Səməd Vurğun Yusif oğlu Vəkilovun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının haqqı üzüv seçilməsində onun Stalin mükafatı laureatı olması faktoru mühüm rol oynamışdır. Səməd Vurğun yeganə namizəd idi ki, akademik elmi rütbəsi alana qədər iki dəfə Stalin mükafatı laureatı mükafatına layiq görülmüşdür. Belə ki, Səməd Vurğun 1941-ci ildə "Vaqif" dramına, 1942-ci ildə isə "Fərhad və Şirin" pyesinə görə Stalin mükafatı (SSRİ Dövlət mükafatı – İ.H.) laureatı olmuşdu. O, 1943-cü ildə Azərbaycan SSR Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adını qazanmışdır. 1938-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı seçilmiş Səməd Vurğun Vəkilov respublikanın ictimai-siyasi və elmi-mədəni həyatında çox yaxından, fəal iştirak edirdi. Heç şübhəsiz, Səməd Vurğunun akademik seçilməsində onun bədii yaradıcılıq sahəsindəki böyük xidmətlərinə üstünlük verilsə də, elmi-mədəni mühitdə ardıcıl olaraq fəaliyyət göstərməsi də nəzərə alınmışdır. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının haqqı üzüvlüyünə namizədlərə dair siyahıların hamısında Səməd Vurğunun adının özünə yer alması onun ölkə üzrə cəmiyyət həyatında yüksək səviyyəli ziyalılardan biri kimi qəbul edilməsinin əsas göstəricilərindən idi. Akademiyanın ilk təsisçiləri müəyyən edildikdən, bir neçə ziyalının, xüsusən də Səməd Vurğunun və Üzeyir Hacıbəyovun adları heç vaxt müzakirə və ya mübahisə obyektinə çevrilməmişdir. Buna baxmayaraq, 14 nəfər namizədi əhatə edən üçüncü siyahıda öz əksini tapanmış bölmələr üzrə ixtisaslaşmalarda Üzeyir Hacıbəyovun və Səməd Vurğun Vəkilovun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasına haqqı üzüv seçilməsi üçün «Ədəbiyyat və incəsənət üzrə» kimi elmi dərəcə tələb etməyə ayrıca bir istiqamətin müəyyən edilməsi bu görkəmli şəxsiyyətlərə göstərilən yüksək ehtiramın ifadəsi idi. Məhz «Ədəbiyyat və incəsənət üzrə» ixtisaslaşması ilə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının haqqı üzüv seçilməsi nəzərdə

tutulduğu üçün Səməd Vurğuna aid göstəricilərdə onun 2 dəfə Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi olması ilə yanaşı, şairliyi də xüsusi olaraq qeyd edilmişdir.

Bundan başqa, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərinin sıralarında SSRİ və Azərbaycan SSR üzrə deputatlıq da nəzərə alınmışdır. Belə ki, Akademiyanın ilk akademik korpusunun tərkibində təmsil olunan Səməd Vurğun və Üzeyir Hacıbəyov I və II çağırışlarda Azərbaycan SSR və SSRİ üzrə Ali Sovetin deputatları seçilmişdirlər.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, 31 mart 1945-ci il tarixdə keçirilmiş Birinci Ümumi yığıncaqda Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının rəhbər heyəti də müəyyən olunmuşdur. Akademik Mirəsəddulla Mirqasımov Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Şamil Əzizbəyov və akademik Heydər Hüseynov vitse-prezident, akademik Mirəli Qaşqay isə akademik-katib vəzifələrinə seçilmişlər. Eyni zamanda, Mirəsəddulla Mirqasımov, Şamil Əzizbəyov, Heydər Hüseynov, Mirəli Qaşqay, Yusif Məmmədolıyev Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətini təmsil etmişlər.¹

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının elmi bölmələr üzrə rəhbər heyəti də 31 mart 1945-ci ildə müəyyən edilmişdir. Akademik Şamil Əzizbəyov vitse-prezident olmaqla yanaşı, həm də Geologiya-Kimya Elmləri və Neft Bölməsinin sədri, akademik Heydər Hüseynov ictimai elmlər üzrə vitse-prezident vəzifəsini daşımaqla bərabər, eyni zamanda, İctimai Elmlər Bölməsinin sədri, akademik İ.Q. Yesman Fizika-Texnika Elmləri və Neft Bölməsinin sədri, akademik Mustafa Topçubaşov isə Biologiya və Kənd təsərrüfatı Bölməsinin sədri seçilmişlər.

Akademik Səməd Vurğun Vəkilov İctimai Elmlər Bölməsində təmsil olunmuşdur. O, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Ümumi yığıncaqlarında, Rəyasət Heyətinin iclaslarında iştirak və çıxışlar etmiş, İctimai Elmlər Bölməsinin işində fəal çalışmışdır. Səməd Vurğun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası İctimai Elmlər Bölməsinin Büro üzvü kimi akademiyanın elmi mühitində təmsil olunmuş, bütövlükdə respublikada elmin inkişafına təsir göstərən əhəmiyyətli addımlar atmışdır.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Səməd Vurğunun tərcümeyi-halının ayrılmaq tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

¹ Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası haqqı üzvlərinin birinci ümumi yığıncağı. «Kommunist» qəzeti, 1 aprel 1945-ci il

AZƏRBAYCAN ELMLƏR AKADEMİYASININ HƏQİQİ ÜZVÜ SƏMƏD VURĞUN VƏKİLÖV

Akademik Səməd Vurğun Vəkilovun elmi fəaliyyətinin ikinci mərhələsi 1945-1953-cü illəri əhatə edir. Bu mərhələdə o, artıq elmi sahəsində Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərindən biri olan, akademik rütbə daşıyan ziyalı kimi daha fəal təmsil olunmuşdur.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının akademik və İctimai Elmlər Bölməsinin Büro üzvü kimi Səməd Vurğunun yalnız ədəbiyyat məsələlərinin deyil, dilçilik, tarix və arxeologiya, əlyazmaların öyrənilməsi vəziyyətinə, nəşriyyat işinə dair problemlərin də diqqət mərkəzinə çəkilməsində, geniş müzakirə obyektinə çevrilməsində və mühüm qərarların qəbul edilməsində böyük xidmətləri vardır. Prinsiplilik və vətəndaşlıq akademik Səməd Vurğun Vəkilovun akademiyaadakı fəaliyyətinin əsas mahiyyətini ifadə edir. Eyni zamanda, Akademiya mühitində ictimai elmlərin ayrı-ayrı sahələrinin elmi şəkildə dərinləşməsi, əsaslı surətdə müzakirəsi zamanı Səməd Vurğunun elmdə də yüksək professionalığı nəzərə çarpmışdır. Əslində ictimai və humanitar elmlərin müxtəlif sahələrinin problemlərinə dair professional yanaşmaları akademik Səməd Vurğun Vəkilovun geniş universal zəkaya sahib olduğunu nümayiş etdirir. Humanitar və İctimai elm sahələrinin hər birinin inkişafı, problemləri haqqında akademik Səməd Vurğunun Azərbaycan Elmlər Akademiyası mühitində səslənən fikirləri və təklifləri bütövlükdə ümumi elmi rəyi ifadə etmək gücü və yüksək səviyyəsi ilə səciyyələnmişdir.

Məsələn, Səməd Vurğunun hələ Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası İctimai Elmlər Bölməsinin xətti ilə Mingəçevir su-elektrik stansiyasının tikilməyə başlaması ilə əlaqədar 1947-ci ildə həmin ərazidə aparılan arxeoloji ekspedisiyanın işi ilə tanış olmuşdur. Səməd Vurğunun İctimai Elmlər Bölməsinə Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyasının fəaliyyəti və bu ərazidə üzə çıxarılan nadir tapıntılar haqqında təəssürlərini bölüşmüş və əldə olunmuş maddi-mədəniyyət nümunələrinin daha dərinlən öyrənilməsi və mühafizə edilməsi üçün təkliflər irəli sürmüşdür. Səməd Vurğun 1947-ci ilin sentyabr ayında böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyi münasibətilə respublikamıza gələn görkəmli sənətkarlar Aleksandr Fadeyevi və Nikolay Tixonovu Mingəçevir tikintisinə aparmış, onları Azərbaycanın qədim tarixi və müasir həyatı ilə tanış etmişdi. "Nikolay Tixonovun xatirələrindən səhifələr: yollar, izlər" adlı məqaləsində bu səfərdən və Mingəçevir təəssürlərindən bəhs etmişdir. Mingəçevir su-elektrik stansiyasının tikintisi və burada fəaliyyət

göstərən arxeoloji ekspedisiyanın işi Səməd Vurğunda o qədər dərin təəssürlər yaratmışdır ki, o, 1948-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasında Cəfər Xəndanın doktorluq dissertasiyası müdafiə etməsi münasibətilə çıxış edərkən yenidən bu mövzuya qayıtmış, arxeologiya elmi üçün əhəmiyyətli olan tapıntılar haqqında qiymətli məlumatları respublika ictimaiyyətinə çatdırmağı zəruri hesab etmişdir. Akademik Səməd Vurğunun Elmi Şura-dakı çıxışında deyilirdi: «Azərbaycanın qədim, nadir tapıntıları bizim üçün böyük qiymətə malikdir. Bu günlərdə mən Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının işçiləri ilə birlikdə Mingəçevir rayonunda oldum. Orada Azərbaycanın qədim mədəniyyətini əks etdirən çoxlu əşyalar tapılmışdır»¹.

Qeyd etmək lazımdır ki, Səməd Vurğunun Mingəçevir təəssürləri 1949-cu ildə onun "Muğan" poemasını yazmasında mühüm rol oynamışdır. Bundan sonra şair-akademik daim Mingəçevir hadisələri ilə maraqlanmış, burada baş verən dəyişikliklərdən Azərbaycanın yeni həyatının təmsali kimi ilhamla söz açmışdır. Onun 14 noyabr 1954-cü ildə "Literaturnaya gazeta"da çap olunmuş "Mingəçevir işıqları" adlı məqaləsində şair ilhamı ilə yanaşı, akademik düşüncənin də böyük payı vardır. "Mingəçevir işıqları" məqaləsindəki aşağıdakı parça şair baxışı ilə alim təfəkkürünün vəhdətindən yoxulmuşdur: "Qədim zamanlardan Azərbaycanı əbədi odlar ölkəsi adlandırırlar. Lakin bu adın ona verilməsinə baxmayaraq, bu ölkə əslində işıqsız qalmış, qaralıqda yaşamışdır. ...Bir neçə yüz il bundan qabaq suyu bol Kür çayının sahilində, Bozdağın çıpaq topolərinin etəyində Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan bir şəhər var imiş. Əsrlər keçdikcə bu şəhərin sakinləri qırılmış, evlər uçub yerlə yeksan olmuşdur. Təkcə Mingəçevir kəndi salamat qalmışdır. Lap bu yaxınlara qədər tanınmayan bu kəndin adı bu günlərdə dillərə düşmüşdür. Burada müasir və güclü su tikintilərindən biri olan Mingəçevir Su Elektrik Stansiyası yaradılmışdır... Kür çayının çoxqun dalğaları bu gündən sonra Azərbaycan dülzələrinə şofa suyu aparan suvarma kanallarının sakit hovuzuna axıb tökülməkdədir. ...Mingəçevirin işıqları burada cənub göylərinin sıx ulduzları kimi Azərbaycan torpağının on uzaq guşaları üzərində yanacaqdır."²

Mingəçevir Səməd Vurğunun tədqiqatı ilə geniş dairədə tanınmışdır. Sovet ədəbiyyatının görkəmli simalarından olan Aleksandr Fadeyev 1953-cü ildə Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasının birinci növbəsinin işə salınması xəbərini eşidən kimi vaxtilə onu bu yerlərlə tanış etmiş, haqqında əsərlərini

¹ Bax: Səməd Vurğun. Əsərləri, 5 cild, V cild, Bakı, «Şərq-Qərb», 2005, səh.206

² Səməd Vurğun. Mingəçevir işıqları. "Literaturnaya gazeta", 14 noyabr 1954-cü il

oxuduğu Səməd Vurğunun təbrik etmişdir. Aleksandr Fadeyevin Səməd Vurğuna məktubu dərindən dostluq münasibətləri ilə yanaşı, həm də Səməd Vurğunun geniş dünyagörüşünə, vətənpərvərliyinə verilmiş yüksək qiymətin ifadəsidir. Məktubda deyilirdi:

"Əziz Səməd, mənim gözəl dostum!

Mən bu gün "Pravda"da Mingəçevirin birinci növbəsinin işə salınmasına həsr olunmuş məqaləni oxudum. Mingəçevirdə işlər yenidən başladığı zaman (1947-ci il səfəri nəzərdə tutulur – İ.H.) orada olduğumuzu xatırladım. Lakin onu da xatırladım ki, onda biz nisbətən gənc idik... Bizi, Tixonovu, səni və məni Azərbaycan kolxozçularının nə kimi təbii bir qonaqpərvərliklə qarşıladıklarını, onların sənin sözlərinə və şeirinə nə kimi bir məhəbbətlə yanaşdıklarını xatırladım... Azərbaycanın rəngarəng, mələhət dolu təbiətini xatırladım. ...Xatırladım ki, dostlar həyatımızda ən böyük səadətdir. Və nə yaxşı ki, dünyada Səməd Vurğun var. Buna görə də Sənə məktub yazmağa, səni və sənin respublikanı və bizim hamımızı yeni qələbə, – Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasının işə salınması münasibətlə təbrik etməyə qərar verdim. ...Qərar verdim ki, səndən xahiş edəm ki, bütün dostlara, Azərbaycan yazıçılarına mənim qardaşlıq salamını yetirəsən. Qərar verdim ki, sənə və onlara poeziya qanadlarında getdikcə daha uca zirvələrə yüksəlməyi arzulayım. Çünki poeziyanın ən gözəl xüsusiyyətlərindən biri odur ki, şair həyata, xalqa nə qədər yaxındırsa, bir o qədər yüksəkdir."

Bütün bunlar Səməd Vurğunun simasında poetik düşüncə ilə elmi idrakın yaratdığı dərindən təəssüratların nəticəsi idi.

Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti vəzifəsində işləyərək Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyasının çoxillik və səmərəli fəaliyyətinə yüksək qiymət vermişdir. O, 1946-1953-cü illərdə fəaliyyət göstərmiş bu arxeoloji ekspedisiyanı "SSRİ-də həyata keçirilən ən böyük ekspedisiyalardan biri" adlandırmışdır. Səməd Vurğunun fikrincə, Mingəçevirdən, Bozdağın ətrafından aşkar edilmiş 20 mindən çox tapıntı qədim xalq ustalarının yüksək ixtisasa sahib olduqlarına və yerli xammaldan bacarıqla istifadə etdiklərinə sübutdur.¹²

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçildən sonrakı dövr Səməd Vurğunun həm bədii yaradıcılığının, həm də elmi fəaliyyətinin ən əhəmiyyətli illəri olmuşdur. Bu mərhələdə Səməd Vurğun bədii

yaradıcılıq sahəsində fədakarlıqla çalışmış və böyük xidmətlər göstərmişdir. Şairin yaradıcılığında mühüm yer tutmuş "Zəncinin arzuları" (1948), "Muğan" (1949) və "Aygün" (1952), Zamanın bayrağıdır" (1953) poemaları yeni tarixi dövrün ədəbi hadisəsi kimi meydana çıxmışdır. Bundan başqa, həmin dövrdə yaradılmış "Avropa xatırları" şeirlər silsiləsi də Səməd Vurğuna böyük nüfuz qazandırmışdır. Şairin bədii yaradıcılığında mühüm əhəmiyyətə malik olan bir çox şeirlər, o cümlədən "Yandırılmış kitablar", "Körpünün həsrəti", "Deyin, gülün, övladlarım", "Düşüncələr", "Şair, nə tez qocaldın sən", "Mən tələsmirəm" və sair kimi məşhur sənət nümunələri də Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı dövrdə yazılmışdır. Bu əsərlərdən hər biri Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi hadisə səviyyəsində qarşılanmış qiymətli sənət nümunələridir.

Gərgin yaradıcılıq söylərinə baxmayaraq, Səməd Vurğun 1945-1956-cı illərdə ictimai işlərlə və elmi-təşkilati fəaliyyətlə də ardıcıl şəkildə məşğul olmuşdur. Bütövlükdə 11 illik bir müddəti əhatə edən bu yeni tarixi dövrü aşağıdakı iki mərhələyə ayırmaq olar:

1. Səməd Vurğunun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının akademiki, həqiqi üzvü kimi fəaliyyəti (1945-1953-cü illər).

2. Səməd Vurğun Vəkilovun Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti kimi xidmətləri (1954-1956-cı illər).

Əlbəttə, hər iki mərhələdə Səməd Vurğunun həyatı və fəaliyyəti yalnız Elmlər Akademiyası ilə məhdudlaşmamışdır. Əvvəla, o, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında da fəaliyyətini davam etdirmiş, ümumiyyətlə, ölkə miqyasında çoxcəhətli və qaynar yaradıcılıq işləri ilə məşğul olmuşdur. Bununla belə, müşahidələr göstərir ki, Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvlüyünə seçildikdən sonra keyfiyyətə yeni mərhələyə daxil olmuşdur. Əvvəla o, qeyd edildiyi kimi, Elmlər Akademiyasının elmi mühitində daha çox təmsil olunduğuna görə bir çox elmi-təşkilati məsələlərin həyata keçirilməsində həlledici şəkildə iştirak etmişdir. İkincisi, Səməd Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının əsas rəhbərlərindən biri olmaqla bərabər, artıq həm də Elmlər Akademiyasını həqiqi üzvü kimi əvvəlki dövrlərlə müqayisədə ictimai-siyasi və elmi-ədəbi tədbirlərdə bir qədər də çox iştirak etmiş, fikir-münasibət bildirmək, söz demək funksiyasını yerinə yetirmişdir. SSRİ Yazıçılar İttifaqının 1945-1953-cü illərdə və daha sonrakı dövrdə keçirilmiş plenumlarda, yaradıcılıq müşavirələrində, mitinglərdə Səməd Vurğun ilk növbədə ümumiyyətlə Sovetlər İttifaqında qəbul olunmuş böyük ədəbiyyat və elm xadimi səviyyəsində Azərbaycan adından mötəbər söz demək vəzifəsini şərəflə və məsuliyyətlə həyata keçirmişdir. Qeyd etmək

¹ Vurğun ömrü məktublarda (toplayanı və tərtib edən Şəmistan Nəzirli). Bakı, 1996, səh.338-340

² Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə, VI cild. Bakı, "Elm", 1972, səh.383-384

lazımdır ki, Səməd Vurğunun məruzələri və çıxışları hesabatdan çox ədəbiyyatı, yazıçılıq mühitini, ziyalı cəmiyyətini, elmi fikri düşündürən, həlli zəruri olan, diqqət yetirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyan aktual məsələlərə həsr olunmuşdur. Beləliklə, Səməd Vurğunun nəzəri görüşlərində ədəbi portretə, yaxud icmal təhlillərindən çox, problemlərin elmi şərhinə və həllinə doğru proses daha da dərinləşmişdir. SSRİ Yazıçılar İttifaqının 1945-ci ilin may ayında keçirilmiş X plenumundakı çıxışında «ədəbiyyat uğrunda mən həm yaradıcılıq mübarizəsi, həm də nəzəri mübarizəsi aparıram» - fikrini vurğulaması Səməd Vurğunun qəti olaraq bədii istedadla elmi düşüncənin özvi vəhdətinə əsaslandığını, elmə arxalandığını açıq şəkildə etiraf etməsi demək idi. Səməd Vurğunun böyük ədəbiyyat uğrunda apardığı «nəzəri mübarizə» elm adamı olan hər bir ədəbiyyatşünas alimin həyatının həsr etməli olduğu böyük sonot ideallarının gerçəkləşdirilməsi namına olan mübarizə idi. Səməd Vurğun bu mühüm işi qüdrətli yazıçı olmaqla bərabər, həm də yüksək akademik səviyyədə yerinə yetirmişdir. Məlum olduğu kimi, Səməd Vurğun daim ədəbiyyatda romantikanın böyük qarçısı olaraq çıxış etmiş və bu məsələ barədəki fikirlərini İttifaq miqyaslı məruzələrində və çıxışlarında əsaslandırılmış şəkildə boyan etməyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Çünki ədəbiyyatda romantika məsələsindən geniş bəhs edilərkən yazıçının sosialist realizmindən uzaqlaşması haqqında təhlükəli suallar meydana çıxarıla bilərdi. Səməd Vurğun böyük cəsarətlə ədəbiyyatda romantika zərurətindən İttifaq səviyyəsində söz açmaqla bu problemin bütövlükdə sovet ədəbiyyatının inkişafı ilə əlaqədar əhəmiyyətli məsələ olduğunu əsaslandırmışdır. SSRİ Yazıçılar İttifaqının 1945-ci ildə çağırılmış X plenumundakı çıxışında o, ədəbiyyatda romantikanın vacibliyini aydınlaşdırmaq üçün məsələyə həm də siyasi-ideoloji mövqedən yanaşaraq Böyük Vətən müharibəsində qalib gəlmiş sovet xalqının aydın şəhərlər uğrunda cəhanşüml mübarizəsindən böyük romantika mənbəyi olduğunu diqqət mərkəzinə çəkmişdir. Buna istinad edərək Səməd Vurğun məhz sovet ədəbiyyatında «Bəşəriyyətin şəhəri» ruhunda romantik əsərlərin yaradılmasının ümumən ədəbiyyatın və bütövlükdə isə ictimai fikrin inkişafında müsbət rol oynayacağını irəli sürürdü. Ona görə də, Səməd Vurğun Böyük Vətən müharibəsinin qələbəsilə «öz böyük idealları və irəliyə doğru can atması ilə zaman və məkan üzərində yüksələn» yeni insanın romantikasını böyük ədəbiyyata göstərmək tələbinə «ətraf mühitdə» yalnız müsbət ideya kimi qarşılanmasından başqa yolu yox idi. Əslində isə bu, sovet ədəbiyyatının vahid yaradıcılıq metodu olan sosialist realizminin imkanlarının genişləndirilməsi, daha dəqiq isə sədlərinin qırılması, bu yaradıcılıq metodunun tərkib

hissəsi kimi elan olunsa da, demək olar ki, ədəbi təcrübədə həyata keçiril-məyən romantik ədəbiyyata geniş meydan açmağa xidmət etmək nümunəsi idi. Ədəbiyyatda romantika məsələsinin bədii həlli uğrunda mübarizəsini davam etdirən Səməd Vurğun 1954-cü ildə keçirilmiş Sovet yazıçılarının ikinci Ümumittifaq qurultayındakı məruzəsində nəzəri cəhətdən daha geniş və dərin şəkildə əsaslandırmaqla həm böyük ədəbiyyatı, həm də ciddi elmi təmsil etməyə qadir olan qüdrətli ziyalı olduğunu nümayiş etdirmişdir.

Səməd Vurğun sovet ədəbiyyatında «adi adamlar» haqqında «adi ədəbiyyat» şüarı altında əslində ədəbiyyatı fəhlə-kəndli ideologiyasının təbliğinə istiqamətləndirməyin də qəti əleyhinə olmuş və bunu İttifaq miqyaslı çıxış-larında qabarıq şəkildə ifadə etməyə vətəndaşlıq işi kimi baxmışdır. «Bu, düz konsepsiya deyildir, ... çünki xalqı adi və qeyri-adi adamlar dəstəsinə ayırmaq olmaz. Mənim anladığıma görə, xalq məhz bir xalq kimi mövcuddur. Xalq böyük və kiçik mənafehlər, bütün çoxcəhətli və əlvan mənəvi aləmi ilə, adi və qeyri-adi adamların vahid bürəyi və vahid harmoniyası ilə, bu adamların daim irəliləyişə can atmaq arzusu ilə yaşayır və tərəqqi edir. Lakin elə yazıçılar var ki, onlar xalq ruhunun bu vahid harmoniyasını dərk edə bilmir və buna görə böyük ümumiləşdirmələr səviyyəsinə qalxa bilmirlər. Mənim zənnimcə, böyük sonotın qüdrəti onun böyük, yalnız böyük ümumiləşdirmələrinin qüdrətindədir... Belə yazıçıların ixtiyarına, səracamına bütöv bir dərya versən, onlar sona bir-cə damla qaytararlardı. Biz cəmiyyətimizin hər zərrəsində xalqı-mızın özəmətinə açıb göstərməliyik. Bizim qabaqcıl ədəbiyyatımızın konsepsiyası, o cümlədən mənim konsepsiyam belədir»¹.

Səməd Vurğun Azərbaycan ədəbiyyatının, geniş mənada isə keçmiş SSRİ xalqları ədəbiyyatının nəzəri konsepsiyasını müəyyən edən və əsaslandır-mağı bacaran akademik dünyagörüşü malik müfəkkir şəxslər idi. Diqqətli fikir versək, onun bu qəbildən olan mülahizələrində akademik baxış yazıçı sö-zünün üstələmişdir. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü seçil-dikdən sonrakı dövrdə Səməd Vurğunun ədəbiyyatımızın, yazıçılarımızın və alimlərimizin mənafehlərinin müdafiə olunmasında daha fəal və əsaslı şəkildə mübarizə aparmışdır. Akademik səriştə ilə yazıçı münasibətlərinin sintezi Səməd Vurğunun qaldırdığı məsələlərə dərinlən aydınlıq gətirməsinə şərait yaratmışdır. Belə məqamlarda akademik baxış yazıçı sözünün böyük dayaq funksiyasını yerinə yetirmişdir. Ona görə də Azərbaycan ədəbiyyatının mövqə-

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə, V cild, Bakı, «Elm», 1972, səh.329-330

lərinin ittifaq miqyasında müdafiə olunmasında şair Səməd Vurğunla akademik Səməd Vurğun Vəkilov «bir yerdə» mübarizə aparmışdır. Belə məqamlarda akademik Səməd Vurğun şair-vətəndaş Səməd Vurğuna qaldırılan məsələnin, ədalətsiz hökmlərə qarşı verilmiş cavabların nəzəri cəhətdən əsaslandırılmasında həqiqətən də «böyük dayaq» ola bilmişdir. Hətta bir çox hallarda akademik Səməd Vurğun Vəkilov faktoru əsas zəruri amilə çevrilmişdir. Məsələn, Skosryev fəmiyalı bir «yoldaşın» «Literaturnaya qazeta»nın 14 iyun 1947-ci il tarixli sayında getmiş «Elmi əsası olmayan bir məsələ» adlı məqaləsində Nizami dövrünü Azərbaycan milli mədəniyyətinin qızıl dövrü adlandırmasına görə Mirzə İbrahimovu tənqid etməsinə Səməd Vurğunun aşağıdakı cavabı əsaslandırılmışdır: «Sual olunur, «gər belə idisə (yəni XII əsr milli mədəniyyətin qızıl dövrü deyildisə – İ.H.), Nizami hansı zamanə üzərində öz böyük əsərlərini yaratmışdır? Skosryevin iddiasına görə, başdan-başə savadsız və dilənci bir xalq necə oldu ki, Nizamini yaratdı?... Məncə bu, tarixi həqiqəti təhrif etməkdən başqa bir şey deyildir.

İkincisi, o, təsdiq edir ki, Şirvanşahlar yadellil işğalçılar idi. Skosryevin bu uydurmasını və elmə zidd olan iddiasını tənqid etməyə belə dəyməz. XII əsrdə Azərbaycanda 2 müstəqil dövlət var idi: Şirvanşahlar dövləti və ...Eldə-gizlər dövləti. Bu dövlətlərin siyasi möhkəmliliyi ölkənin böyük mədəni yüksəlişi üçün imkanlar yaratmışdır. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası, sovet alimləri və bütün Azərbaycan ziyalıları Azərbaycanın XII əsr dövlət tarixinə aid olan bu iddiaları təsdiq edirlər.

Axsitan şahın təhriki ilə Nizaminin İran dilində (fars dilində – İ.H.) yazıb yaratması bəzi yoldaşları təəcübləndirir. Buradan o nəticəni çıxarırlar ki, guya Axsitan Azərbaycan hökmdarı deyil, yadelli idi. Əlbəttə, bu, doğru deyildir. Azərbaycan hökmdarı olan Axsitan qədim bir ənənənin əsri idi. Bu ənənə də ondan ibarət idi ki, fars dili saray dili olmaqdən başqa, demək olar ki, bütün Şərq ölkələrinin ədəbi dili idi. Axsitanın Nizamini fars dilində yazmağa məcbur etməsi səbəbini bu nöqtəyi-nəzərdən izah etmək lazımdır.¹

Gərək biz Səməd Vurğunun şair olmasını bilmişəydik, heç təəccüddən etmədən bu cavabın görkəmli bir elm xadimi tərəfindən verilmiş olduğunu düşünə bilərdik.

Azərbaycan miqyasında da elmi-ədəbi mühitdə şair Səməd Vurğun faktoru ilə yanaşı, akademik Səməd Vurğun amili özünü göstərmişdir. Hətta Səməd Vurğunun simasında şair və akademiklə yanaşı, ictimai xadim anlayışı

da birləşir. Səməd Vurğun üçün ədəbiyyat və elm cəmiyyəti irəli aparmağın, insanı daha da inkişaf etdirməyin böyük vasitəsidir. Səməd Vurğunun elmdən qidalanan əsaslı yazıçı sözü respublikada ədəbiyyatın yüksəlişinə təkan vermişdir. Onun ədəbi təcrübədən, yazıçı təxəyyülündən gələn idealları nəzəri səviyyədə ifadə etməsi elmi intellektual düşüncənin yetkinliyində, dərinliyində öz əks-sədasını tapmışdır. Bu dərin, yetkin və həm də emosional düşüncənin doğurduğu ideyalar nəticə etibarilə cəmiyyətin sözü səviyyəsində ümumiləşmişdir. Səməd Vurğunun 1946-cı ildə ədəbiyyatın vəzifələri haqqındakı aşağıdakı mülahizələri akademik düşüncənin milli və ictimai məhiyyətini, ədəbiyyatını aydın surətdə dərk etməyə imkan verir: «Məncə ən böyük ədəbiyyat insan şəxsinin yüksəldən, onun həyat və tələyini gözəlləşdirən, bəşəriyyətə zülmətlər içindən işıqlı gələcəyə yol göstərən ədəbiyyatdır... Bu ədəbiyyatın böyük mübarizə ruhu, onun qara qüvvələrə qarşı amansızlığı da yalnız onun ruhundakı dərin humanizm və alicənablıqda ifadə olunmalıdır»¹.

Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, ictimai fikrinin, ana dilinin problemlərinə dərin elmi münasibət, yüksək nəzəri ümumiləşdirmələr səviyyəsində təhlillər və qiymətləndirmələr Səməd Vurğun Vəkilovun elmi baxışlarını əks etdirir. «Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və Nizami» (1947), «Nizami irsi və müasir dövrümüz» (1947) məqalələrində Azərbaycan klassik ədəbiyyatının aktual problemləri öz əksini tapmışdır. Ümumiyyətlə, Səməd Vurğun Nizami Gəncəvinin həyatı və yaradıcılığının öyrənilməsinə, əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək nəşr olunması, dahi şairin böyük ideallarının təbliğ edilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirmişdir. O, hələ Azərbaycan Elmlər Akademiyasının 10 noyabr 1946-cı il tarixli həqiqi üzvlərinin Ümumi yığıncağındakı çıxışında Nizami Gəncəvinin əsərlərinin tərcümə edilməsi və nəşriyyat planlarına salınması üçün zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsindən geniş söz açmışdır. Akademik Səməd Vurğunun çıxışında deyilirdi: «Necə mümkün ola bilər ki, bizim beşillik nəşriyyat planına Nizami daxil edilməsin? Burada iş təkcə yubileyə bağlı olmamalıdır. Yubiley bir il sonra keçiriləcəkdir. Yubileydən sonra da biz Nizamini unutmamalıyıq. Mən düşünürəm ki, ...Nizami, onun epoxası və yaradıcılığı daim bizim ədəbiyyat-şünaslığın və elminizin diqqət mərkəzində dayanmalıdır... Nizami məsələsinə dair ayrıca iclas keçirilməlidir ki, orada alimlərimiz məsələyə problematik səviyyədə yanaşa bilsinlər. Mövzular çoxdur. Nizamini baxışlarının Şərq xalqlarının ədəbiyyatına, Qafqaza təsiri; Nizami və Qərb ədəbiyyatı.

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə. VI cild. Bakı, «Elm» 1972, səh.40-42

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə. VI cild. Bakı, «Elm» 1972, səh.368-369

Onun idealları Qərbə böyük təsir göstərmişdir. Nizamiyə görə biz ədəbiyyatımız və mədəniyyətimiz haqqında qürurla danışırıq.¹

Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 24 sentyabr 1947-ci ildə keçirilmiş 800 illik yubileyində maruzə ilə çıxış etmiş Səməd Vurğun dahi sənətkarın zəngin irsini aşağıdakı kimi qiymətləndirmişdir: "Nizaminin ölməz əsərləri öz tərəvətinə və təsirini əsrlər boyunca itirməmişdir. Şairin fəlsəfi və bədii motivləri ən müxtəlif zamanlarda Şərq və Qərb xalqlarının dahi şairləri tərəfindən dəfələrlə yenidən işlənmişdir. Bələliklə, Nizami dünya bədii düşüncəsinin inkişafında çox böyük təsir göstərmiş, özündən sonra gələn adamların ən yaxşı düşüncə və duyğuları üzərində əsrlərlə hökmran olmuşdur... Biz Nizaminin vətənpərvərliyində bir çox motivlərə rast gələ bilərik ki, bunlar zamanımızda da öz böyük əhəmiyyətini itirməmişdir... Nizami öz xalqını şair və vətəndaş məhəbbəti ilə sevmişdir."²

Azərbaycan ədəbiyyatında realizm məsələlərinə də Səməd Vurğunun elmi irsində diqqət yetirilmişdir. O, məsələn tarixi cəhətdən yanaşmış, bu sahədəki ənənəyə dair baxışlarını ictimaiyyətə çatdırmışdır. «Mirzə Fətəli Axundzadə bizimlə» məqaləsində (1953) Səməd Vurğun Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında realizmin formalaşması ənənələri haqqındakı görüşlərini meydana qoymuşdur. Bundan başqa, Səməd Vurğun geniş mənada ümumiyyətlə ədəbi prosesi təhlildən keçirmiş, mövcud vəziyyəti və səviyyəni qiymətləndirmiş, gələcək vəzifələri müəyyən etmişdir. «Azərbaycan ədəbiyyatının gələcək vəzifələri» (1945), «Böyük sənət əsərləri uğrunda» (1946), «Yeni beşillik və Azərbaycan ədəbiyyatının vəzifələri» (1947), «Böyük ədəbiyyat uğrunda» (1949), «Ədəbiyyatımızın yeni yüksəlişi uğrunda» (1950), «Böyük sənət məsələləri» (1953), «Şairin hüquqları» (1953) kimi məqalə və çıxışlarda ədəbi-ictimai fikrin yüksəlişi ilə əlaqədar olan ən ciddi məsələlərdən bəhs edilmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yanaşı, SSRİ xalqlarının ədəbiyyatlarının tədqiqi və təbliği işi ilə daha geniş miqyasda və yüksək professional səviyyədə məşğul olması Səməd Vurğunun böyük elmi dünyagörüşünü nümayiş etdirir. Hələ məktəbli ikən «bir dost kimi həyatına daxil olmuş» Aleksandr Puşkin, rus ədəbi-ictimai fikrinin görkəmli nümayəndələri Vissarion Belinski, Aleksey Ostrovski, Maksim Qorki, Vladimir Mayakovski və başqaları haqqındakı maruzələri, çıxışları və məqalələri akademik Səməd Vurğun

¹ Azərbaycan Elmlər Akademiyası haqqı üzvlərinin Ümumi yığıncağının stenogramları.

AMEA-nın Arxiv, fond 7, siyahı 1, saxlama vahidi 44, vərəq 92 A

² Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, VI cild. Bakı, "Elmlər", 1972, səh. 50-51

rus ədəbiyyatına da dərindən bələd olduğunu nümayiş etdirir. Onun rus ədəbiyyatı klassikləri, xüsusən də Aleksandr Puşkin və Vladimir Mayakovski haqqındakı elmi fikirləri rus sovet ədəbiyyatşünaslığının ən yaxşı nümayəndələrinin nəzəri qənaətləri ilə növbəli səsəşir, hətta bəzi məqamlarda daha yüksək səviyyədə ifadə olunur.

Həyat və fəaliyyətinin 1945-1953-cü illərə aid mərhələsində akademik Səməd Vurğun yalnız ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə məşğul olmaqla kifayətlənməmişdir. O, geniş mənada ictimai və humanitar elmlərin demək olar ki, əsas sahələri üzrə vətəndaş alim-şair sözü deməyi bacarmış, ümumiyyətlə, azərbaycançılıq baxışlarını dərinləşdirmiş və inkişaf etdirmişdir. Səməd Vurğunun «Teatrlarımız üçün yeni və zəngin repertuar yaradaq» adı ilə çap olunmuş 1948-ci ildə keçirilən Gənc dramaturqların respublika müşavirəsindəki çıxışı XX əsr Azərbaycan teatrşünaslığının mükəmməl nümunəsi hesab olunmağa layiqdir. Onun Azərbaycan teatrlarında tamaşaya qoyulan dram əsərlərinə dair rəyləri, motbu yazılan milli teatrın və dramaturgiyanın inkişafına kömək etmişdir. Bütövlükdə mədəniyyət və incəsənət məsələləri haqqında Səməd Vurğun sistemli dünyagörüşə malik olmuş, qiymətli fikirlər irəli sürmüşdür.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının haqqı üzvü kimi Səməd Vurğun Akademiyanın elmi mühitində də yaxından iştirak etmişdir. O, Ümumi yığıncaqda, Rəyasət Heyətinin və İctimai Elmlər Bölməsinin iclaslarında çıxış etmiş, müzakirə edilən məsələlərə münasibətini bildirmişdir. İctimai Elmlər Bölməsinin 19 yanvar 1953-cü il tarixli Büro iclasında Səməd Vurğunun hazırladığı «Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəzdindəki Respublika Əlyazmaları Fondunun elmi fəaliyyəti və onun daha da gücləndirilməsi tədbirləri haqqında» məsələ müzakirəyə çıxarılmışdır. Büro iclasında müzakirə olunan məsələni təqdim edən Səməd Vurğun respublika üçün əhəmiyyətli olan Əlyazmaları Fondunda 1952-ci ildə icra edilən elmi-tədqiqat işlərinin ümumi mənzərəsini canlandırmış, mövcud vəziyyəti təhlil etmiş və işi daha da yaxşılaşdırmaq üçün təkliflər irəli sürmüşdür. Bütün bunlar onun İctimai Elmlər Bölməsinin Bürosuna təqdim etdiyi rəsmi arayışda öz əksini tapmışdır.¹ Büroya təqdim edilən 5 səhifə arayışdan aydın olur ki, 1952-ci ildə Respublika Əlyazmaları Fondunda Mirzə Fətəli Axundzadənin, Süleyman Sani Axundovun və Həsən bəy Zərdəbinin arxivlərinin təsvirinə dair materiallar hazırlanaraq başa çatdırılmışdır. Cəfər Cəbbərlərin arxivinin təsviri üzərində isə iş

¹ Bax: AMEA-nın Arxiv, Fond 1, siyahı – 7, saxlama vahidi 1372, qutu 153, vərəq 76-80

davam etdirilməkdədir. Səməd Vurğun tərəfindən imzalanmış arayışda Respublika Əlyazmaları Fondundan digər respublikaların alimlərinin də istifadə etdikləri ayrıca qeyd olunmuşdur. Bütün bunlarla bərabər, Büro iclasında Əlyazmaları Fondu əməkdaşlarının 1952-ci ildə əlyazmalarının fotosuatlırlarının çıxarılması, əlavə əlyazmalarının alınması, elmi əzamiyyətlərin az olması, kitabxana kartlarının hazırlanmasının tam yerinə yetirilməməsi sahəsindəki çatışmazlıqlarına da diqqət yetirilmişdir. Arayışdan görünür ki, Səməd Vurğunun əsas məqsədi nəqşəkarları göstərmək yox, bu əhəmiyyətli qurumun işini genişləndirmək üçün kömək etməkdən ibarət olmuşdur. Qərar layihəsindəki 8 bəndlik maddələrdə öz əksini tapmış Respublika Əlyazmaları Fondunun fəaliyyətini gücləndirmək üçün əlavə olaraq elmi işçi, bərpəçi və bibliograf ştatlarının ayrılması, Akademiyanın digər elmi-tədqiqat institutları ilə əlaqələrin genişləndirilməsi, əzamiyyətlər alınması üçün imkanların artırılması, burada yaxşı təchiz edilmiş bərpə sexinin yaradılması, fondun konkret elmi profilinin müəyyən olunması kimi məsələlər həmin qurumun daha böyük miqyasda işini davam etdirilməsinə dəstək vermək məqsədi daşımışdır.

Səməd Vurğun 1938-ci ildə I çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinə, 1946-cı ildə isə SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. Xalq deputatı kimi də Səməd Vurğun Azərbaycan ədəbiyyatının, milli mədəniyyətimizin, Azərbaycan dilinin inkişafına xidmət göstərmişdir. Onun deputat kimi çıxışlarında da yazıçı baxışları ilə bərabər, elmilik amili və millilik də özünü aydın surətdə göstirir. Elm faktoru Səməd Vurğunun ədəbiyyat düşüncəsini qüvvətləndirirdi qədər, bəlkə də onun ictimai görüşlərini daha da çox zənginləşdirmiş və yetkinləşdirmişdir. Bütövlükdə Səməd Vurğun dərin elmi təfəkkürü olan yüksək bədii istedad sahibi və ictimai fikirlə müfəkkir idi.

Akademik Səməd Vurğunun ictimai-elmi fəaliyyəti on yaxşı akademik hesabat kimi də qəbul edilməyə layiqdir. Ümumiyyətlə, Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi özüvü kimi, Azərbaycan elmi və ictimai fikrinin inkişafına yüksək şəkildə xidmət etmiş, böyük elmi töhfələr vermişdir. Səməd Vurğun Vəkilov əsl akademik olmağın nümunəsini göstərmişdir.

AZƏRBAYCAN ELMƏLƏR AKADEMİYASININ VİTSE-PREZİDENTİ

Görkəmli ictimai xadim, böyük sənətkar, akademik Səməd Vurğun Vəkilov 1954-cü ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti vəzifəsinə seçilmişdir. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Musa Əliyevin sədrliyi ilə 29 mart 1954-cü il tarixdə keçirilmiş haqi-

üzvlərin Ümumi yığıncağında təşkilati məsələyə baxılmış, səsvermə nəticəsində akademik Səməd Vurğun Vəkilov vitse-prezident vəzifəsinə tutmuşdur. O, eyni zamanda Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin tərkibinə də daxil edilmişdir.¹ Səməd Vurğun ictimai elmlər üzrə vitse-prezident vəzifəsinə daşmışdır. Lakin o zaman ki anlayış görə olan İctimai Elmlər Bölməsi sözü indiki mənada Humanitar Elmlər Bölməsinə aid olan elm sahələrini də əhatə etmişdir.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti kimi Səməd Vurğun ölkəmizin elm tarixinin yadda qalan səhifələrini təşkil edən aşağıdakı işləri həyata keçirmişdir:

1. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda 3 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin hazırlanmasına rəhbərlik etmişdir.

Akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin elmi redaktorluğu ilə hazırlanan bu «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi» akademik sistemlə yaradılan ilk çoxcildlik olduğu üçün, həmin əsərin dövrlər və mərhələlər üzrə tərtibi, yazıcıların icmalda, yaxud ayrıca öçərək səviyyəsində təmsil olunması, ayrı-ayrı sənətkarlara münasibətlərin ümumi məqamlarının müəyyən edilməsi kimi ciddi fikir mübadiləsi tələb edən məsələlər akademik Səməd Vurğunun rəhbərliyi ilə dəfələrlə geniş müzakirədən keçirilmiş, müvafiq prinsiplər müəyyən olunmuşdur. Məhz Səməd Vurğunun zəmanəti ilə Kamal Talizadə, Əziz Mirhəmədov, Məsud Əliyev və başqaları kimi gənc alimlərin ədəbiyyat tarixi kimi məsul bir nəşrdə müəllif qismində iştirakına etimad göstərilmişdir. Bütün bunlar «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi»nin 3 cildlik nəşrinin yüksək elmi-nəzəri səviyyədə hazırlanmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" üçcildliyinin cavan müəlliflərindən biri olmuş Əziz Mirhəmədov bu akademik nəşrin hazırlanmasında Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Səməd Vurğun Vəkilovun rəhbərliyi altında çalışmışdır: «Üçcildlik «Azərbaycan tarixi»nin və üçcildlik «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi»nin hazırlanmasında Səməd Vurğunun böyük rolu oldu. O, bu sanballı əsərlərin müəllif və redaktorlarını özünəməxsus atəş və çitirənlə həvəsləndirir, səfərbər edir, lazım gəldikdə Akademiyadakı kabinetinə yığıb onlarla birlikdə saatlarla bu və ya başqa məsələni müzakirə edirdi. Professor Heydər Hüseynovdan sonra bir neçə il Akademiyada ictimai elmlər sahəsinə rəhbərlik edən belə bir fəal, nüfuzlu adam görmədiyimiz üçün işə həvəsəminə xeyli artmışdır».²

¹ Səməd Vurğun Vəkilovun şəxsi işi. Bax: AMEA-nın Arxiv, fond 39, saxlama vahidi 78, vərəq 6

² Əziz Mirhəmədov. Vətən havası üçün qəribəsimişəm. Bax: Qalacaqdır dünyada. (Səməd Vurğun haqqında xatirələr). Bakı, Azərşəf, 1973, səh.236-237

Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik Səməd Vurğun "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" çoxcildliyinin hazırlanmasına rəhbərlik edərkən klassik və müasir yazıçıların ədəbiyyat tarixindəki xidmətlərinə görə yerinin müəyyən edilməsinə ciddi fikir vermişdir. Bu isə XX əsrin 50-ci illəri üçün son dərəcə əhəmiyyətli məsələ idi. Çünki həmin dövrdə sovet ideologiyasının klassik ədəbi irsə və klassik yazıçılara siyasi baxışlarına görə təqib edilməsi halları hələ də mövcud idi. Böyük ehtimal ki, "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin planı hazırlanarkən ideoloji prinsiplər hər hansı bir səviyyədə gözənilmişdir. Səməd Vurğun Akademiyanın vitse-prezidenti kimi mövcud ideoloji tələbləri tam aradan qaldıra bilməyə, müəyyən dəyişikliklərin edilməsində öz sözünü demişdir. Bunu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Əziz Mirəhmədov örtlü şəkildə olsa da, 1973-cü ildə zamanın imkan verdiyi səviyyədə aşağıdakı kimi ifadə etmişdir: «Burada Səməd Vurğunun başçılığı ilə "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin I və II cildlərinin mövzu planının müzakirəsini misal göstərmək olar. Bu mövzular planının layihəsi əvvəlcədən tutulmuşdu. Məmməd Arif, Məmməd Cəfər, Cəfər Xəndan, Mirzə Quluzadə, Kamal Talıbzadə və başqalarının iştirakı ilə Səməd Vurğun bu layihədə bir sıra dəyişikliklər etdi. Planda bir-bir Azərbaycan klassiklərinin adlarını oxuduqca onun şair xəyalı qanad çalır, elə bil böyük sənətkarların surəti gəlib onun gözü qabağında dayanırdı... Səməd Vurğun bir şair kimi sitat göstərməklə qalmayıb, həmin klassiklərin ədəbiyyat tarixindəki mövqeyi, orijinal xüsusiyyətləri haqqındakı yığcam, lakin elmi cəhətdən düzgün, qiymətli fikirlər də deyir və bununla da «tarix»in orada əyləşən gələcək müəlliflərinə, xüsusən cavan nəslə bir növ istiqamət vermiş olurdu».¹

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik Səməd Vurğunun rəhbərliyi və Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin elmi redaktorluğu ilə hazırlanıb 1957-1960-cı illərdə nəşr olunmuş 3 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" uzun zaman ərzində ali məktəblərdə və elmi-tədqiqat institutlarında əsas mənbə kimi istifadə edilmişdir. İdeoloji mühitin dəyişməsinə baxmayaraq, həmin nəşr bu gün də əsasən öz əhəmiyyətini saxlamaqdadır.²

2. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunda 3 cildlik "Azərbaycan tarixi" hazırlanarkən də Səməd Vurğunun nüfuzu bu nəşrdə dövlətçilik tarixinin və xalqımızın tarixi qəhrəmanlıq ənənələrinin müəyyən

¹ Əziz Mirəhmədov. Göstərilən əsəri, səh.237

² Bax: Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə. Bakı, "Elm", 1957-1960

səviyyədə olsa da, öz əksini tapmasına kömək etmişdir. Səməd Vurğun bu fikirdə idi ki, "Azərbaycan xalqının tarixi – onun azadlıq və müstəqillik uğrunda apardığı mübarizə tarixidir".¹ Ona görə də Səməd Vurğun "Azərbaycan tarixi" üçcildliyi hazırlanarkən xalqımızın qədim milli dövlətçilik tarixinin yazılmasını vacib saymış, bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Bundan başqa, o, çoxcildlikdə Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixinin qızıl səhifələrini xarakterizə edən² icmalların yazılmasında da diqqət mərkəzinə çəkməmişdir. Səməd Vurğun "nəinki ictimai fikrin inkişafının və Azərbaycanın dövlət quruluşunun tarixinin, hətta ölkəmizin tarixi xəritəsinin" olmamasını böyük nöqsan hesab etmiş, xəritələrin hazırlanmasını zəruri saymış və "Azərbaycan tarixi" üçcildliyində xəritələrin verilməsini gündəmə gətirmişdi. Bütövlükdə akademiya ictimai elmlərə rəhbərlik edən Səməd Vurğun hələ 1940-cı ildə yazdığı bir məqaləsində ifadə olunan kimi "Azərbaycanın elm tarixini yaratmaq" üçün bütün səyləri göstərmişdir. Bu məqamda da o, XX əsrin 50-ci illərinin tarixçilərinə Azərbaycanın tarixinin yazılmasında müəyyən ideoloji maneələrin az-çox nəzərə alınmamasında dayaq olmuşdur. Nəticədə meydana çıxan "Azərbaycan tarixi" üçcildliyindən istifadə edilmişdir.

3. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasında Zaqafqaziya alimlərinin xalqlar dostluğu məsələsinə həsr edilmiş elmi sessiya keçirilməsi işinə rəhbərlik etmişdir.

4. Qobustan qayaüstü rəsmlər abidəsinin üzə çıxarılmasında, qorunması və mühafizəsinin təşkilində, bu ecazkar abidənin elmi tədqiqatla cəlb edilməsində Səməd Vurğunun özünəməxsus rolu olmuşdur. O, bir neçə dəfə Qobustana gedərək alimlərin və ictimaiyyətin diqqətini bu möhtəşəm abidəyə yönəltmiş, mühafizəsi işinin təşkilində qəti mövqe tutmuşdur.

Səməd Vurğun bu qənaətdə idi ki, "Qobustanda tapılmış qaya təsvirləri kompleksi Azərbaycan xalqının qədim tarixi və mədəniyyətinə dair qiymətli abidədir".³

Xalq şairi Vəqif Səmədoğlunun aşağıdakı xatirə qeydləri bir daha Səməd Vurğunun Qobustana münasibətdəki mövqeyini təsəvvür etməyə imkan verir: "Bir xatirəni də qeyd etmək istəyirəm. Səməd Vurğun Qobustan qayaüstü rəsmlərini xilas edib. Mirzə İbrahimovun "Zim" məşinını götürdü, mən də yanında idim. Prokurorluqdan da bir nəfər, Qobustana gəldik. İsaq

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə. V cild. Bakı, "Elm", 1972, səh.151

² Yəni orada, səh.237

³ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, VI cild. Bakı, 1972, səh. 384

Cəfərzadə ilə Yampolski orada idilər. Qobustanda bir neçə qayaüstü rəsmlər əldən getdi. Uçurdular, kəsildilər. Bütün Qobustanı kəsirdilər. Ora gələndə atam prokurordan tapançasını aldı, maşından düşən kimi başladı atmağa. Söydü, dedi ki, nə edirsiniz?! Səməd Vurğunun Qobustan qayalarının qalması-nda rolu oldu. Sonra oranı qoruq etdilər.¹

5. Səməd Vurğun imkan daxilində Azərbaycanda milli terminologiya-nın yaradılmasına say göstərmişdir. O, bu məqsədlə dilimizdə vaxtilə işlədi-lərək sonradan aradan çıxmış sözlərdən istifadəni əhəmiyyətli hesab etmişdir. Əziz Mirəhmədovun xatirətində özünə yer almış aşağıdakı qeydlər milli terminologiya məsələsində Səməd Vurğunun tutduğu mövqeyi aydın şəkildə nümayiş etdirir: “Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti” layihəsi müzakirə edildi-yi zaman şairin irəli sürdüyü bir məsələ hamını maraqlandırır: O, vax-tılı dilimizdə olub sonra unudulan, lakin bu gün də işləmə biləcək ədəbi ter-minləri bir-bir üzə çıxarıb təkrar lüğətə salmağı məsləhət görürdü. “Bu bizim sərəfimizdir – deyirdi. – Nə üçün nankorluq eləyək?”. Az sonra lüğət tərtib edərkən mən də bu ağıllı məsləhəti xatırlayıb “ağı”, “dibacə”, “maddeyitarix”, “ozan” kimi bir çox terminləri lüğətə daxil etdim.”²

6. Səməd Vurğun görkəmli Azərbaycan yazıçısı və dramaturqu Nəcəf bəy Vəzirovun anadan olmasının 100 illik yubileyi ilə əlaqədar keçirilən tədbirlərin əsas təşkilatçısı vəzifəsini həyata keçirmişdir. Onun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin 9 fevral 1955-ci il tarixli iclasında “Görkəmli yazıçı və dramaturq Nəcəf bəy Vəzirovun anadan olmasının 100 illiyinin keçirilməsi haqqında” qərar qəbul olunmuşdur. Rəyasət Heyətinin qərarına əsasən Akademiyanın vitse-prezidenti Səməd Vurğun Vəkilov yubiley komissiyasının sədri, Mirzəğa Quluzadə sədr müavini, Feyzulla Qasımlı, Kamal Talıbzadə və İmran Seyidov üzvləri seçilmişlər. Rəyasət heyətinin iclasında Nizami muzeyinə yubiley sərgisi təşkil etmək, Dil və Ədəbiyyat İnstitutuna işə hazırlanacaq elmi məruzələrin “Xəbərlər” jurnalına təqdim edilməsi vəzifəsi tapşırılmışdır.³

Qısa müddətli hazırlıqdan sonra 25 fevral 1955-ci il tarixdə Elmlər Akademiyasında keçirilmiş yubiley elmi sessiyasında Səməd Vurğun dərin məzmunlu giriş sözü söyləmişdir. Bu, böyük bir məruzə səviyyəsində olan

¹ Vəqif Səmədoğlunun *lent.az* sayına müsahibəsi (11 noyabr 2009-cu il)

² Əziz Mirəhmədov. Vətən havası üçün darıxmışam. Bax: “Qalacqdır dünyada” xatirələr kitabı, Bakı, Azərşəfər, 1973, səh.239

³ Görkəmli yazıçı və dramaturq Nəcəf bəy Vəzirovun anadan olmasının 100 illiyinin keçirilməsi haqqında. Bax: AMEA Arxiv, Protokollar (1955-ci il), vərəq 29-30

giriş sözü idi. Səməd Vurğunun “giriş sözü” yubileyin keçirildiyi gün “Nəcəf bəy Vəzirovun unudulmaz xatirəsi” adlı il “Bakinskiy raboçiy” qəzetində çap edilərək geniş ictimaiyyətə çatdırılmışdır. Yubiley elmi sessiyasında filologiya elmləri namizədi, dosent Feyzulla Qasımlı “Azərbaycan realist ədəbiyyatının inkişafında Nəcəf bəy Vəzirovun rolu”, filologiya elmləri namizədi Kamal Talıbzadə “N.Vəzirovun əsərlərində burjuva-mülkədar axlaqlarının tənqidi”, elmi işçi Ədilə Əliyeva “Azərbaycan teatrının inkişafında Nəcəf bəy Vəzirovun rolu” məruzələrində elmi məruzələrlə çıxış etmişlər. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Səməd Vurğun «giriş sözündə» «pyeslərinə parlaq, canlı, bitkin xarakterlər və obrazların tam bir qalereyasını yaratmış» Nəcəf bəy Vəzirovu «Azərbaycan realist dramaturgiyasının ilk bünövrəsini qoyanlardan biri» kimi qiymətləndirmişdir. Məruzədə Nəcəf bəy Vəzirovun yaradıcılığının hətərəfli və geniş elmi təhlili verilmişdir. Səməd Vurğun, eyni zamanda, Nəcəf bəy Vəzirovun yaradıcılığına daha böyük diqqət və sayğı ilə yanaşmağı nəzərə çarpdirmişdir: «Etiraf etməliyəm ki, biz onun (N.B.Vəzirovun – İ.H.) böyük və nəcib yaradıcılıq irsinə az diqqət göstərmişik. Məhz bu məzəmməti, hər şeydən əvvəl Vəzirovun bilavasitə vərisləri olan dram teatrlarımızın ünvanına deyirəm. Çünki Vəzirov nəinki dramaturqlarımızdan biridir, o, həmçinin bizim ilk aktyorumuzdur, dramatik teatr yaradıcılarımızdan biridir... Onun yaradıcılığı ciddi elmi tədqiqat layiq-dir və bu işi yerinə yetirmək bizim ədəbiyyatşünasların və sənətşünasların şərəfli vəzifəsidir. Feyzulla Qasımlıdan Nəcəf bəy Vəzirovun həyatı və yaradıcılığı haqqında istedadla yazılmış monoqrafiyasını istisna etməklə, ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə bu görkəmli yazıçı və mədəniyyət xadimimizin yaradıcılığı haqqında başqa əsərlər yoxdur... Arzu olunur ki, Vəzirov haqqında ən yaxşı elmi-monoqrafik əsərlər onun yaradıcılığını başqa xalqlar arasında tanıtmıq üçün rus dilinə tərcümə edilsin».¹

Bu çağırış Nəcəf bəy Vəzirovun həyatı və yaradıcılığına elmi və ədəbi-mədəni mühitdə marağı qüvvətləndirmişdir.

7. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik Səməd Vurğun Vəkilov 1954-cü ildə Sovet yazıçılarının İkinci Ümumittifaq qurultayında «Sovet poeziyası haqqında» əlavə məruzə ilə çıxış etmişdir.

Səməd Vurğunun «Sovet poeziyası haqqında» əlavə məruzəsində 1934-cü Səməd Vurğunun «Sovet poeziyası haqqında» əlavə məruzəsində 1934-cü ildə keçirilmiş birinci qurultaydan sonrakı 20 il ərzində keçmiş

¹ Səməd Vurğun. Nəcəf bəy Vəzirovun unudulmaz xatirəsi. «Bakinskiy raboçiy» qəzeti, 25 fevral 1955-ci il

Sovetlər İttifaqını əhatə edən 15 respublikada yaşayıb-yaradan çoxsaylı şairlərin poeziyası geniş və əhatəli şəkildə, dərinlən təhlil edilmişdir. Əslində isə o, bütövlükdə XX əsr poeziyası haqqında ümumiləşmiş fikirlər söyləmişdir. Səməd Vurğun «Sovet poeziyası haqqında» əlavə məruzəsində irəli sürdüyü ideyaları əsaslandırmaq üçün XIX əsrdən başlanan və XX əsrdə davam edən ədəbi proseslərdən danışmış, müqayisələr aparmalı olmuşdur. Beləliklə, o, ikinci qurultayda müasir poeziyadan əvvəlki yüzilliyin poeziyasının zəminində söz açmışdır. Deməli, Səməd Vurğun ən azı bir əsrlik çoxmillətli bir poeziya haqqında məruzə etmişdir. Bu, keçmiş sovet xalqları ədəbiyyatında bütöv bir əsrin poeziyasının ilk ümumiləşdirilmiş elmi-nəzəri təqdimatı idi. Böyük poeziya ilə əlaqədar zəruri olan nə varsa, Səməd Vurğunun məruzəsində bütövlükdə dərinlən və əsaslı şəkildə öz əksini tapmışdır. Şair-cəmiyyət vətəndaş, poeziya və həyat, ictimai-siyasi proseslərin şeirə poetik əksi məsələləri zəngin ədəbiyyat materialı əsasında mükəmməl şəkildə şərh edilmiş, obyektiv nəticələr çıxarılmışdır. Bununla belə, Səməd Vurğunun «Sovet poeziyası haqqında» məruzəsində ilk dəfə olaraq ədəbiyyatda romantika və ideal qəhrəman kimi ciddi problemlərdən yüksək nəzəri səviyyədə bəhs edilmişdir. Bu, sosialist realizmi ədəbiyyatına tamamilə yeni münasibətin ifadəsi demək idi. Səməd Vurğun ədəbiyyatda romantika məsələsinin qoyuluşu və həllinin banisidir. Ədəbiyyatda romantika nəzəriyyəsi Səməd Vurğunun adı ilə bağlıdır. Həm də Səməd Vurğunun zamanında romantikadan söz açmaq böyük uzaqgörənlik və cəsarət tələb edirdi. Səməd Vurğunun məruzəsində də etiraf olunurdu ki, ədəbiyyatda romantikadan danışmaq ehtiyatlı mövzu hesab edilir: «Mənim fikrimcə, poeziyada romantik üslub haqqında danışmağın vaxtı çatmışdır. Bununla bərabər, bizdə elə yoldaşlar vardır ki, hətta «romantika» sözünün özündən də, nə isə, bir qədər qorxurlar. Onlara elə gəlir ki, romantika haqqında söhbət bizi başqa bir aləmə, göylərə çəkib apara bilər və ədəbiyyatdakı realist mövqedən ayırsın».¹

Buna baxmayaraq, Səməd Vurğun var səsi və aydın məntiqi ilə bildirirdi ki, «böyük işıqlı və gözəl olan hər şeyə daim meyil göstərmək bütün bəşəriyyətə aid olan bir xüsusiyyətdir. Buna görə də biz görək adamların xarakterlərindəki, onların arzusu və meyllərindəki müsbət cəhətləri qabarıq şəkildə göstərməkdən qorxmayaq və beləliklə də bizim həyatın inqilabi inkişafına təsir edək, həyatımızın başlıq fikrinin və mədəniyyətinin zirvələrinə doğru hərəkətinə göstərək».

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, VI cild. Bakı, "Elm", 1972, səh.352

...Romantik şair fəal surətdə öz müsbət, yaxud ideal qəhrəmanın fikirlərinə və qəlbina, onun mənəvi aləminə qarışır. O, bu qəhrəman vasitəsilə öz xüsusi ideallarını, özünün tarixə və gələcəyə olan baxışlarını tərənnüm edir».¹

Səməd Vurğun «poeziyanın romantik baharının ilk qaranquşları» olan bədii əsərlərdən bəhs etməklə bu prosesin artıq nəinki başlandığını, davam etməkdə olduğunu boyan etmişdir.

Ədəbiyyatda ideal qəhrəmanın Səməd Vurğun modeli mövcuddur. İlk dəfə Səməd Vurğun tərəfindən yazıqların II qurultayında əsas konturları çəkilmiş həmin modelin başlıca prinsipləri aşağıdakı kimidir: «İdeal qəhrəman – məhz özündə ən yüksək, real və həyatı keyfiyyətləri təcəssüm etdirən qəhrəmandır. ...İdeal qəhrəmanın gücü tam bir nəslin, yaxud tam bir xalqın gücüdür».

...İdeal qəhrəmanın obrazını insanı idealizə yolu ilə yox, insanı və onun ləyaqətini böyük bir qüvvə ilə yüksəltmək yolu ilə yaratmaq olar.

...Ədəbiyyat ideal qəhrəmansız da yaşaya bilər, lakin ədəbiyyatı ideal-sız təsəvvür etmək olmaz».²

Səməd Vurğunun ideal qəhrəman haqqındakı təlimi atalar sözü kimi sərrast və müdrikdir.

Məruzədə Səməd Vurğun özündən sonrakı dövrün poeziyasının da üfüqlərini, imkanlarını da görmüş və göstərmişdir. Bu mənada o, sadəcə poeziyada romantikani yox, həm də poeziyanın gələcək inkişafının da romantik obrazını yaratmışdır: «Mənə elə gəlir ki, poeziyamızın bu günkü vəziyyəti uçuşa hazırlaşan qartalın vəziyyətini xatırladır. O, ətrafa baxıb öz uçuşu üçün geniş üfüqlər axtarıb və qüvvə toplayır. Biz möhkəm inanırıq ki, bu uçuş baş tutacaqdır».³

Səməd Vurğunun «Sovet poeziyası haqqında» məruzəsi ümumiyyətlə poeziyaya həsr edilmiş qiymətli elmi-nəzəri əsərdir. Bu, - Səməd Vurğunun poeziya nəzəriyyəsidir. Bu – poeziya haqqında Səməd Vurğun təlimidir. Nə o vaxt, yəni 1954-cü ildə, nə də ondan sonrakı dövrdə Azərbaycanda və post-sovet ölkələrində poeziya haqqında bu səviyyədə yüksək elmi-nəzəri əsər meydana çıxmamışdır. Bu, sözün əsl mənasında böyük poeziya ilə böyük elmin imkanlarını, vüsətini bir yerdə yaşayan və yaradan qüdrətli bir yaradıcı şəxsiyyətin zehni - fikri istedadının şah əsəridir. «Sovet poeziyası haqqında» məruzə ilə şəirşünaslığın Səməd Vurğun konsepsiyası yaranmışdır.

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, VI cild. Bakı, "Elm", 1972, səh.356.

² Göstərilən mənbə, səh.360

³ Yəni orada, səh.373

8. Akademiyada "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"nin yaradılması da Səməd Vurğunun təşəbbüsü ilə konkretləşdirilmiş, işə start verilmişdir. Səməd Vurğun Vəkilovun sədrlik etdiyi Rəyasət Heyətinin 9 fevral 1955-ci il tarixli iclasında çıxış edən Səməd Vurğun XIII əsr şairi İzzəddin Həsənoğlu adından başlayaraq Azərbaycan ədəbi dilinin çoxəsrlik leksikası əsasında 5 cildlik izahlı lüğətin hazırlanması və nəşr edilməsini ictimai elmlər sahəsindəki məsul vəzifələrin biri hesab etmişdir. O, bu məqsədlə Dil və Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən irəli sürülmüş təşəbbüsə dəstək vermişdir.

9. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti kimi akademik Səməd Vurğun Vəkilov Akademiyanın Rəyasət Heyətinin bir neçə yığıncağına sədrlik etmişdir. Sədrlik etdiyi iclaslarda Azərbaycan elminin aktual problemləri müzakirə olunmuş, Akademiyanın həyatı ilə əlaqədar zəruri məsələlər barədə əhəmiyyətli qərarlar qəbul edilmişdir. Həmin iclaslarda müzakirə olunan məsələləri təqdim etmək səviyyəsi, proseslərə müdaxilə etmək bacarığı, yekun qənaətlərə nail olmaq üçün apardığı iş Səməd Vurğunun yetkin, səlis, təcrübəli, konkret mövqeyə malik bir elm təşkilatçısı olduğunu göstərir. Beləliklə o, Akademiya mühitində həm elmi-nəzəri cəhətdən yüksək səviyyədə hazırlıqlı, geniş dünyagörüşü ilə fərqlənən elm xadimi, həm də idarəetmə bacarığı ilə diqqəti cəlb edən mahir bir təşkilatçı kimi böyük nüfuzla malik olmuşdur. Şübhəsiz, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı kimi çətin və məsuliyyətli bir quruma uzun illər özündəki rəhbərlik təcrübəsi onun üçün xüsusi idarəetmə məktəbi olmuşdu. Bununla belə, Akademiya kimi yeni tipli iş sahəsində də Səməd Vurğun qısa müddətdə əsas fiqurlardan biri səviyyəsində özünü göstərmişdir. Fikrimizcə, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının iclaslarına sədrlik etməsi həm də onun böyük nüfuzu ilə əlaqədardır.

Arxiv sənədləri göstərir ki, Səməd Vurğun bir dəfə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Ümumi yığıncağına sədrlik etmişdir. Akademiyanın ali orqanı olan Ümumi yığıncağa bir qayda olaraq bu qurumun prezidentinin rəhbərlik etməli olduğunu nəzərə alsaq, Səməd Vurğunun belə məsuliyyətli missiyanı yerinə yetirməsi nadir hadisə sayıla bilər. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti, akademik Səməd Vurğun Vəkilovun 22 iyun 1955-ci ildə həqiqi üzvlərin Ümumi yığıncağına sədrlik etdiyi iclasda Akademiyanın prezidentinin seçkisi keçirilmişdir. Yəqin ki, kifayət qədər böyük nüfuzla malik olan digər vitse-prezidentlərlə müqayisədə akademik Səməd Vurğun Vəkilovun geniş şöhrətə malik olan şair kimi populyarlığı, SSRİ Ali Sovetinin deputatı olması da 22 iyun 1955-ci il tarixdə çağırılmış Ümumi yığıncağa sədrlik məsələsində nəzərə alınmışdır. Həqiqi üzvlərin

Ümumi yığıncağında Akademiyanın vitse-prezidenti, akademik Səməd Vurğun Vəkilov akademik heyətin bir qrupunun tapşırığını həyata keçirərək Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti vəzifəsinə yenidən seçilmək üçün akademik Musa Mirzə oğlu Əliyevin namizədliyini irəli sürmüşdür. O, müdafiə etdiyi namizəd haqqında fikirlərini aşağıdakı kimi əsaslandırılmışdır: «Onun (akademik Musa Əliyevin – İ.H.) rəhbərliyi dövründə Akademiya respublikanın güclü elmi mərkəzi kimi inkişaf etmişdir. Akademiyanın elmi müəssisələrinin tematikası elmin bir çox sahələrinin aktual problemlərinə əhatə edir. Yoldaş Musa Əliyev tərəfindən elmi kadrların – elmlər doktorları və elmlər namizədlərinin hazırlanması üçün də böyük iş aparılmışdır.

Respublikanın partiya rəhbərliyi və hökuməti də yoldaş Musa Əliyevin Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının prezidenti vəzifəsinə seçilməsini məqsəduyğun hesab edir».¹

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi, akademik İmam Mustafayevin iştirak etdiyi Ümumi yığıncaqda Akademiyanın prezidenti vəzifəsinə seçilmək üçün Musa Əliyevə iclasda iştirak edən 14 nəfər həqiqi üzvlərin hamısı yekdilliklə səs vermişdir.

Akademik Səməd Vurğun Vəkilov vitse-prezidentliyi dövründə bir neçə dəfə Akademiyanın Rəyasət Heyətinin iclaslarına sədrlik etmişdir. Rəyasət Heyətinin onun sədrliyi ilə keçirilmiş 15 yanvar 1955-ci il tarixli iclasında Nizami Muzeyinin direktoru, Stalin mükafatı laureatı, Əməkdar incəsənət xadimi İsmayıl Axundovun sədrliyi ilə 15 nəfərdən ibarət Muzey şurasının, həmin müəssisədə tarix elmləri namizədi Məmməd Qaziyevin sədrliyi tövsiyə olunan Elmi şuranın yaradılması haqqında qərarlar qəbul edilmişdir. Eyni zamanda, Elmlər Akademiyası Əlyazmalar Fondunun nəzdində Fondun rəhbəri, filologiya elmləri namizədi Məmmədəğa Sultanovun sədrlik edəcəyi Elmi şura da təsis edilmişdir. Rəyasət Heyətinin bu iclasında Tarix və Fəlsəfə İnstitutunda «Etnoqrafiya» şöbəsinin yaradılmasına dair qərar çıxarılmış, tarix elmləri namizədi Saleh Qaziyev həmin şöbənin müdiri kimi təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin 2 fevral 1955-ci il tarixli iclasında Akademiyanın vitse-prezidenti, akademik Səməd Vurğunun sədrliyi ilə yalnız bir məsələ – Fizika və Riyaziyyat İnstitutunun təklifi əsasında Astrofizika Observatoriyası kompleksinin yaradılması məsələsi

¹ Bax: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası həqiqi üzvlərinin 22 iyun 1955-ci il tarixli Ümumi yığıncağının protokolu. AMEA-nın arxivı, fond 7, siyahı 3, saxlama vahidi 2644, vərəq 13

müzakirə olunmuş və bu barədə respublika hökuməti qarşısında vəsatət qaldırılmışdır. Səməd Vurğunun sədrlik etdiyi Rəyasət Heyətinin 9 fevral 1955-ci il tarixli iclasında isə Akademiyanın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda «Musiqi və teatr» şöbəsinin yaradılması qərara alınmışdır.

Rəyasət Heyəti həmçinin 9 fevral 1955-ci il tarixli iclasında Naxçıvan zona təcrübə stansiyasının işini daha da yaxşılaşdırmaq məsələlərinə baxmış, bu məqsədlə Şahbuz dayaq məntəqəsinin təşkili, əlavə torpaq sahəsinin ayrılması, 1 ədəd yeni traktorun və kətanın verilməsi, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, məqsədlə aspiranturaya qəbul üçün yer ayrılmasına dair qərar qəbul edilmişdir.

Akademik Səməd Vurğun Vəkilovun sədrliyi ilə keçən 30 mart 1955-ci il tarixli iclasda Elmlər Akademiyasının 1955-ci il tematik nəşriyyat planı təsdiq olunmuş, məktəblər üçün dərslərin hazırlanmasında Akademiya alimlərinin üzərinə düşən vəzifələr müzakirəyə çıxarılmışdır. Elmlər Akademiyasında Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin vəfatının 400 illiyi ilə əlaqədar tədbirlərin təşkili və keçirilməsi təşəbbüsü də Səməd Vurğuna məxsus idi. Rəyasət Heyətinin 9 aprel 1955-ci il tarixli iclasına sədrlik edən vitse-prezident, akademik Səməd Vurğun bu münasibətlə Akademiya genişmiqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif etmişdir. Onun bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış qərar layihəsində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

1. Məhəmməd Füzulinin vəfatının 400 illiyinə həsr edilmiş elmi konfransın keçirilməsi (15-20 oktyabr 1956-cı il).
 2. Dahi şairin 5 cildə "Seçilmiş əsərləri"nin hazırlanmış nəşr edilməsi (1955-1958-ci illərdə).
 3. Məhəmməd Füzulinin həyatı və yaradıcılığına, həmçinin onun yaşadığı dövrün ədəbiyyatı və incəsənətinə həsr edilmiş məqalələr toplusunun Azərbaycan və rus dillərində çap olunması
 4. Məhəmməd Füzuliyə həsr edilmiş ən yaxşı monoqrafik tədqiqat üçün müsabiqə elan edilməsi
 5. Böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin vəfatının 400 illiyinin respublika miqyasında keçirilməsi üçün vəsatət qaldırılması.
- Akademiya yubiley tədbirlərinin təşkili üçün yaradılmış komissiyaya Səməd Vurğun rəhbərlik etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyi Məhəmməd Füzulinin vəfatının 400 illiyinin keçirilməsi haqqında Akademiyanın vəsatətini qəbul etmiş və bir il sonra geniş yubiley tədbirləri təşkil olunmuşdur. Dünyasını dəyişən Səməd

Vurğuna həmin günləri görmək qismət olmasa da, ölkədə yubiley tədbirlərindən başqa dahi şairin əsərlərinin külliyyatı da hazırlanmış nəşr edilmiş, haqqında tədqiqatlar aparılmışdır.

Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin 27 iyun 1955-ci il tarixli qərarı ilə akademik Mikayıl Hüseynovun anadan olmasının 50 illiyi ilə əlaqədar təşkil edilmiş yubiley komissiyası da Səməd Vurğun Vəkilovun sədrliyi ilə iş aparmışdır.

10. Akademik Səməd Vurğun Vəkilov 1955-ci ildə həm də ictimai elmlər üzrə akademik-katib vəzifəsini icra etmiş, Akademiya haqqı və müxbir üzvlərin seçkilərində Bölmənin üzərinə düşən vəzifələri həyata keçirmişdir.

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin 6 oktyabr 1955-ci il tarixli qərarı ilə akademik Səməd Vurğun Vəkilov Dil və Ədəbiyyat İnstitutu Elmi şurasının üzvü kimi təsdiq olunmuşdur.¹

Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti kimi ən müxtəlif münasibətlərdə elm adamları haqqında fikirlər söyləmişdir. Onun Azərbaycan alimləri haqqındakı mülahizələri konkret, yığcam və obyektivdir, elmi xarakter daşıyır. Səməd Vurğun cəmi bir-iki cümlə ilə barəsində söz açdığı elm adamının xarakterini və xidmətlərini ümumiləşdirilmiş şəkildə ifadə etmişdir. Azərbaycan Elmlər Akademiyasına keçirilən seçkilər zamanı onun ayrı-ayrı alimlər haqqındakı rəyləri və qənaətləri həlledici əhəmiyyətə malik olmuşdur. Elm adamları arasındakı bəzi mübahisəli məsələlərin aradan qaldırılmasına Səməd Vurğunun sözü ilə aydınlıq gətirilmişdir. Bütün bunları nəzərə alaraq 22 iyun 1955-ci ildə Elmlər Akademiyasına keçirilməyi seçkilər zamanı aparılan müzakirələrdə Səməd Vurğunun alim həmkarları haqqında rəsmi protokollarda öz əksini tapmış fikirlərini oxuculara təqdim etməyi faydalı hesab edirik.

Məmməd Arif Dadaşzadə haqqında

İctimai Elmlər Bölməsinin Büro iclasında:

Mən Məmməd Arifi Sizin hamınızdan yaxından tanıyıram. Və deməliyəm ki, o, sözsüz ki, istedadlı, hətəroflı hazırlıqlı və mədəni adamdır. Məmməd Arif bütün həyatını elmə həsr etmiş həqiqi alimdir.²

Ümumi yığıncaqda:

Bizim ədəbiyyat cəmiyyəti Məmməd Arif Dadaşzadəni təkcə elmi işlərinə görə deyil, həm də ən fəal tənqidçilərdən biri kimi tanıyır.³

¹ Bax: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Arxiv. Protokollar (1955-ci il). Vərəq 216

² Yəni orada, vərəq 121-122

³ Azərbaycan Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin və İctimai Elmlər Bölməsinin 22 iyun 1955-ci il tarixli protokolları. AMEA-nın arxiv, Qovluq 1, vərəq 51

Əlisöhbət Sumbatzadə haqqında*İctimai Elmlər Bölməsinin Büro iclasında:*

Bu böyük istedad sahibi təkcə təhlil etmək bacarığı ilə yox, həm də ümumiləşdirmək, nəticə çıxarmaq qabiliyyəti ilə fərqlənir.¹

Ümumi yığıncaqda:

Yoldaş Sumbatzadə Azərbaycanın iqtisadi fikir tarixi üzrə yeganə tarixçi alimidir. O, çox istedadlı, hərtərəfli mədəni adamdır. Sumbatzadə təkcə tarixçi yox, həm də filosofdur. Bu, onun tarixə dair əsərlərində apardığı ümumiləşdirmələrdə də özünü göstərir.²

Əbdülməzid Dəmirçizadə haqqında*İctimai Elmlər Bölməsinin Büro iclasında:*

Mən fikirləşirəm və inanıram ki, metodoloji baxımdan Dəmirçizadənin ideallaşdırmaq lazım deyildir. Onun ziqzaqları olmuşdur, biz bunu xatırlayırıq... Lakin Azərbaycan dilinin qədim tarixinin işlənilməsi, hazırlanması problemi gəlincə, bu, çox çətin və vacib problemlərdən biridir, bu insan həmin problemi həll etmək üçün özündə güc tapmışdır.³

Ümumi yığıncaqda:

Dilçilik üzrə iki nəfər yoldaşın namizədiyi irəli sürülmüşdü... Biz bölmədə müzakirə edərək professor Ə.Dəmirçizadənin Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilməsinə yekdilliklə qərar verdik.⁴

Əbdülməzid Əlizadə haqqında*İctimai Elmlər Bölməsinin Büro iclasında:*

Mən də yoldaşların fikirlərinə qoşularaq hesab edirəm ki, Əlizadə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçilməyə tamamilə layiqdir.⁵

Ümumi yığıncaqda:

Əlavə etmək istəyirəm ki, o, İran tarixçisi Rəşidoddinin əsərinin elmi-tədqiqatı mətnini hazırlamışdır. Və bu kitab bütün dünyada ilk dəfə bizdə çap olunacaqdır.

...Ümumi fikir bundan ibarətdir ki, yoldaş Əlizadə həqiqi elm adamıdır, həqiqi tədqiqatçıdır və bir çox dilləri yaxşı bilir.⁶

Göründüyü kimi, Səməd Vurğunun həmkarı olan elm adamları

haqqındakı fikirləri həm obyektiv reallıqları ifadə etmiş, həm də həmin alimlərin seçkilərində həlledici əhəmiyyətə malik olmuşdur.

11. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Səməd Vurğunun Akademiyanın 10 illik yubileyi münasibətilə keçirilmiş elmi sessiyada "Respublika ictimai elmlərin inkişafı və vəzifələri" mövzusunda məruzəsi dinlənilmişdir.

Məruzədə ölkəmizdə ictimai elmlərin inkişafının əsas istiqamətləri geniş təhlil olunmuş, bu sahədə daha böyük irəliləyişə nail olmaq üçün qiymətli tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Məruzədə deyilirdi: "Bizim alimlərimiz – tarixçilər, filosoflar, ədəbiyyatşünaslar, dilçilər və başqaları şərqşünaslığa dair bir sıra yeni problem məsələləri qaldırmalıdır... Tarixçi və filosoflarımızın tədqiqatları sovet tarix və fəlsəfə elmində layiqli yer tutmalı, xalqın real həyat mənafehinə, onun gələcəyə bəslədiyi arzu və ümidlərini bu və ya digər dərəcədə əks etdirən əfsanə, xalq dastanları və qədim mifologiya daxil olmaqla, sovet xalqları mədəniyyətinin materialist əsaslarını üzə çıxarmalıdır. Çünki xalqın materialist dünyabaxışı bunlarda ifadə olunmuşdur.

...Alimlərimiz qarşısında öz nəzəri əsərləri ilə ümumittifaq səhnəsinə çıxmaq üçün şəərəfli vəzifə durur."¹

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Səməd Vurğun Vəkilovun məruzəsində dövrün iqtisad elminin mənzərəsi aşağıdakı kimi xarakterizə olunmuşdur: "Elmi-tədqiqat işlərinin planlaşdırılması və təşkilində iqtisadçılarımız ən əvvəl ağır sənaye sahələrinin maksimum inkişaf sürətini təmin etmək, habelə kənd təsərrüfatının gələcək yüksəlişi tələblərindən çıxış edərək. Neft yataqlarının lay təzyiqi vasitəsilə istismarının iqtisadiyyatı on vacib problemlərdən biridir. Bu sahədəki tədqiqatların ümumi yekunu texnoloji proseslərin iqtisadi təhlilinin elmi metodikasını işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Yeni metodun əksər elmi obyektlərə tətbiq edilməsindən keçən dövr ərzində (1951-1954-cü illərdə) neft hasilatı 50 faiz artmış, əmək məhsuldarlığı 2 dəfəyə yaxın yüksəlmiş, məhsulun maye dəyəri 40 faiz aşağı salınmışdır. ... Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasında iqtisadçı-nəfçilər elmi məktəbinin yaranması üçün zəmin yaradılmışdır."²

Elmlər Akademiyasının 10 illik fəaliyyəti dövründə ictimai və humanitar elmlərin bütün əsas sahələrində – tarix, ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, sənətşünaslıq, fəlsəfə, şərqşünaslıq, iqtisadiyyat, memarlıq, arxeologiya, folklorşünaslıq və etnoqrafiya, terminologiya istiqamətlərində baş vermiş proseslər,

¹ Göstərilən mənbə, vərəq 116² Yəni orada, vərəq 47³ Göstərilən mənbə, vərəq 127-128⁴ Yəni orada, vərəq 49⁵ Yəni orada, vərəq 118⁶ Yəni orada, vərəq 32¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, VI cild. Bakı, "Elm", 1972, səh. 404² Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, V cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, səh. 370

meydana çıxış yeniliklər, olda olunmuş mühüm nəticələr akademik Səməd Vurğunun məruzəsində dəridən və əsaslı şəkildə təhlil olunub elmi şəkildə ümumiləşdirilmişdir.

Eyni zamanda, Səməd Vurğunun məruzəsində ictimai və humanitar elmlər sahəsindəki mövcd olan çatışmazlıqlar, qarşıda duran vəzifələr də özünün konkret əksini tapmışdır. Xüsusən, İctimai Elmlər Bölməsi üzrə sanballı monoqrafiyaların hazırlanıb nəşr edilməsini Səməd Vurğun zorurı saymışdır. Onun fikrincə, əsaslı monoqrafik əsərlərin yaradılması, şübhəsiz ki, çoxillik elmi-tədqiqat işlərinin başlıca göstəricilərindən biridir. Bunsuz həqiqi böyük elm haqqında danışmaq çətinidir. Monoqrafik tədqiqat əvvəlki nəsilərin əsrlərdən bəri topladığı elmi nailiyyətləri, elmin bu və ya digər sahəsi haqqında olda edilmiş fərziyyələrini ümumiləşdirir, digər tərəfdən, hazırkı tarixi dövrdə elmin tarixinə və müasir problemlərinə münasibəti ifadə edir, üçüncü tərəfdən, elmin konkret bir sahəsinin gələcək perspektivlərini bir mayak kimi işıqlandıraraq onun daha da inkişaf etdirilməsinə, yeni elmi kəşflərlə zənginləşməsinə yol açır.¹

12. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Səməd Vurğun Akademiyada yeni elmi nəslin formalaşmasına və inkişafına böyük qayğı göstərmişdir.

Səməd Vurğunun 60 il bundan qabaq ictimai və humanitar elmlər sahəsi üzrə apardığı təhlillər, çıxardığı nəticələr və irəli sürdüyü ideyalar bir çox cəhətdən dövrümüz üçün də aktual və müasir səslənir.

Göründüyü kimi, akademik Səməd Vurğun Vəkilovun ictimai və humanitar sahəni əhatə edən elm sahələrinin demək olar ki, hər birinə aid məqalələri və çıxışları, məruzələri, təklifləri və tövsiyələri mövceddir. Xəq şairi bədii əsərlərində də qeyd olunan sahələr üzrə həyat həqiqətləri haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir. Məşğul olduğu, söz açdığı sahələrə aid Səməd Vurğunun fikirləri və mülahizələri həmin istiqamətin obyektiv qiymətini və əhəmiyyətini ifadə etməklə bərabər, qarşıda duran əsas vəzifələrin də müəyyən olunması ilə səciyyələnir. Deməli, Səməd Vurğun Azərbaycan ictimai elmlərini həm yeni elmi ideyalarla zənginləşdirmiş, inkişaf etdirmiş, həm də məqsədyönlü şəkildə istiqamətləndirmişdir. Ədəbiyyat sahəsində olduğu kimi, ictimai elmlər üzrə də Səməd Vurğun yaşadığı dövrdə ölkədə böyük nüfuz sahibi olmuşdur. O, xəq şairi fəxrı adı ilə eyni səviyyədə akademik elmi rütbəsini də şəərəllə daşımışdır. Ölkəmizin müasir tarixinin böyük bir

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri, 5 cildə, V cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, səh. 371-372.

dövründə istedadın və ilhamın vüsəti, şairliyin uralığı xəq şairi Səməd Vurğunla müəyyən olunduğu kimi, elmin, akademik düşüncənin yüksək səviyyəsi haqqında söz açılarkən də tərəddüd etmədən akademik Səməd Vurğun-dan da bəhs edilmişdir.

Səməd Vurğunun Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasındakı vitse-prezident kimi fəaliyyəti qısa bir dövrü əhatə etmişdir. O, 29 mart 1954-cü ildə bu vəzifənin icrasına başlamış, 1955-ci ilin noyabr ayında xəstələnmiş, qısa müddət Pekində müalicə aldıqdan sonra Vətənə dönsə də, işə qayıda bilməmişdir. Bu, cəmiəti 1 il 7 aylıq kiçik bir dövrü əhatə edir. Həmin dövrün 5 iyun 1955-ci ildən 29 avqusta qədərki 43 günü məzuniyyətə aiddir. Məzuniyyət dövründə Səməd Vurğun Kislovodskda istirahətə olmuşdur. Beləliklə, Səməd Vurğun Elmlər Akademiyasında 1 il 5 aydan bir qədər artıq müddətdə vitse-prezident vəzifəsində çalışmışdır. Qısa bir zamanı əhatə etməsinə baxmayaraq, Səməd Vurğun Vəkilovun vitse-prezidentlik dövrü Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının inkişafı tarixində əhəmiyyətli hadisələrlə zəngin olmuş, dərin iz buraxmışdır. Bu, Səməd Vurğunun da tərcümeyi-halının yeni və qiymətli səhifələridir.

Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti vəzifəsində çalışarkən respublikamızda elmin daha da inkişaf etdirilməsi yollarında böyük say və təşəbbüslər göstərmiş, bir çox təşkilati məsələlərin həllinə nail olmuşdur. Səməd Vurğunun Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının vitse-prezidentliyi vəzifəsindəki fəaliyyəti və xidmətləri bu əsas ali elmi təşkilatın inkişafında özünəməxsus mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti Səməd Vurğun Akademiyanın işini Azərbaycan cəmiyyəti ilə, ölkənin yaradıcı qüvvələri ilə üzvi şəkildə əlaqələndirmək, ictimai və humanitar elmlər sahəsində akademik səviyyəni yüksəltmək yollarında yorulmadan çalışmaq, elmi-ictimai fəallıq və milli maraqlara üstünlük vermək ənənəsini yaratmışdır.

**SƏMƏD VURĞUNUN
ELMİ FƏALİYYƏTİ:
UNİVERSAL DÜŞÜNCƏ
VƏ MÜASİRLİK**

Səməd Vurğun elmi fəaliyyətlə XX əsrin otuzuncu illərindən ömrünün sonuna qədər 25 ilə yaxın bir dövrdə ardıcıl şəkildə məşğul olmuşdur. Onun elmi fəaliyyəti əsasən aşağıdakı istiqamətləri əhatə etmişdir:

1. Ədəbiyyatşünaslıq
2. Folklor
3. Tarix
4. Fəlsəfə
5. Dilçilik
6. Arxeologiya
7. Etnoqrafiya
8. Sənətşünaslıq

İlk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, Səməd Vurğun qüdrətli şair olduğu qədər də görkəmli ədəbiyyatşünasdır. Əgər o, özünü badii yaradıcılıqla məşğul olduğu səviyyədə ədəbiyyatı tədqiq edib öyrənməyə həsr etsə idi, heç şübhəsiz, dövrünün ən böyük ədəbiyyatşünaslarından biri ola bilərdi. Səməd Vurğunun ədəbiyyatşünaslıq təfəkkürü onun şairlik istedadından geri qalmır. Dərin elmi qavrayış, aydın ədəbiyyatşünaslıq təfəkkürü, təbliğ etmək və ümumiləşdirmək qabiliyyəti öz növbəsində həm də onun qanadlı poeziyasında həyatı daha dərindən əks etdirməsinə, yeni formalar axtarışına, xalqilik və müasirlik məsələsinə xüsusi diqqət yetirməsinə müsbət təsir göstərmişdir. Əksinə, şairlik də alim-ədəbiyyatşünas Səməd Vurğunun cəmiyyət hadisələrinin axarında elmi fikirlərinin obrazlı şəkildə ifadə olunmasına kömək etmişdir. Onun ədəbiyyatşünaslıq baxımından badii ədəbiyyatı dərindən duyaraq dəyərləndirə bilməsində şairlik faktoru özünəməxsus rol oynamışdır.

Ədəbiyyatşünaslıq sahəsində Səməd Vurğunun fəaliyyəti çoxşaxəlidir. O, demək olar ki, ədəbiyyatın bütün dövrləri və əsas inkişaf istiqamətləri haqqında yüksək elmi söz demiş, dərin təhlillər aparmış, müqayisə etməyi, qiymət verməyi bacarmışdır. Bunu nəzərə alaraq Səməd Vurğunun ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki çoxcəhətli fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlər üzrə qruplaşdırmaq olar:

1. Azərbaycan klassik ədəbiyyatının qiymətləndirilməsi
 2. Yeni dövr – XIX əsr və XX əsrin əvvəllərinin realist-demokratik ədəbiyyatına elmi münasibət
 3. Müasir ədəbi prosesin təhlili və işıqlandırılması
 4. Səməd Vurğunun ədəbiyyat nəzəriyyəsi görüşləri
 5. Ədəbi əlaqələrin dəyərləndirilməsi
- Qeyd etdiyimiz kimi, Səməd Vurğunun ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyətində

dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin həyatı və yaradıcılığının öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi xüsusi yer tutur. Mövzuları və qəhrəmanları etibarlı da Nizami motivləri Səməd Vurğuna yaxın və doğmadır. Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyini keçirən Dövlət Komissiyasının üzvü kimi Səməd Vurğun həm Azərbaycanda, həm də keçmiş Sovet İttifaqı miqyasında dahi şairin zəngin irsinin tədqiqi və təbliği, tərcümə edilməsi və nəşri baxımından böyük iş aparmışdır. O, sətri tərcümə əsasında Nizami Gəncəvinin "Leyli və Məcnun" poemasının Azərbaycan dilində müəmməl poetik tərcüməsini yaratmışdır. Poema Mirza İbrahimovun müqəddiməsi ilə 1942-ci ildə Bakıda ayrıca kitab halında çap olunmuşdur. Səməd Vurğunun 1941-ci ildə yazdığı "Fərhad və Şirin" dramı ədəbiyyatda Nizami Gəncəvi ənənələrini yaradıcı şəkildə davam etdirməyin ən müəmməl nümunələrindəndir. Səməd Vurğunun 1940-cı ildə ifadə etdiyi aşağıdakı fikirlər müasir dövrümüz üçün də əhəmiyyətlidir: "Olmos Nizami Azərbaycan poeziyasının ən böyük iftixarıdır. Hələ səkkiz əsr bundan əvvəl Azərbaycan xalqının bu dahi oğlu beş elo poema yaratmışdır ki, bunlar dünya poeziyası xəzinəsinin bozaydır... Öz vətəninə, öz xalqına sədiq olan Nizami Şorq şeirində birincidir. Çünki öz böyüklüyü ilə o, bütün Şərqi əhatə etmişdir".¹

Başqa bir məqaləsində isə Səməd Vurğun Nizami Gəncəvinin Azərbaycanın böyük oğlu və qüdrətli şairi olduğunu qürur hissi ilə qeyd edirdi: «Azərbaycan xalqının doğma oğlu və şairi olan böyük Nizami özünəməxsus coşğun bir ilhamla Azərbaycan torpağını, onun insanı valeh edən təbiət mənzərələrini, ...doğma torpağının qədim şöhrətini, onun şəhərlərinin əzəmətinə və gözəlliyinə az tərənnüm etməmişdir... "İskəndərnamə"dən məşhur epizodu – İskəndər Azərbaycan hökmdarı Nüşabə ilə görüş epizodunu xatırlayaq. Nüşabə yemək əvəzinə işğalçılara qiymətli daşlar təklif edir və İskəndəri məzəmmət edir ki, o, insanın yeyə bilmədiyi ləl-cəvahirat üçün insan qanı axıdır. Bununla Nizami noinki böyük İskəndəri Azərbaycan xalqının müdrikliyi qarşısında diz çökməyə məcbur etmiş, eyni zamanda İskəndərin və bir çox fəthəhlin hərbi səfərlərinin mahiyyətini ifşa etmişdir».²

Səməd Vurğunun ədəbiyyatşünaslıq irsində XIX-XX əsrlərin Mirza Fətəli Axundzadə, Cəlil Məmmədquluzadə, Məmməd Səid Ordubadi, Üzeyir Hacıbəyov, Cəfər Cəbbarlı, Nəcəf bəy Vəzirov, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rəhim, Mehdi Hüseyn, Osman Sarıvəlli və başqalarının həyatı və yaradıcılıq

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, 6 cildə, V cild. Bakı, "Elm", 1972, səh.137

² Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və Nizami. «Ədəbiyyat qəzeti», 12 iyun 1947, №16

yoluna dair qiymətli elmi fikirlər irəli sürülmüşdür.

Sovet yazıçılarının İkinci Ümumiyyət qurultayında Səməd Vurğunun "Sovet poeziyası haqqında" etdiyi məruzə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının mühüm elmi hadisəsi sayılmağa layiqdir. Səməd Vurğun ədəbiyyatda roman-tika və ideal qəhrəman konsepsiyasının yaradıcısıdır.

Ümumiyyətlə, şifahi xalq ədəbiyyatına, o cümlədən də Azərbaycan folkloruna Səməd Vurğun yüksək elmi qiymət vermişdir. "Səməd Vurğun və xalq yaradıcılığı" mövzusunda dissertasiya müdafiə etmiş ədəbiyyatşünas Paşa Əfəndiyevin aşağıdakı fikirləri onun folklor, şifahi ədəbiyyatdan yaradıcı istifadəyə münasibətini dolğun ifadə edir: "Dahi şairimiz Səməd Vurğun bütün yaradıcılığı boyu xalq yaradıcılığının rəngarəng nümunələrindən moha-rətlə istifadə etmişdir. O, şifahi xalq ədəbiyyatı, onun ideya və bədii xüsusiyyətləri, ondan istifadə yolları haqqında qiymətli fikirlər söyləmişdir... Şair Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının toplanması və elmi surətdə öyrənilməsi problemini çox ciddi şəkildə irəli sürürdü."¹

Həm bədii əsərlərində, həm də elmi əsərlərində Səməd Vurğun əsil vətəndaş tarixçi kimi çıxış edir. Onun "Vaqif" dramı tarixi mövzuda yazılmış qəhrəmanlıq dramı kimi böyük şöhrət qazanmışdır. "Forhad və Şirin" dramında da uzaq tariximizin dərin izləri vardır. "Xanlar" dramında XX əsrin əvvəllərinin siyasi-tarixi hadisələri canlandırılmışdır. Bundan başqa, Səməd Vurğunun Böyük Vətən müharibəsi dövrü və qəhrəmanları haqqında yazılmış məqalələri də elmi xarakter daşıyır. Bədii əsərlərində Səməd Vurğun tarixçi obrazları yaratmış, ayrı-ayrı tarixi hadisələr barəsində öz fikirlərini irəli sürmüşdür. O, Azərbaycanın milli dövlətçilik tarixinin yazılıb nəşr edilməsinin tərəfdarı idi. Millilik, dövlətçilik və qəhrəmanlıq Səməd Vurğunun tarix konsepsiyasında mühüm yer tutur. O, Azərbaycanın dövlətçilik tarixini Midiya-dan başlamağın tərəfdarı idi. Səməd Vurğun midiyalıları azərbaycanlılar hesab edirdi: "Azərbaycan xalqının iki min ildən artıq tarixi vardır. Onun atababaları midiyalılar olublar. Hələ miladdan beş əvvəl indiki Sovet Azərbaycanının və İran Azərbaycanının teritoriyasında güdrətlı Midiya dövləti yerləşmişdi... Herodot, Strabon kimi tarixçilərin əsərlərindən bilirik ki, Midiya xalqının Şərqdə öz qabaqcıl yüksək mədəniyyəti olmuşdur... Midiya xalqı öz qəhrəmanlığı və azadlığı sevməsi ilə məşhur olubdur".²

¹ Paşa Əfəndiyev. Səməd Vurğun və xalq yaradıcılığı. Bakı, "Yazıçı", 1992, səh. 5-76

² Səməd Vurğun. Hərbi-Siyasi Akademiyada məruzə. "Azərbaycan ədəbiyyatı dekadası" kitabı. Bakı, 1940, səh. 254

Səməd Vurğunun qəhrəmanlıq tarixi anlayışında Babək və Koroğlu xüsusi yer tutmuşdur. O, dəfələrlə Babəkədən Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu kimi bəhs etmiş, onu yeni nasillər üçün nümunə saymışdır: "Azərbaycan xalqının böyük oğlu Babəkin adı bütün başçılıqda məlumdur... O, özündə qəhrəman xalqın iradə və mərdliyini təcəssüm etdirirdi. Təəssüf ki, Azərbaycan tarixçiləri indiyədək Babək dövrünü, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixinin qızıl sahifələrini karakterizə edən layiqətlı elmi əsərlər yaratmamışlar.

Azərbaycan xalqının milli eposunun qəhrəmanı Koroğlunun adı bütün Şərqi xalqlarının nəğmələrində mədh edilir. Lakin Koroğlu və onun dövrü haqqında bizim kitabxanalarımızda tarixçi alimlərimizin əsərləri yoxdur".¹

Səməd Vurğun Azərbaycan tarixinin yazılıb nəşr edilməməsinə, ölkəmizin xəritəsinin olmamasına ürkə ağrısı ilə qarşılımış, bu məsələlərin həlli üçün çalışmışdır. Səməd Vurğun üçün ölkənin tarixi Azərbaycanın bir millət və dövlət kimi varlığı demək idi.

Məlum olduğu kimi, Səməd Vurğun böyük ictimai xadim və filosofdur. Şair özü də etiraf etmişdir ki, «hər elmdən çox sevirəm fəlsəfini». Çünki fəlsəfə elmi «amin hikmət sərh edərək, min sirr açır». Səməd Vurğunun «Həyat fəlsəfəsi», «Məhəbbət», «Mənə belə söylədilər», «Qız və roman», «Düşüncələr», «Mən tələsmirəm» kimi şeirlərində insan mənafeyyatında baş verən dəyişikliklər və cəmiyyətdə gedən proseslər bədii-fəlsəfi baxımdan ümümləşmiş şəkildə ifadə olunmuşdur. Səməd Vurğunun «həyat fəlsəfəsi» görə:

*Quşlar qatar-qatar ellərdən keçər,
Bəşər nəsil-nəsil dünyadan köçər.
İnsanlığ gah zəhər, gah şərabət içər...
Əzəldən belədir hökmü zamanı
Düymümlü bir sirri var asmanın!*

-o-

*Ölüm bir iblisdir, həyat bir mələk!
Varlığı izləyir heçlik kölgə tək...
İşq qaranlıqla pəncələşərək
Yaşatmaq istəyir cəhənda bizi
Günəş salamlayır iradəmizi!*

-o-

*Fələkət qocalmış... qarlıdır o köpək,
Onun sülmükləri tez çürüyəcək.*

¹ Səməd Vurğun. Azərbaycanın elmi tarixini yaradaq. "Bakinskiy rabochiy" qəzeti, 12 dekabr 1940

*Səadət – gənclikdir, adı – gələcək!
Onun gözlərində həyat eşqi var –
Var olsun gələcək! Var olsun bahar!!*

Səməd Vurğunun həyat fəlsəfəsi dərin ictimai məzmununa malik olan nəqəbi fəlsəfədir. Böyük ictimai xadim olan Səməd Vurğun xeyrli şərin mübarizəsinə başçılıq etmiş fəlsəfi dərkinin əsası hesab etmiş, çətinliklərdən keçmə də xeyrin qələbəsinə inanmışdır. Səməd Vurğunun yaradıcılığında Hörmüz və Əhrimən mövzusunun, «Yazla qışın dəyişməsi»nin üstünlük qazanması onun həmin fəlsəfini cəmiyyətdə baş verən proseslərdə özvi surətdə səsləşməsi ilə əlaqədər idi. «Hörmüz və Əhrimən», «Yazla qışın dəyişməsi» poemalarında Səməd Vurğun xeyrin təntənəsini başçılıq etmiş gələcək taleyinin əsası kimi dəyərləndirmişdir. «İnsan» dramında da Səməd Vurğun «Qalib qələbəmi cəhəndə kamal» sualına cavab axtarmış və nəticə olaraq bu hikməti müdafiə etmişdir.

Dilçilik görüşlərində Səməd Vurgun Azərbaycan dilinin qədim tarixinin öyrənilməsindən, sadələşməsindən və inkişafından, müasir dövrün olfiba məsələlərindən bəhs etmişdir. O, Azərbaycan ədəbi dilinin tarixinin XIII əsrdən, İzzəddin Həsənoğlunun şeirlərindən başlamasının tərəfdarı idi. Səməd Vurgun tanınmış dilçi alim Əbdülməzid Dəmirçizadənin Azərbaycan ədəbi dilinin tarixini vətənatmə təəssüblərini müdafiə edirdi.

Xalq şairi Səməd Vurğun Azərbaycan dilindən milli iftixar duyğusu kimi söz acmışdır.

Elmi görüşlərində də Səməd Vurğun Azərbaycan dilinə xalqın milli varlığının əsas göstəricisi kimi yanaşmışdır. Ona görə də o, dil və əlifba məsələlərinə çox böyük həssaslıqla yanaşılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Bununla yanaşı o, elə bir əlifba yaradılmasına tərəfdarı idi ki, həmin əlifbada Azərbaycan dilinin tələffüz qaydaları tam öz əksini tapmış olsun. Bu mənada Səməd Vurğun Azərbaycanda yenidən kiril əlifbasına keçilərkən məsələyə ehtiyatla yanaşmağa, rus dilində olan bütün horrları Azərbaycan əlifbasına gətirməyə çağırmışdır. Səməd Vurğun 7 iyun 1939-cu ildə Birinci çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı kimi rəsmi iclaslarda, sessiyalarda böyük cəsarətlə dil və əlifba məsələlərini qaldırmışdır. O, deputat kimi Ali Sovetin tribunasında "Biz yeni əlifbanı (kiril əlifbasını – İ.H.) quraçağımız zaman nə kimi əsas şərtləri nəzərdə tutmalıyıq" sualına aşağıdakı cavabı vermişdir: "Birinci şərt bu olmalıdır ki, quraçağımız əlifba Azərbaycan xalqının dilinin

¹ Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005. səh. 80-81.

xüsusiyyətlərinə cavab versin. Ana dilimizin bir nöqtəsinə, bir vergülünə, balaca da olsa, zərər gəlməyəcəkdir. Çünki dil əlifba üzərində qurulmur, əlifba dil üzərində qurulur. Odur ki, biz bu işdə olduqca ehtiyatlı tərpənməliyik ki, bir çox "ura", yalançı internasionalizmə doğru iş aparmaq istəyən adamlara yol verməyək"¹

Səməd Vurgun Azərbaycan əlifbasını rus dilindən olduğu kimi qəbul etmək istəyənlərdən fərqli olaraq, dilimizdən daxil prinsiplərlə cavab vermədiyi üçün *ı, ıı, ııı, ıııı, ııııı, ıııııı* hərflərini qəbul edilməsinin əleyhinə olmuş, bu məsələdə axıradək sabit mövqe tutmuş və məqsədinə nail ola bilmişdir. Bundan başqa, rus dilində olmayan *ç, ö, h, v* və *ğ* səslərinə uyğun hərflərin düzəldilməsini təklif etmiş. *notice* ödəməlik onun təklifi qəbul olunmuşdur.

Somud Vurğun və ana dili məsələləri geniş mövzu olub, ayrıca bir tədqiqatın probleminə çevrilə bilər. Bu baxımdan professor Yusif Seyidovun "Somud Vurğun - Azərbaycan xalqının danışan dili idi, ... o, bütün Azərbaycan idi"² sözləri böyük sənətkarın xidmətlərinə verilən yüksək qiymətin ifadəsidir.

Səməd Vurğun Azərbaycan xalqının qədim tarixinin öyrənilməsində arxeologiya elminə böyük əhəmiyyət vermişdir. Azərbaycan arxeologiya elminin Kütəpə, Mingəçevirdə, Ərənxalıda, Qobustanda aşkar etdiyi qədim maddi mədəniyyət nümunələri Səməd Vurğun tərəfindən mühüm elmi notələr kimi dəyərləndirilmişdir. Onun ən çox diqqət yetirdiyi Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyası haqqında aşağıdakı mülahizələri elmi hesabət yox, təhlil və qiymətləndirmələrdən ibarətdir: "Arxeoloqlarımız da mühüm işlər görmüşlər... 1946-cı ilin aprelindən 1953-cü ilin avqustuna qədər davam edən Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyası xüsusi yer tutur... Görün işin həcminə görə Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyası müharibədən sonrakı illərdə SSRİ-də həyata keçirilən ən böyük ekspedisiyalardan biri idi... Mingəçevir arxeoloji ekspedisiyası sayəsində müəyyən edilmişdir ki, Mingəçevir ərazisində insan cəmiyyəti 4 min il bundan qabaq mövcud olmuşdur."³

Azərbaycan arxeoloqlarının əldə etdikləri çoxsaylı qədim əşyaların, maddi sübutların qorunub saxlanması, elmi dövriyyəyə təqdim olunması, gələcək nəsillərə çatdırılması üçün Azərbaycan tarixi muzeyini yaratmaq təşəbbüsünü irəli sürmüşdür.

Ümumiyyətlə, bütün varlığı ilə doğma xalqına ürəkdən bağlı olan

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri. 6 cildə, V cild, Bakı, "Elm", 1972, səh.101.

² Yusif Seyidov. Şairin dördü. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996, səh. 175

³ Yene orada, səh.383-384

Səməd Vurğunun yaradıcılığında Azərbaycan xalq həyatının etnoqrafik çalarları özünün parlaq bədii əksini tapmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatında xalq mənşəli və milli adət-ənənələrin ədəbiyyata gətirilməsində Səməd Vurğunun müstəsna yeri vardır. Novruz bayramı haqqında yazdığı aşağıdakı şeir şairin xalq mənşəli, adət və ənənələrimizə, mərəsimlərə nə qədər dərinlən bələd olduğunu göstərir:

*Axır çərşənbədir... İl tamam olur,
Bu il, - kənd yerində danışır hamı:
At üstə gəlmişdir Novruz bayramı.
Qulunlu at üstə, bu bir mürəddir,
Qocalar deyir ki, bolluq keçəcək,
Torpaq su yerinə şərbət içəcək,
Odur ki, hamının ürəyi şadırdır.
Hamının arzusu, ümidi güldür,
Üzündən, gözündən nurlar tökülür.¹*

Həç tərəddüd etmədən Səməd Vurğun şair-etnoqraf adlandırmaq olar. Buna görə ki, tədqiqatlarda Səməd Vurğundan etnoqraf kimi də bəhs edilmişdir.

Azərbaycan incəsənətinə ürəkdən bağlı olan və milli mədəniyyəti dərinlən bilən Səməd Vurğun sənətsüənəslıq, teatrşüənəslıq sahəsində özünəməxsus izlər buraxmışdır. O, bu fikirdə idi ki, "Azərbaycan dekorativ tətbiqi incəsənəti öz rəngarəngliyi ilə seçilir. Miniatur, nəqqaşlıq, divar yazıları, kəmənin müxtəlif növləri, bədii işləmə məmulatı, xalçaçılıq sənəti, təsviri incəsənət əsərləri"² xalqımızın milli sənətidir. Səməd Vurğun dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyovun Azərbaycan incəsənətinin inkişaf etdirilməsində, xalq musiqisinin öyrənilməsindəki fəaliyyətinə yüksək qiymət vermişdir. Məşhur xalçaşüənəslı Lətif Kərimovun xidmətlərini o, əsl fədakarlıq nümunəsi hesab etmişdir. Mikayıl Useynov və Sadiq Dadaşovun memarlıq irsini Səməd Vurğun Azərbaycan milli mədəniyyətinin və sənətsüənəslıq elminin mühüm nailiyyətləri səviyyəsində dəyərləndirmişdir. Səməd Vurğunun müxtəlif illərdə yazıb çap etdirdiyi "Koroğlu" Mirzə Fətəli Axundov adına teatrın səhnəsində" (1937), "Məhəbbət" barədə" (1942), "Solğun çiçəklər" haqqında"

¹ Səməd Vurğun. Əsərləri, VI cildə, VI cildə, III cild, B, 1972, səh. 53

² Bax: Fəzail Vəliyev, Rəşad Əfəndiyev. Səməd Vurğun və Azərbaycan etnoqrafiyası. Bakı, "Çinar-çap", 2006

(1949), "Otello" tamaşası haqqında" (1949) və sair kimi teatr resenziyaları sənətsüənəslıq baxımından da yüksək professionalıq nümunəsidir.

Göründüyü kimi, Səməd Vurğun Azərbaycan elminin bir çox sahələrində geniş baxışlara malik olmuş, qiymətli fikirlər irəli sürmüş, özünəməxsus izlər buraxmışdır. Universal düşüncə, nəzəri dərinlik və müasirlik Səməd Vurğunun elmi fəaliyyətinin əsas mahiyyətini ifadə edir. Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti yaşadığı dövrün elmi idrak səviyyəsinin fəvqində dayanmış, Azərbaycan elminin sonrakı inkişaf yoluna işıq salmışdır.

NƏTİCƏ

Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında böyük xidmətləri olan görkəmli xalq şairi Səməd Vurğun (1906-1956) həm də tanınmış elm xadimi və ictimai xadim kimi də qəbul edilir. O, ölkəmizdə ictimai və humanitar elmlərin inkişafına sanballı töhfələr vermiş, Azərbaycan elmini yeni ideyalar və ictimai fikirlərlə daha da zənginləşdirmiş və inkişaf etdirmişdir.

Səməd Vurğun çoxcəhətli elmi fəaliyyətə malik olmağın və bu sahələrin bir çoxunda əhəmiyyətli nəticələri meydana qoymağın əsl bariz nümunəsinə göstərmişdir. Böyük sənətkarın ədəbiyyatşünaslıq görüşləri Azərbaycanca ədəbiyyat haqqında elmə qiymətli əlavələr kimi qəbul oluna bilər. Azərbaycan ədəbiyyatının tarixinə, qüdrətli yaradıcılarının yaradıcılığına, ədəbi əlaqələrə həsr edilmiş əsərləri ilə o, ədəbiyyatşünaslığın elminin də nəzəri təviiyyəsini və müasirliyini daha da dərinləşdirməyə xidmət etmişdir. Ədəbiyyatda romantika və ideal qəhrəman probleminin elmi şərhə və həlli sahəsinə dəki özünəməxsus baxışları ilə Səməd Vurğun ədəbiyyat nəzəriyyəsinə ciddi yeni müddəalar gətirmişdir. Səməd Vurğunun Azərbaycan dilinə, tarixə, arxeologiyaya, etnoqrafiyaya, folklor, sənətşünaslıq, fəlsəfə və estetikaya dair əsərləri, məruzələri və çıxışları geniş mənada humanitar və ictimai elmlərin inkişafına böyük tökan vermişdir.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının inkişafında da akademik Səməd Vurğun Vəkilovun mühüm xidmətləri olmuşdur. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk həqiqi üzvlərindən biri olan Səməd Vurğun akademik elmin fundamentallığına və müasirliyinə xüsusi diqqət yetirmiş, özünün meydana qoyduğu nümunələrlə bu böyük işə layiqincə xidmət göstərmişdir.

Sovet yazıçılarının İkinci Ümumittifaq qurultayında Səməd Vurğunun "Sovet poeziyası haqqında" etdiyi dərin məzmunlu geniş elmi məruzə təkcə onun deyil, ümumiyyətlə, ədəbiyyatşünaslığın böyük bir epoxasının mühüm nailiyyəti sayılmağa layiqdir.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti kimi Səməd Vurğun elmi-təşkilati cəhətdən də akademiyanın tarixinə çevrilmiş böyük tədbirlərin önündə getmişdir.

Sovetlər İttifaqı məkanında və beynəlxalq miqyasda Səməd Vurğun Azərbaycan ədəbiyyatı ilə yanaşı, elmimizi də layiqincə təmsil etmişdir.

Böyük xalq şairi Səməd Vurğunla qüdrətli elm xadimi, akademik Səməd Vurğun Vəkilovun bədii və elmi yaradıcılığı bir-birini tamamlayır və zənginləşdirir.

SƏMƏD VURĞUNUN ELMI ƏSƏRLƏRİNİN BİBLİOQRAFIYASI

1. Tənqidçilərə konkret vəzifə tapşırılması. "Ədəbiyyat qəzeti", 11 yanvar 1934, № 2
2. Azərbaycan şura yazıçılarının I qurultayı. "Kommunist", 1934, 15 iyun, № 40
3. Oktyabr və Azərbaycan ədəbiyyatı (Oktyabr inqilabının 17-ci ildönümü münasibətilə Azərbaycan Şura Yazıçıları İttifaqı tərəfindən çağırılmış iclasda məruzə). "İnqilab və mədəniyyət", 1934, № 11-12, cəh. 1-7
4. Sənətkar öldü.
5. Azərbaycan ədəbi-tənqidi haqqında. "Ədəbiyyat qəzeti", 3 aprel 1935, № 11
6. Gənc yazıçıların yaradıcılığında formalizm və naturalizm elementləri. "Gənc işçi", 6 aprel 1936
7. Formalizm və naturalizm əleyhinə. "Ədəbiyyat qəzeti", 14 aprel 1936, № 8
8. Böyük sənətkar. A.S.Puşkinin ölümünün 100 illiyi qarşısında. "Ədəbiyyat qəzeti", 24 may 1936, № 12
9. "Vaqif" haqqında. "Ədəbiyyat qəzeti", 5 oktyabr 1937, № 46
10. Böyük Azərbaycan şairi. "Ədəbiyyat qəzeti", 2 sentyabr 1939, № 29 Nizami Gəncəvi haqqında yazılmış həmin məqalə "Pravda" qəzetinin 1939-cu il 23 avqust tarixli nömrəsindən törəmiş edilmişdir.
11. Xalqın bədii qüdrəti. "Ədəbiyyat qəzeti", 16 sentyabr 1939, № 30 Erəmonı xalq qəhrəmanlığı eposu. "Səsənli David" in 100 illiyi münasibətilə.
12. Xurşidbanu Natəvan. "Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı dekadası" kitabı, Bakı, Azərənşr, 1940, səh. 269-270
13. Mənim "Vaqif" dramım haqqında. "Vaqif" in ilk oyunu münasibətilə xüsusi vərəqə. 24 yanvar 1940
14. Nizami və Nəvai yubileyi komitələrinin iclasında çıxış (1940, 3 dekabr). Məqalə Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun elmi arxivindədir.
15. Bədii tənqid bayrağını yüksəklərə qaldırıq. "Ədəbiyyat qəzeti", 5 yanvar 1941, № 1
16. "Səbuhi". "Kommunist", 10 yanvar 1941, № 9
17. Bir şeir haqqında. "Ədəbiyyat qəzeti", 26 may 1941, № 21. Ə.Şirzadənin "Keşikçinin xəyalı" adlı şeirində tənqid.
18. M.Qorki haqqında (xatirə). "Kommunist", 18 iyul 1941, № 143
19. Faşizmin dəhşətləri. "Ədəbiyyat qəzeti", 20 avqust 1941, № 31
20. Mühəribə dövründə Azərbaycan yazıçılarının fəaliyyəti haqqında. "Ədəbiyyat qəzeti", 20 mart 1942, № 8; "Kommunist", 20 mart 1942, № 67;

Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı fəalları 1942-ci il martın 14-dəki müşavirəsində edilən məruzədə.

21. Qəhrəman xalqımızın adına layiq əsərlər yaradacağam. "Ədəbiyyat qəzeti", 21 aprel 1942, № 11
22. Bizim andımız. "Ədəbiyyat qəzeti", 25 avqust 1942, № 23. Zaqafqaziya xalqlarının anti-faşist mitinqində çıxışı.
23. Bir neçə söz. "Ədəbiyyat qəzeti", 13 fevral 1943, № 4. Azərbaycan sovet dramaturgiyası haqqında.
24. Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti işçiləri qarşısında duran vəzifələr. "Ədəbiyyat qəzeti", 9 mart 1943, № 6
25. Vətən müharibəsi və ədəbiyyatımız. "Ədəbiyyat qəzeti", 18 iyun 1943, № 15. Azərbaycan sovet yazıçılarının ədəbi yaradıcılıq konfransında məruzə.
26. Şairin eşqi. "Kommunist", 12 iyun 1943, № 122. Əhməd Cəmilin şeirləri haqqında.
27. Bizim gənclik. "Ədəbiyyat qəzeti", 9 oktyabr 1943, № 24; "Bizim hədiyyəmiz" kitabına müqəddimə. Bakı, 1944 səh. 3-5; "Azərbaycan məktəbi", 1945, № 2-3, cəh. 10-16. Komsomolun 25-ci ildönümü münasibətilə.
28. Tərəfimizə yaradıcılığı (SSRİ Yazıçıları İttifaqının SSRİ xalqları ədəbiyyatları komissiyası bürosunun 1943-cü il 2 oktyabr tarixli sessiyasındakı çıxışından). "Ədəbiyyat və incəsənət", 8 mart 1958, № 10
29. Məmməd Rahimin yaradıcılığı haqqında. "Məmməd Rahim" (50 ill) kitabında. Bakı, Uşaqgəncənsr, 1957, səh.5-15. M.Rahimin 1944-cü ildə rus dilində nəşr olunmuş "Səhər nəğməsi" kitabına Səməd Vurğun tərəfindən yazılmış müqəddimə.
30. Cəfər Cabbarlı böyük bir sənətkar kimi (vəfatının 10 illiyi münasibətilə). "Vətən uğrunda", 1944, № 7-8, səh. 65-71; "Böyük sənətkar" kitabı, Bakı, 1960, səh.16-26
31. Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq! (Birinci məqalə). "Kommunist", 27 sentyabr 1944, № 193; (ikinci məqalə). "Kommunist", 1 oktyabr 1944, № 196; (Üçüncü məqalə). "Kommunist", 8 oktyabr 1944, № 201; "Azərbaycan məktəbi", 1945, № 2-3, səh. 10-16
32. "Vətən səsi" kitabına müqəddimə. "Vətən səsi" kitabı, Bakı, Azərənşr, 1945, səh. 3-4
33. "Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" əsərinin müzakirəsi. "Kommunist", 14 fevral 1945, № 32. Məqalədə S.Vurğunun çıxışından bir parça verilməlidir.

34. Vətən eşqi. "Kommunist", 15 aprel 1945, № 75. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qələbəsinin 25-ci ildönümü münasibətilə.

35. Azərbaycan ədəbiyyatının gələcək vəzifələri haqqında. "Kommunist", 26 iyun 1945, № 127; "Ədəbiyyat qəzeti", 27 iyun 1945; № 7. Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının plenumunda məruzə.

36. Xeyir şərə qələbə qaldı. "Ədəbiyyat qəzeti", 8 sentyabr 1945, № 24
37. Böyük bəstəkar. "Kommunist", 18 sentyabr 1945, № 187; "Ədəbiyyat qəzeti", 25 sentyabr 1945, № 26. Üzeyir Hacıbəyovun anadan olmasının 60 illik yubileyi gəcəsində söylənilmiş məruzə.

38. Şairin tabutu önündə. "Ədəbiyyat qəzeti", 9 yanvar 1946, № 1. Əli Nəzminin vəfatı münasibətilə Səməd Vurğunun çıxışı.

39. Böyük sənət əsərləri uğrunda. "Ədəbiyyat qəzeti", 31 may 1946, № 15
40. Səməd Vurğun yoldaşın məruzəsindən. "Kommunist", 13 oktyabr 1946, № 204; "Ədəbiyyat qəzeti", 16 oktyabr 1946, № 27. "Leningrad" və "Zvezda" jurnalları haqqında ÜİK(b)P MK-nın qərarı münasibətilə.

41. Vətən eşqi, sənət eşqi. "Kommunist", 5 dekabr 1946, № 241

42. Azərbaycanın görkəmli şairi. "Ədəbiyyat qəzeti", 5 fevral 1947, № 4 Şair Süleyman Rüstəm haqqında olan həmin məqalə "Literaturnaya qazeta"nın 1947-ci il 25 yanvar tarixli nömrəsindən tərcümə edilmişdir.

43. Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və Nizami. "Ədəbiyyat qəzeti", 12 iyun 1947, № 16. Nizamiyə həsr olunmuş konfransdakı məruzədən.

44. Yeni beşillik və Azərbaycan ədəbiyyatının vəzifələri. "Ədəbiyyat qəzeti", 22 iyul 1947, № 17

45. Ədəbi gəncliyin tərbiyəsinə diqqət artırılmalı. "Azərbaycan gəncləri", 15 iyul 1947, 71

46. Nizami irsi və müasir dövrümüz. "Kommunist", 24 sentyabr 1947, №188; "Ədəbiyyat qəzeti", 27 sentyabr 1947, № 26. 1947-ci il sentyabrın 22-də SSRİ və Azərbaycan SSR yazıçılarının Nizaminin 800 illik yubileyi münasibətilə birgə plenumunda məruzə.

47. Mübariz incəsənətimizin yeni bir nailiyyəti. "Ədəbiyyat qəzeti", 19 noyabr 1947, № 32. "Arazın o tayında" kino filmi haqqında.

48. Dahi sənətkar. "İnqilab və mədəniyyət", 1948, № 4, səh. 134-143 A.N.Ostrovskinin anadan olmasının 125 illiyi münasibətilə.

49. Teatrlarımız üçün yeni və zəngin repertuar yaradaq! "Ədəbiyyat qəzeti", 25 iyun 1948, № 17

50. O, sənət və sənətkar dostu idi. "İnqilab və mədəniyyət", 1948, № 9, səh. VII-XII. A.A.Jdanovun vəfatı münasibətilə.

51. İnsan qəlbinin tərənnümçüsü. Azərbaycan SSR EA Xəbərləri, 1948, №12, səh. 30-35

52. Eşq olsun sənətkara! Azərbaycan SSR EA Xəbərləri, 1948, № 12, səh. 36

53. Böyük realist. "Kommunist", 5 iyul, 1949, №100. A.S.Puşkin haqqında.
54. "Solğun çiçəklər" haqqında. "Kommunist", 19 iyun 1949. C.Cabbarlının eyni adlı pyesinin M.Əzizbəyov adına A.D.T.-də tamaşaya qoyulması münasibətilə.

55. Rus şeirinin günəşi. "İnqilab və mədəniyyət", 1949, № 8, səh.82-89. A.S.Puşkinin anadan olmasının 150 illiyi münasibətilə.

56. Böyük ədəbiyyat uğrunda. "Ədəbiyyat qəzeti", 5 iyul, 1949, № 19
57. "Otello" tamaşası haqqında. "Kommunist", 17 iyul 1949, № 139

58. Şərəfli yol. "İnqilab və mədəniyyət", 1949, № 7, səh. 3-7. Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının 75 illiyi münasibətilə.

59. Bolşevik yazıçı. "Ədəbiyyat qəzeti", 4 may 1950, №13. M.S.Ordu-badi haqqında.

60. Ədəbiyyatımızın fəxri. "Kommunist", 10 yanvar 1950, №7. C.Cabbarlının anadan olmasının 50 illiyi münasibətilə.

61. V.V.Mayakovski və şeirimiz. "Ədəbiyyat qəzeti", 15 aprel 1950, № 218.

62. Biz sülhün bayraqdarıyıq! "Kommunist", 15 oktyabr. 1950. №11
63. Ədəbiyyatımızın yeni yüksəlişi uğrunda. "Kommunist", 30 noyabr 1950, № 255. Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti öngünlüyü münasibətilə.

64. Şərəfli vəzifə. "Kommunist", 27 dekabr. 1950, №278. Moskvada keçirilmiş Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti öngünlüyünün yekunları haqqında.

65. Qorki yaşayır. "Ədəbiyyat qəzeti", 26 iyun 1951, № 18

66. Azərbaycan yazıçılarının ümumi yığıncağı. "Kommunist", 6 may 1951, № 105. 1950-ci ilin ədəbi yekunlarına həsr olunmuş yığıncaqda S.Vurğunun çıxışından parça verilmişdir.

67. Yeni sənət əsərləri uğrunda. "Ədəbiyyat qəzeti", 5 iyun 1951, № 16

68. M.F.Axundov bizimlədir. "Kommunist", 5 aprel 1953, № 81, "M.F.Axundov" (məqalələr məcmuəsi). Bakı, 1962, səh. 217-222. Vəfatının 75 illiyi münasibətilə.

69. Nizami Gəncəvi. "Kommunist", 15 dekabr 1953, № 294. Nizaminin vəfatının 750 illiyi münasibətilə.

70. Elmin gücü. "Azərbaycan pioneri", 31 avqust 1954, № 70
71. Sovet poeziyası. "Ədəbiyyat və incəsənət", 1 və 8 yanvar. 1955, № 1, 2. Sovet yazıçılarının II Ümumiyyət qurultayında əlavə məruzə.
72. Respublikada ictimai elmlərin inkişafı və vəzifələri. "Azərbaycan SSR EA 10 illiyi" kitabı, Azərbaycan SSR EA nəşri, Bakı, 1957, səh.118-135
73. M.Rahim haqqında. "Azərbaycan pioneri", 8 oktyabr 1957, № 31
75. Füzuli diridir. "Kommunist", 12 aprel 1958, № 86. S.Vurğunun Füzuli haqqında fikirlərindən.
76. "Abşeron" romanı haqqında. "Ədəbiyyat və incəsənət", 18 aprel 1959, №16
77. Görkəmli şəxslər Sabir haqqında. Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi. II buraxılış, Bakı, 1962, səh. 3-4

Rus dilində

1. Делегация Азербайджана едет с большими надеждами. (I Всесоюзный съезд советских писателей). «Бак.рабочий», 15 августа 1934
2. Учитель молодых. (О В.В.Маяковском). «Лит.газета», 14 апреля 1936
3. Против формализма и натурализма в литературе Азербайджана. «Бак.рабочий», 24 марта 1936
4. Его переводчики. (Автор в статье рассказывает о работе над переводом «Евгения Онегина»). «Бак.рабочий», 12 октября 1936
5. Евгений Онегин на тюркском языке. «Вышка», 12 октября 1936
6. А.С.Пушкин. «Новый мир», 1937, № 1, с.27
7. Могущество поэмы Руставели в её подлинной народности. «Заря востока», 31 декабря, 1937
8. «Кер-оглы» на сцене театра им. М.Ф.Ахундова. (Отзывы А.М.Шарифова, С.Вургуна). «Бак.рабочий», 6 мая 1937
9. Эпопея «Азербайджан». Книга и пролетарская революция. 1937, № 4, с.151-152
10. Большой человек. (О впечатлениях встреч с М.Горьким). «Бак.рабочий», 28 марта 1938
11. Великий сын своего народа. (О Молла Панах Вагифе). «Бак.рабочий», 11 октября 1938
12. Великий азербайджанский поэт. (К 800-летию юбилею Низами). «Бак.рабочий», 28 августа 1939

- 13.О «Ханларе». «Лит. Азербайджан», 1939, № 10, с.10; «Бак.рабочий», 26 сентября 1939
- 14.Праздник литературы. (Декада азербайджанской литературы в Москве). «Бак.рабочий», 6 июля 1940
- 15.Поднимем знамя художественной критики. (К творческой конференции критиков и литературоведов Азербайджана). «Бак. рабочий», 27 декабря 1940
- 16.Драматургия республики. (С заседания комиссии по драматургии, театру, кино при президиуме Союза Советских писателей СССР, посвящённого вопросам развития азербайджанской драматургии). «Лит. газета», 20 мая 1940
- 17.Хуршуд Бану Натаван. «Правда», 23 мая 1940; Декада азербайджанской литературы в Москве. Баку, 1940, с.232-233
- 18.Бессмертие. (О В.В.Маяковском). «Правда», 14 апреля 1940
- 19.Отражать великие образы нашей эпохи. «Советское искусство», 30 марта 1941
- 20.Бессмертие. (О встречах с М.Горьким и работе над переводом его сказки «Девушка и смерть»). «Бак.рабочий», 18 июня 1941
- 21.Жизнь вдохновляет моё творчество. (К присуждению Государственной премии за пьесу «Вагиф», перспективный план творческой работы за 1941 г.). «Бак.рабочий», 17 марта 1941
- 22.Сабухи. (О киносценарии М.Рафили из жизни азербайджанского писателя XIX века М.Ф.Ахундова). «Кино», 3 января 1941
- 23.Радостно жить и творить. «Советское искусство», 23 марта 1941
- 24.Война и поэзия. В сб. «Кавказ несокрушим». М., 1942, с.13-14
- 25.Бессмертная культура Кавказа. (Выступление на антифашистском митинге работников искусства и литературы). «Лит. и искусство», 20 ноября 1942
- 26.Литература азербайджанского народа. «Бак.рабочий», 5 ноября 1942
- 27.Литература Азербайджана и Отечественная война. «Лит. и искусство», 28 марта 1942
- 28.За великие произведения искусства нашего времени. (Беседа с председателем Союза Советских писателей Азербайджана т. Самедом Вургуном). «Бак.рабочий», 16 июня 1943
- 29.О творчестве Мамеда Рагима. «Бак.рабочий», 20 февраля 1943
- 30.О поэтическом творчестве Сергея Иванова. Вводная статья. В

книге С.Иванов. Избранные стихи. Под ред. и с пред. С.Вургун. Баку, Азернешр, 1943, с.3-8

31. За великие произведения искусства нашего времени. «Бак.рабочий», 16 июня 1943

32. Слава героям Таганрога. (О 416 дивизии). «Труд», 31 августа 1943

33. О творчестве Мамеда Рагима. Пред. к книге М.Рагима. Песня утра. Баку, 1944, с.3-10

34. Выступление Самеда Вургун. (На X пленуме Союза Советских писателей СССР). «Лит.газета», 22 мая 1945

35. Доклад об итогах X пленума Союза Советских писателей СССР и задачах азербайджанской литературы в период мирного развития. «Лит.газета», 7 июля 1945

36. Будущее книги. (Рассказ Самеда Вургун о работе над драмой в стихах «Человек»). «Лит.газета», 18 августа 1945

37. Выступление на заседании правления Союза писателей СССР (от 11 августа 1946 г.). «Лит.газета», 7 сентября 1946

38. Задачи азербайджанской литературы. (В связи с постановлением ЦК ВКП(б) от 14 августа 1946 г. О журналах «Звезда» и «Ленинград»). «Лит.газета», 8 июля 1947

39. У писателей братских республик. (Из доклада на пленуме правления Союза Советских писателей Азербайджана и информация о новых произведениях, появившихся во время войны и в послевоенный период). «Лит.газета», 26 октября 1946

40. Низами и советская литература. «Новый мир», 1947, № 9, с.240-245

41. Азербайджанская советская литература и Низами. Низами Гянджеви. Баку, Изд-во АН Азерб. ССР, 1947, с.7-18

42. Выступление на XI пленуме правления ССП СССР. (Об азербайджанской советской литературе). «Лит.газета», 8 июля 1947

43. Л.Третьякова. Беседа с председателем правления Союза Советских писателей Азербайджана С.Вургун. «Лит.газета», 14 июня 1947

44. Верный сын Азербайджана. (О С.Рустаме). «Лит.газета», 25 января 1947

45. Великий азербайджанский поэт. (О Низами Гянджеви). «Известия», 16 сентября 1947

46. Последние Низами и наша современность. «Бак.рабочий», 25 сентября 1947

47. Новая пятилетка и задачи азербайджанской советской литературы. (Из доклада председателя правления Союза Советских писателей Азербайджана на совещании молодых писателей республики). «Молодежь Азербайджана», 19 июня 1947

48. 100-летие со дня смерти В.Г.Белинского. «Бак.рабочий», 24 января 1948

49. Беседа с С.Вургун. (О В.Г.Белинском). «Бак.рабочий», 14 марта 1948

50. Наш учитель и друг. (К 150-летию со дня рождения А.С.Пушкина). «Дружба народов», 1949, кн. 3, с.34-137

51. Пушкин с нами. (150 лет со дня рождения А.С.Пушкина). «Бак.рабочий», 5 июня, 1949

52. Гордость народа. «Бак.рабочий», 21 декабря 1949

53. Слава поэту. (К 150-летию со дня рождения А.С.Пушкина). «Культура и жизнь», 31 мая 1949

54. Письмо моему потомку. «Новое время», 1950, № 1, с.29-31

55. К новым достижениям азербайджанской советской литературы. (Декада азербайджанской литературы и искусства в Москве). «Бак.рабочий», 30 ноября 1950

56. Предисловие. В книге «Поэты Южного Азербайджана». Баку, 1950, с.3-6

57. Держа равнение на Маяковского. «Дружба народов», 1950, кн.2, с.111-116

58. Гордость азербайджанской литературы. (Джафар Джабарлы). «Лит.газета», 14 января 1950

59. Творческие планы писателей. (О написании поэмы «Айгюн»). «Лит.газета», 29 декабря 1951

60. Великая книга. (О новой Конституции). «Пионерская правда», 5 декабря 1951

61. Вопросы большого искусства. «Октябрь», 1953, № 2, с.141-143. В сб.: «Идеальность и мастерство». М., «Искусство», 1953, с.278-282

62. О нашей родной печати. «Лит.газета», 5 мая 1953

63. Правда поэта. «Лит.газета», 12 мая 1953

64. Великий гуманист. (К 750-летию со дня смерти Низами). «Правда», 15 декабря 1953

65. За высокое мастерство драматургии. (С XIV пленума Союза писателей). «Театр», 1954, № 1, с.118-134

- 66.Планы на новый 1954 год. «Лит.газета», 1 января 1954
67.За большую подлинно народную литературу. Перед II съездом советских писателей Азерб. ССР. «Бак.рабочий», 14 апреля 1954
68.Огни Мингечаура. «Лит.газета», 14 ноября 1954
69.Советская поэзия. Соклад. (Материалы II Всесоюзного съезда советских писателей. Сокращённая стенограмма). «Лит.газета», 17 декабря 1954
70.Рассказывают писатели. «Лит.газета», 1 января 1954; «Театр», 1954, № 1, с.163–169
71.Светлой памяти Наджафбека Везирова. (К 100-летию со дня рождения драматурга). «Бак.рабочий», 25 февраля 1955
72.Письмо коллективу театра русской драмы в связи с премьерой пьесы «Вагиф». «Лит. Азербайджан», 1956, № 5, с.8
73.Развитие и задачи общественных наук в республике. В кн.: «10 лет АН Азерб. ССР». Баку, 1957, с. 118–135
74.Заключительное слово (на объединённой научной сессии по общественным наукам). В кн.: Труды объединённой научной сессии АН СССР и АН Закавказских республик по общественным наукам. Баку, 1957, с.849–853
75.О романе Мехти Гусейна «Апшерон». «Бак.рабочий», 21 апреля 1959

SƏMƏD VURĞUNUN HƏYATI VƏ YARADICILIĞI HAQQINDA ƏDƏBİYYAT

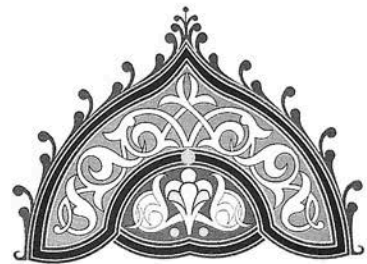

1. Abbas Zamanov. Əməl dostları. Bakı, "Yazıçı", 1980
2. Adilxan Bayramov. Səməd Vurğun yaradıcılığında insan: millilik və ümumbəşəriyyət. Bakı, "Azərbaycan Universiteti", 1999
3. Aleksandr Fadeyev. Sovet ədəbiyyatının görkəmli əsərləri. Moskva, "Pravda" qəzeti, 12 aprel 1942-ci il
4. Allahverdi Eminov. Səməd Vurğunun poetikası. Bakı, "Nərgiz" nəşriyyatı, 1999
5. Aygün Bağır. Səməd Vurğunun nəzəri-estetik görüşlərində klassik irs problemi. Bakı, "Sabah", 2014
6. Bəxtiyar Vahabzadə. Səməd Vurğun. Bakı, "Gənclik", 1984
7. Cahid Quliyev. Səməd Vurğun yaradıcılığında vətənpərvərlik və beynəlmillətçilik. Bakı, AN-nin nəşriyyatı, 1959
8. Cavad Məmmədov. Vurğun yaşayır. Bakı, "Yazıçı", 1986
9. Cəfər Cəfərov. Azərbaycan dram teatrı. Bakı, "Azərənşər", 1959
10. Cəfər Xəndan. Səməd Vurğun. Azərbaycan ədəbiyyatı (Sovet dövrü). Bakı, "Azərənşər", 1940, səh. 53-70
11. Cəlil Abdullayev. Səməd Vurğunun poetikası. Bakı, "Gənclik", 1976
12. Ellər Vurğunu (Vurğun ömrü məqalələrində). Bakı, "Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu", 1996
13. Fəridə Vəlixanova. Səməd Vurğun tərcüməçi dostlarının arasında. Bakı, "Yazıçı", 1986
14. Fəzail Vəliyev. Rəşad Əfəndiyev. Səməd Vurğun və Azərbaycan etnoqrafiyası. Bakı, "Çinar-çar", 2006
15. Georgi Lomidze. Azərbaycanın xalq şairi. Tbilisi, "Zarya Vostoka" qəzeti, 22 may 1956
16. Xalq şairi Səməd Vurğun (məqalələr toplusu). Bakı, "Elm", 1966
17. Xrapchenko M.B. Bakı, Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı, Səməd Vurğun yoldaşı. "Ədəbiyyat qəzeti", 21 aprel 1942-ci il, № 11
18. Həbib Babayev. Səməd Vurğun (rus dilində). Moskva, "Sovetski pisatel", 1981
19. İsa Həbibbəyli. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı, "Nurlan", 2007
20. İsa Həbibbəyli. Ədəbi şəxsiyyət və zaman. Bakı, "Elm və təhsil", 2015
21. İsa Həbibbəyli. Akademik Səməd Vurğun Vəkilov. Bakı, "Elm", 2015
22. Yusif Seyidov. Şairin dördü. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1996
23. Yusif Məmmədaliyev. Başor düşəsinin sönməz ulduzu. ADU-nun "Elmi əsərlər" jurnalı, 1956, № 5, səh.13-15
24. Qalacaqdır dünyada (törtib edən Cavid Məmmədbəyov). Bakı, 1973

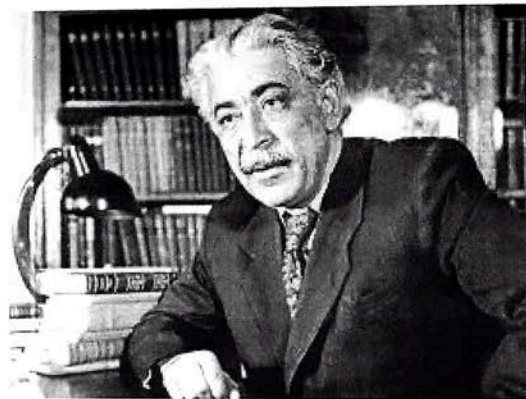

25. Məmməd Arif. Seçilmiş əsərləri, II c., Bakı, "Elm", 1968
26. Məmməd Arif. Səməd Vurğun dramaturgiyası. Bakı, "Elm", 1964
27. Məmməd Cəfər Cəfərov. Ünvanlız məktub. "Vətən uğrunda", Bakı, 1945, № 7-8
28. Məmməd Cəfər Cəfərov. Ədəbi düşüncələr. Bakı, 1958
29. Mehdi Hüseyn. Ədəbi qeydlər. Bakı, "Uşaqgəncəşər", 1947
30. Mir Cəlil. Yeni şeirin manifesti. "Azərbaycan" jurnalı. Bakı, 1961, № 3, səh.168-182
31. Mirzə İbrahimov. Azərbaycanın xalq şairi (rus dilində). Moskva, "Pravda" qəzeti, 12 may 1956
32. Orucəli Həsənov. Səməd Vurğun. Bakı, "Azərənşər", 1968
33. Osman Sarıvəlli. Şərəfli yaradıcılıq yolu. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 12 may 1956
34. Mübariz Cəfərov. Səməd Vurğun və klassiklər. Bakı, "Maarif", 1995
35. Paşa Əfəndiyev. Səməd Vurğun və xalq yaradıcılığı. Bakı, "Yazıçı", 1992
36. Rafiq Vəkilov. Səməd Vurğunun ədəbi-tənqidi görüşləri. Bakı, "Yazıçı", 1982
37. Sadiq Şükürov. "Komsomol poeması"nın yaranması, nəşri və tədqiqi barədə bəzi qeydlər. "Azərbaycan" jurnalı, 1961, № 9, səh.213-220
38. Səməd Vurğun. Bibliografiya (törtib edən Nazim Axundov). Bakı, "Elm", 1965
39. Süleyman Rəhimov. Xalq şairi. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 12 may 1956-cı il
40. Şəmistən Nəzirli. Vurğun ömrü. Bakı, "Azərənşər", 1982

**BÖYÜK ÖMRÜN
ELMƏ HƏSR EDİLMİŞ
ANLARI**

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti,
akademik Səməd Vurğun Vəkilov

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk təsisçiləri. 31 mart 1945-ci il
Soldan: birinci cərgədə - Səməd Vurğun, İosif Yesman, Üzeyir Hacıbəyov, Ələsgər Əlizadə,
Mirsəadulla Mirqasımov, İvan Şirokoxorov, Aleksandr Qrossheym, Mustafa Topçubaşov;
ikinci cərgədə - Yusif Məmmədaliyev, Mirzə İbrahimov, Şamil Əzizbəyov, Heydər Hüseynov,
Mirali Qasıyev, Sadıx Dadaşov, Mikayıl Useyinov

Akademik Yusif Məmmədəliyevlə

Azərbaycanlı əsgərlərə humanitar yardım aparan heyət.
Yuxarıda soldan: Heydər Hüseynov, Bağır Seyidzadə, Səməd Vurğun,
sağdan birinci: Rəsul Rza, aşağıda sağdan birinci Henrix Pisman.
Novorossiysk. 1941, dekabr

Mirzə İbrahimovla. 1945-ci il

Qələm dostları ilə Yazıçılar İttifaqında. 1945-ci il

Azərbaycan rəssamlarının sərgisində (qızı Aybənizlə). 1946-cı il

Elm və ədəbiyyat xadimlərinin bir qrupu ilə. 1945-ci il

Səməd Vurğun, Aleksandr Fadeyev və Konstantin Simonov
(Rəssam Nəcəfqulu İsmayilov)

Nazim Hikmət

Mirzə Tursunzadə və Mixail Şoloxovla, Moskva, 1954-ci il

Nizami Gəncəvinin 800 illik yubileyində, 1947-ci il

Moskvada SSRİ Yazıçıları İttifaqının plenumu günlərində, 1948-ci il

Bolqarıstanda xalq sənəti sərgisində

Akademik Yusif Məmmədaliyevlə birgə Çindən gəlmiş qonaqlarla

Kiyevdə keçirilən görüşdə Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə. 1953-cü il

Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynli. 1953-cü il

AMEA-nın kitabxanasındakı büstü
(*Heykəltaraş xalq rəssamı Ömər Eldarov*)

Bakıda ev-muzeyi

Xovlu xalça "Səməd Vurğun-70"
(Ş.Əlipanahova)

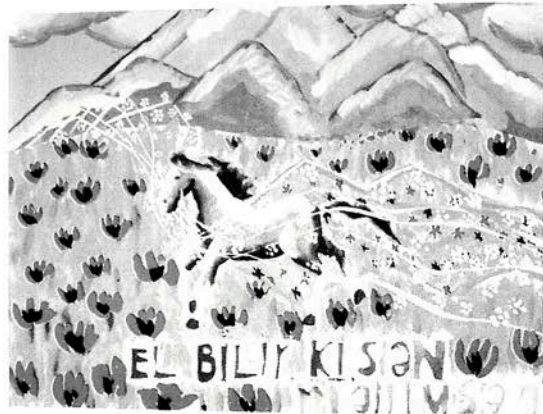

Səməd Vurğunun 60 illiyi münasibətilə hazırlanmış medal. 1966
(Pyotr Kryunov)

Saməd Vurğun adına Rus Dram Teatrının binasında bərel'yef

El bilir ki, sən mənimsən...
(Nərgiz Bayramova. 2009)

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	7
Səməd Vurğunun həyatı və fəaliyyətinin əsas tarixləri	13
Xalq şairi Səməd Vurğun haqqında söz	25
Səməd Vurğun və elm	41
Səməd Vurğun Azərbaycan Elmlər Akademiyasında.....	51
Azərbaycanda ilk akademik qurumların fəaliyyəti	
dövründəki elmi axtarışları.....	53
Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ilk təsisçilərindən biri.....	67
Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü	
Səməd Vurğun Vəkilov.....	76
Azərbaycan Elmlər Akademiyasının vitse-prezidenti	86
Səməd Vurğunun elmi fəaliyyəti: universal düşüncə və müasirlik.....	103
Nəticə	112
Səməd Vurğunun elmi əsərlərinin bibliografiyası	113
Səməd Vurğunun həyatı və yaradıcılığı haqqında ədəbiyyat.....	123
Böyük ömrün anları (fotolar)	127

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təsisçiləri
(Silinməz izlər, unudulmaz şəxsiyyətlər)

İsa Həbibbəyli

Akademik Səməd Vurğun Vəkilov

Bakı – 2015

Nəşriyyatın direktoru: **Hafiz Abiyev**

Kompüter tərtibçisi: **Qabil Xeyrullaoglu**

Formatı: 70x100 ¹/₁₆. Həcmi: 9 ç.v.

Tirajı: 1000. Sifariş № 55.

“Elm” nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
(İstiqlaliyyət, 28)

ELM
naşriyyatı